

УКРАЇНСЬКА МОВА: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції
(до 80-річчя від дня народження Володимира ВЛАСЕНКА)

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ
НАВЧАННЯ**

УКРАЇНСЬКА МОВА: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції

**(до 80-річчя від дня народження Володимира
ВЛАСЕНКА)**

(15 січня 2026 року)

Житомир 2026

УДК 811.161.2

У 45

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(протокол № 8 від 27 березня 2026 року)*

Рецензенти:

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Тищенко Т. М., кандидат філологічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Щербина Т. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

Ящук А. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

С45 Українська мова: історія, теорія, практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 80-річчя від дня народження Володимира Власенка) (15 січня 2026 р., м. Житомир) / за заг. ред. Г. І. Гримашевич; відп. за вип. Н. М. Дяченко, М. В. Шарапа. Житомир, 2026. 144 с.

У збірнику вміщено наукові роботи викладачів, учителів, аспірантів, магістрантів, студентів та учнів, у яких порушено актуальні проблеми зі стилістики, лексикології, фразеології, граматики, діалектології, історії мови, ономастики, лінгводидактики.

Призначений для науковців, учителів-словесників, студентів-філологів та всіх, хто цікавиться проблемами української мови.

Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів і правильність цитування несуть автори.

ЗМІСТ

Шостак-Тюфанова Н. М. СПОГАД ПРО ДОБРОДІЯ.....	6
Лісовський Б. А. СПОГАД ПРО ВЧИТЕЛЯ.....	8
Основні наукові праці ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА ВЛАСЕНКА.....	9
Білошицька Ю. М. ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ СТАРШИХ КЛАСІВ.....	12
Вдовіна С. О. ГРАФІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ НОВІТНІХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНИХ МЕДІА.....	14
Вегеш А. І. ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНІ «ФЕЛКС АВСТРІЯ» СОФІЇ АНДРУХОВИЧ – ВАГОМІ ХУДОЖНІ ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ.....	17
Весельська Г. С. СПОЛУЧНИКИ СУРЯДНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ.....	21
Волотівська І. В. ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЛЕКСИКИ «МЕДИЦИНА» В РОМАНІ МАКСА КІДРУКА «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ».....	25
Вольська Ю. В. ПРОЄКТНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ТА МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	27
Гримашевич Г. І. НАУКОВА СПАДЩИНА В. В. ВЛАСЕНКА В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	30
Густі І. І., Фабіян М. Ю., Барань Є. Б. ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА МОВОВЖИВАННЯ ПЕДАГОГІВ ЗАКАРПАТТЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ.....	33
Демчук А. А. ВЗАЄМОДІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....	37
Добровольська І. В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ ГОВОРІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК.....	38
Дроботенко В. Ю. КОНЦЕПТ «КИЇВ» У МЕТАФОРНИЧНІЙ НОМІНАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР.....	40
Дяченко Н. М., Фальківська Л. П. КОНЦЕПТ «СОН» В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	43
Ковтунович А. Р. ЛІНГВІСТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД МІСТА ХУСТ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	45
Кордош І. І., Барань Є. Б. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ЛАНШАФТУ ПІЙТЕРФОЛВІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	51
Кульбіда І. М. КУЛІНАРНІ НОМІНАЦІЇ ЯК МАРКЕРИ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРОК ПРО ЛЬВІВ).....	56

Лісняк Н. І. МІКРООЙКОНІМІЯ СЕЛА ЗАЛАВ'Є ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	59
Лісовський Б. А. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ЛІНГВІСТИЧНО-МОВОЗНАВЧОГО ВНЕСКУ ВОЛОДИМИРА ВЛАСЕНКА З МАЛИНА: МІСЦЕ, РОЛЬ, ЗНАЧЕННЯ.....	62
Маргітич К. Є., Молнар А. Ф. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОДОНІМІВ УГОРЩИНИ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАКАРПАТТЯМ.....	67
Махневич Т. С. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ ІЗ СУФІКСАМИ -ЕС(А), -ИС(А) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	70
Мошак А. М. ЕВОЛЮЦІЯ ЗНО ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	72
Надточій Д. А. ПОСТРЕДАГУВАННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ.....	75
Наконечна Л. Б. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЛІТЕРАТУРНОГО МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ НА ФОНІ ВИРАЗНОГО ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ.....	77
Неліпа В. С. КВІТИ ЯК ОБРАЗИ-СИМВОЛИ В ПОЕЗІЯХ КАТЕРИНИ ВЕРБІВСЬКОЇ.....	81
Нодь Ю. О., Барань Є. Б. УГОРСЬКА МОВА ЯК СКЛАДОВА В МОВНОМУ ЛАНДШАФТІ СЕЛА ЧЕПА БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ.....	85
Павлушенко О. А. ПОНЯТТЄВЕ Й ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ ВЛАДА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ.....	90
Певсе А. А., Лібак Н. А. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ.....	93
Певсе А. А., Штефуца В. Е. ПЕРЕВАГИ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОЇ ДВОМОВНОСТІ В МОВНІЙ ОСВІТІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	95
Попадинець М. В. КОМУНІКАТИВНА ВВІЧЛИВІСТЬ У ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ.....	98
Попович Н. В. ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА МОВОВЖИВАННЯ МЕШКАНЦІВ КОСОНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ (РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТНОГО ОПИТУВАННЯ).....	101
Похилюк А. Г. ХУДОЖНІЙ СВІТ ДРАМИ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»: ІНТЕГРАЦІЯ МІФОПОЕТИКИ, СИМВОЛІКИ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ЧУТЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС.....	106
Похилюк О. М. ЕМОЦІЙНЕ ТА СИМВОЛІЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ.....	109
Прощаликіна Є. А. ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІТЕРАТУРНИХ ОНІМІВ.....	112
Резнік А. П. ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	115

Скрипник Н. І., Когутюк О. В., Скрипник М. І. МОВНО-МОВЛЕННЄВА ОСОБИСТІТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	117
Титаренко В. М., Фальківська Л. П. ЗАПОЗИЧЕНІ ПРИЙМЕННИКИ ТА СПОЛУЧНИКИ В ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI–XVII СТ.....	121
Харчук Л. В. ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	124
Шевчук А. Ю. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ЛЕКСИКИ І СТИЛІСТИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ С. АНДРУХОВИЧ.....	127
Шитик Л. В., Антосина О. О. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗЛИВОГО КОНТЕНТУ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	130
Штефанюк М. О. ПОЗИВНІ ЯК ФОРМА ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ ВІЙСЬКОВИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	134
Ящук Л. В. ПРИЗВИЩА ЖИТОМИРЩИНИ, ПОХІДНІ ВІД НАЗВ ОСІБ ЗА СОЦІАЛЬНО-МАЙНОВИМ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИМ СТАНОВИЩЕМ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГ «РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЮ. ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ».....	139

СПОГАД ПРО ДОБРОДІЯ

Є люди, як Свічки, що згорають і йдуть у небуття, а є люди, як Зірки, що сяють з небес і освітлюють усе життя. Мені такою Зіркою світить і Володимир Васильович Власенко.

Коли я навчалась в ЖДПІ ім. Івана Франка (1991–1996 р.), він був заступником декана філологічного факультету Станіслава Олександровича Пультера, професора і предоброї Людини. Ще з першого курсу ми відчули владну руку Володимира Васильовича і дуже старалися у навчанні, що дало гарні плоди: закінчила університет з відзнакою. Студентами-старшаками Власенка вже ніхто не боявся, бо всі зрозуміли, що це дуже справедливий і жертвний керівник, який з великою повагою і турботою ставився до тих, хто дійсно прагнув стати педагогом та розвивав себе.

Так сталося, що я більше за інших потрапила в поле його зору ще першокурсницею, бо після травневої ДТП пів року пролежала в лікарні. І от тоді Володимир Васильович з колегами організували мені на поміч не тільки всіх бажаючих однокурсників, а навіть викладачів.

Оскільки я не могла рухатися, але була дуже активною впродовж семестру і мала відмінний результат з усіх предметів за першу сесію, то деканат зобов'язав викладачів виставити мені оцінки «автоматом» або прийняти іспити прямо у палаті для тяжкохворих задля того, щоб я не втратила рік у навчанні.

Тоді студенти ще не мали особистих девайсів і не було поширеним дистанційне навчання. Як тільки нормалізувалися розумова діяльність і зір – я перечитувала гори книг, і до літньої сесії була готова на всі 100.

«Раз добром нагріте серце – вік не прохолоне», – стверджує народна мудрість. У мене в житті були такі чудові учителі і такі прекрасні викладачі, що я вже 30 літ крокую незрадливо педагогічною стежкою, несучи тепло сердець своїх наставників і світло вічних цінностей, хоч не раз мала пропозиції змінити професію...

А якось нас, студентів-четвертокурсників, повідомили, що Власенко в лікарні, тому його пари сучасної української мови проведуть інші науковці. Маючи природну незагнудану сміливість і допитливість, я дізналася, де він перебуває, – і пішла провідувати в обласну лікарню. Пам'ятаю: він дуже здивувався і зрадів! Ми говорили на лавочці у дворі лікарні, він розповідав про свої молоді роки, цікаві історії з життя тодішніх здобувачів освіти та професора Богдана М.В., цікавився кожною моєю однією групою (на останніх курсах була старостою майже цілком дівочої групи). Володимир Васильович мав прекрасну пам'ять і знав біографію кожного студента, хоч коло ввірених йому спудеїв найбільшого факультету було чималеньке. Більше того, коли ми попервах спілкувалися у свята і після закінчення мною вузу – розповідав, хто де працює, тобто переймався життєвою долею ввірених йому юних філологів та відслідковував їхні життєві траєкторії.

Він цілком віддавався роботі. Жив поруч у невеличкій квартирці одноповерхового будинку, тому приходив удосвіта і повертався із вечірньою зорею, дбаючи про порядок і у навчальному, і у виховному процесі. Коли документації накопичувалося багато – кликав на поміч 2-3 студентів, і ми разом формували відомості, заповнювали бланки в деканаті, відчуваючи завжди

повагу і підтримку. Після перенесеного інсульту мав трішки утруднене мовлення, тому якось поінформував п'ятикурсників: "Сьогодні вам контрольний диктант читатиме Шостакович, бо попередній вона написала найкраще. До того ж має тривалий досвід сценічного читання". Це було несподівано і почесно, вселяло віру у здібності. Глибоко переконана, що описані професором О. Л. Музикою «ситуації успіху» для становлення особистості дуже важливі не тільки у шкільному, але і у студентському житті. І Володимир Васильович умів їх створити. Про це часто розповідали його колеги-філологи Галина Василівна Грибан, професор Петро Васильович та Ніна Миколаївна Білоуси, Наталія Володимирівна Янчук, Галина Іванівна Гримашевич, Віктор Михайлович Мойсієнко, від яких, як і від професорів Леоніда Семеновича Монастирецького, Станіслава Олександровича Пультера, Володимира Федоровича Шинкарука й інших студенти завжди відчували родинну турботу, простоту і геніальність водночас.

Я належу до покоління, яке ще робило на згадку фотоальбоми, де писали однокурсники побажання на прощання. Переглядаючи вже з дітьми «старі фотографії», відчуваю особливий щем – і огортає душу світлий спогад мирних юних літ. Ще раз переконуюсь у істинності вислову, почутого на одному із філософських занять: «Пам'ять – категорія вічності». Царство небесне Володимире Васильовичу Власенку. Пам'ять про нього у серцях вдячних студентів не згасає.

Із поклоном організаторам за надану можливість долучитися до словесного вінка шани **Неля Миколаївна Шостакович-Тюфанова**, учитель вищої кваліфікаційної категорії Звягельського Ліцею №1 ім. Лесі Українки Житомирської області.

СПОГАД ПРО ВЧИТЕЛЯ

Володимир Васильович Власенко викладав у нас різні розділи сучасної української літературної мови. Спочатку він видався нам дуже суворим і ми, чесно, кажучи, його трішки боялися. Але пізніше, коли познайомилися краще зрозуміли: Власенко дуже чудовий і знаючий свій предмет викладач і прекрасна людина. Він умів і знав коли і де краще пожартувати, бо мав неабияке почуття гумору, і знав, коли потрібно було нас добряче «прижати»! Його крилатий вислів: «Якщо ти не в той віз сів, то я швидко допоможу пересісти!» -- пам'ятали тоді всі студенти і дотепер. То було незабутньо, щиро і чесно! Він радив багато нам, цікавився завжди нашим життям, був ніби «другим батьком». Він часто заступався за студентами, якщо був упевнений, що це був сумлінний і відповідальний студент, і Власенка слухали, перечивши йому рідко! А ще він мав унікальну бібліотеку в своїй невеличкій квартирі. Захоплювався кулінарією. Часто перепитував про рідний Малин і його відомих земляків. Перекладав з болгарської мови, багато працював, видавав книги, збірники диктантів тощо. А ще був тонким психологом людських душ, адже постійно працював у переважно жіночому колективі. Його любили, поважали, шанували всі: від студентів, вчителів, колеги, адміністрація факультету й вузу, якому він присвятив більше 30 років свого життя, працюючи заступником декана, доцентом і викладачем кафедри української мови. Памятатимемо і ми нашого Володимира Власенка, адже те раціональне зерно, яке йому вдалося нам вкласти в голови, довго буде ще триматися, а разом із ним світла і добра пам'ять про цю прекрасну, обдаровану й мудру людину.

Богдан Лісовський, випускник філологічного факультету ЖДУ імені Івана Франка 2004 року, член НСЖУ, НСКУ, член правління Житомирської об'єднаної організації НСЖУ.

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПРАЦІ
старшого викладача кафедри української мови
ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА ВЛАСЕНКА

1971

Власенко В. В. Типи прикметникового словотвору в поезії І. Франка (на матеріалі збірки «Зів'яле листя»). *Матеріали республіканської наукової конференції, присвяченої 115-річчю з дня народження та 55-річчю з дня смерті І Франка*, Житомир, 1971.

1972

Власенко В. В. Павло Тичина. Квітни, мово наша рідна (рецензія). *Українська мова і література в школі*. 1972. № 9.

1974

Власенко В. В. Акцентні типи іменників на -ННЯ. Тези доповідей та повідомлень міжвузівської наукової конференції з питань східнослов'янського іменного словотвору. Київ: «Наукова думка», 1974.

1976

Власенко В. В. Процеси акцентної нормалізації дієслівної технічної термінології сучасної української літературної мови. *Науково-технічний прогрес і мова*. Житомир, 1976.

1977

Власенко В. В. Особливості наголошування дієслівних форм у говорах Житомирської області. XIV Республіканська діалектологічна нарада. Київ: «Наукова думка», 1977.

1980

Власенко В. В. Акцентуація технічних дієслівних термінів сучасної української мови. *Науково-технічний прогрес і проблеми термінології. Тези доповідей Республіканської конференції*. Львів, 1980.

1983

Власенко В. В. Акцентні особливості дієслівних форм (на матеріалі говірок Середнього Полісся). XV республіканська діалектологічна нарада. Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. Тези доповідей і повідомлень. Житомир, 1983.

1985

Власенко В. В. Емоційна лексика в поетичному мовленні М. Рильського. *Тези доповідей і повідомлень республіканської науково-теоретичної конференції* (28–30 травня 1985 р.). Житомир, 1985.

Власенко В. В. Максимові Рильському присвячена. *Українська мова і література в школі*. 1985. № 8.

1990

Власенко В. В., Міненко Л. М. Експресії як основа для складання текстів у початкових класах (Методичні рекомендації). Житомир, 1990. С. 1–28.

Морфологічні синоніми – одне із джерел збагачення мови учнів. *Інститут – школі. Повідомлення і тези обласної науково-практичної конференції*. Житомир, 1990.

1994

Власенко В. В., Богдан М. М. Рідне слово повнозвучне. Житомир, 1994. 49 с.

Власенко В. В., Богдан М. М. Мовна культура майбутнього вчителя. *Становлення особистості майбутнього вчителя*. Житомир, 1994. С. 38–52.

1997

Власенко В. В. Наукова лексика та її стилістичні особливості у поетичному мовленні Леся Українки. *Твоєму йменню вічно пламеніти: Матеріали наукової конференції до 125-річчя від народження Лесі Українки (24 лютого 1996 р.)*. Новоград-Волинський, 1997. С. 46–47.

Власенко В. В. Іван Огієнко про походження української мови. *Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні. Матеріали доповідей і повідомлень на Всеукраїнській науково-практичній конференції. 4–5 березня 1997*. Житомир, 1997. С. 70–71.

Власенко В. В. Критична оцінка поглядів А. Шлейхера на мову: наукова цінність і неприйнятне в концепції. Творче, практичне і критичне мислення: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 23–24 вересня 1997 р. Житомир, 1997. С. 66–68.

Власенко В. В., Натикач П. І. Іван Огієнко про вплив української духовної культури на російську у XVII–XVI ст. *Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції «Духовність молодого людини»*. 7–8 квітня 1997 р. Житомир, 1997. С. 108–113.

Власенко В. В. Критична оцінка поглядів А. Шлейхера на мову: наукова цінність і неприйнятне в концепції. *Творче, практичне і критичне мислення*. Житомир, 1997. С. 66–68.

1998

Власенко В. В., Богдан М. М. Види фонетичного і синтаксичного аналізу. Посібник для студентів-філологів та вчителів-словесників. Житомир, 1998. 72 с.

Власенко В. В. Микола Михайлович Богдан. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 1998. № 3. С. 95–105.

Власенко В. В. Людина великої душі, вчений, педагог. *Кожному мила своя сторона*. Житомир, 1998. С. 143–144.

1999

Власенко В. В., Міненко Л. М. Збірник диктантів з пунктуації української мови. Житомир, 1999. 128 с.

Власенко В. В. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні Василя Симоненка. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир, 1999. № 4. С. 50–53.

Власенко В. В. Людина великої душі, вчений, педагог. *Кожному мила своя сторона*. Житомир, 1999. С. 143–144.

2000

Міненко Л. М., Власенко В. В. Складова мовної культури. *Педагогічна Житомирщина*. Житомир, 2000. № 1. С. 58–62.

2001

Богдан М. М., Власенко В. В., Конторчук Г. К. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи. Житомир, 2001. 135 с.

Власенко В. В. Збірник диктантів з орфографії української мови. Житомир, 2001. 150 с.

2002

Власенко В. В., Яцик С. П. Емоційно-експресивні засоби та їх стилістичні функції у поетичному мовленні Ліни Костенко. *Волинь–Житомирщина. Історико-філологічний збірник регіональних проблем*. Вип. 9. Житомир, 2002. С. 142–145.

2003

Власенко В. В. Богдан Микола Михайлович (1928–1994). *Відомі педагоги Житомирщини*. Житомир, 2003. С. 42–43.

Сучасна українська літературна мова: програма для студентів спеціальностей «Українська мова і література», «Українська мова і література та історія», «Українська мова і література та іноземні мови», «Українська мова і література та соціальна педагогіка» філологічних факультетів педагогічних університетів України / Укл. В. В. Власенко, Г. І. Гримашевич. Житомир, 2003. 30 с.

2004

Власенко В. В. Слово про вченого, педагога, людину багатої душі. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2004. Вип. 14. С. 139–141.

Власенко В. В. Сучасна українська літературна мова. Бібліографічний покажчик. Житомир, 2004. 510 с.

Упорядкували Галина Гримашевич, Леся Ящук.

Ю. М. Білошицька,
ВП «Науковий ліцей Житомирського державного
університету імені Івана Франка»
(учитель української літератури)

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ СТАРШИХ КЛАСІВ

Читання завжди було в центрі уваги вчителів-словесників. Наразі це питання стало ще більше актуальним. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій відбувається згасання інтересу учнів до читання книг, що негативно позначатиметься на їхньому подальшому житті.

Згідно з низкою документів, зокрема з «Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти» [3] та «Концепцією літературної освіти»[4] основною метою освітньої галузі «Мова і література» є формування комунікативної і літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях. Завданнями освітньої галузі «Мова і література» в основній школі є: формування читацької та мовленнєвої культури, творчих здібностей, культури полеміки, критичного мислення, самостійного аналізу та оцінювання прочитаного. Слід зазначити, що літературний компонент освітньої галузі «Мова та література» складається з трьох змістовних ліній: аксіологічної, літературознавчої, культурологічної. Отже, три названі змістовні лінії формують літературну компетенцію учнів.

Водночас різноманітні питання літератури рідного краю в лінгводидактиці вивчали такі вчені, як Л. Башманівська [21], В. Балух [1], Н. Постол [5], А. Ситченко [6], Г. Токмань [7] та ін.

Читацька неграмотність – це проблема українських школярів. Не можемо стверджувати, що сучасні діти не читають. Вони читають, але це зовсім інший вид читання. Сьогодні загальноновизнаним є той факт, що наше розуміння поняття читацької грамотності змінюється. Навички читання, які вважалися потрібними для розвитку особистості 20 років тому, відрізняються від тих, які потрібні сьогодні. Колись вчителі могли порекомендувати учням шукати інформацію в енциклопедіях і покладатися на неї як точну й правдиву. Сьогодні в мережі Інтернет пропонують нам мільйони відповідей на будь-яке запитання, а завдання сучасного читача – критично осмислити зміст і форму тексту. Доступність відео, малюнків, рекламних постерів – це основна перевага всесвітньої інформаційної мережі над звичайною книгою. Як наслідок – в учнів, які мало читають, знижується техніка читання, зникає любов до художнього слова, втрачається здатність будувати та грамотно висловлювати власні думки.

Усе більше актуальності в методиці викладання української літератури набуває проблема формування читацької компетентності учнів як цілісної системної якості особистості, що проявляється в здатності оволодіння комплексом знань про художню літературу, її теорію та історію, а також літературно-творчими уміннями, досвідом і способами діяльності в цій галузі.

Незважаючи на велику кількість методичних розробок з окресленого питання, упровадження їх у практику вивчення літератури, проблема формування читацької компетентності учнів і сьогодні залишається відкритою.

У сучасній освітній парадигмі вивчення літератури в старшій школі виходить за межі суто філологічного аналізу. Одним із ключових завдань є формування загальнокультурної компетентності – здатності учня розуміти культуру як цілісну систему, усвідомлювати свою ідентичність та творчо самореалізовуватися. Важливу роль у цьому процесі відіграє література рідного краю, яка стає для старшокласника своєрідним «живим» джерелом культурного досвіду.

Для учнів старших класів питання самовизначення є пріоритетним. Література рідного краю стає своєрідним «містком» між абстрактною світовою культурою та особистим досвідом підлітка. Через твори письменників-земляків учні старших класів осмислюють локальний текст свого регіону: його історію, топоніміку, ментальні риси та культурні коди.

Щоб формування загальнокультурної компетентності було ефективним, необхідно використовувати інтерактивні методи, що стимулюють критичне мислення та творчість. Можна використовувати цифрове літературне мапування, інтерв'ю із сучасником, використовувати компаративний літературний батл або дискусію тощо.

Варто наголосити, що загальнокультурна компетентність не оцінюється лише за кількістю прочитаних сторінок. Критеріями успіху є здатність учня пояснити, як література рідного краю впливає на його сприйняття своєї місцевості; якість творчого продукту, у якому учень інтерпретує локальну культуру; рівень емпатії та толерантності, який був виявлений під час обговорення творів, що висвітлюють складні сторінки історії певного регіону.

Література рідного краю в старших класах – це не факультатив, а потужний інструмент гуманізації освіти. Вона перетворює знання на живий досвід, виховує естетичний смак і допомагає здобувачам освіти знайти свій шлях у сучасному світі. Через пізнання локальної культури здобувач освіти приходять до глибокого розуміння культури загальнолюдської.

Література є невичерпним ресурсом для формування загальнокультурної компетентності. Вона дає змогу старшокласникам перейти від пасивного споживання інформації до активного творення власного культурного простору. Результат – сформована особистість, яке поважає своє коріння та здатна до діалогу з іншими культурами.

Отже, література рідного краю – своєрідна історія малої батьківщини. У процесі вивчення творів літератури рідного краю учні пізнають силу і красу художнього слова письменників-земляків, засвоюють навички практичного використання мовних багатств. Література рідного краю вчить учнів розумітися не тільки на ідейно-художньому змісті опрацьованих творів, але й дає змогу озброїти їх умінням правильно оцінювати будь-який літературний твір, написаний письменником рідного краю, прищепити їм навички самостійної роботи над прочитаним твором, вдумливо і критично аналізувати прочитане, підвищувати мовну культуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балух В. Освіта як засіб набуття компетенцій. *Наук. вісн. Чернів. ун-ту: зб. наук. пр.* / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2011. Вип. 536: Педагогіка та психологія. С. 3–12.
2. Башманівська Л. *Формування художніх смаків учнів засобами літературного краєзнавства*: Навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 112 с.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/4063813> (дата звернення: 12.01.2026).
4. Концепція літературної освіти [Електронний ресурс]. URL: <https://docs.google.com/document/edit?id=1281QvUUxOZ-SJBwT1hlp--ned7OeHokmm-JRbJV14xk&hl=uk&pli=1> (дата звернення: 12.01.2026).
5. Постол Н. Формування читацьких компетентностей на уроках української мови і літератури // Вивчаємо українську мову та літературу. 2016. №16 – 18.
6. Ситченко А.Л. *Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах*: навч. посіб. К.: Ленвіт, 2011. 291 с.
7. Токмань Г.Л. Сучасні навчальні технології та методи викладання української літератури. *Дивослово*. 2010. В. № 10. С. 39-45.

С. О. Вдовіна,
здобувачка вищої освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
(науковий керівник: д. ф. н., професор **Л. В. Шитик**)

ГРАФІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ НОВІТНІХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНИХ МЕДІА

Сучасна українська мова переживає період інтенсивного лексичного оновлення, спричиненого глобалізацією, розвитком цифрових технологій, швидкими суспільно-політичними та економічними змінами. Одним із найактивніших джерел поповнення словникового складу є новітні запозичення, переважно англізми, які швидко входять у різні сфери життя: від повсякденної комунікації та корпоративної лексики до технічної термінології, реклами, публіцистики й соціальних мереж. За даними сучасних мовознавців, нові слова в англійській мові з'являються майже кожні 98 хвилин, а значна частина їх через глобальний вплив англійської мови зазвичай проникає в українську без належної адаптації [1, с. 140].

Цей процес є некерованим і динамічним, що спричинює декілька ключових проблем: по-перше, засмічення мови непотрібними запозиченнями, які витісняють питомі українські слова; по-друге, семантичні і стилістичні зміни; по-третє, орфографічну нестабільність. Особливо гостро стоїть питання графічного оформлення новітніх запозичень, оскільки вони часто зафіксовані в медіа раніше, ніж потрапляють до словників чи отримують чітке правописне

регулювання. Відсутність лексикографічної фіксації багатьох неологізмів спричинює варіантність написання, що ускладнює комунікацію та шкодить нормуванню мови.

Чинний «Український правопис» 2019 року [2] став важливим кроком до спрощення та уніфікації норм написання іншомовних слів. Порівняно з редакцією 1990 року, нові правила щодо передавання дифтонгів, приголосних, подвоєння / редукації та написання разом / із дефісом стали логічнішими й менш заплутаними. Водночас мовна практика, особливо в регіональних і центральних медіа, часто демонструє інерцію старих норм, прагнення до фонетичної точності (транскрипція замість транслітерації) або хаотичне чергування варіантів. Це зумовлене кількома чинниками: впливом російськомовних та англійськомовних джерел, недостатньою обізнаністю авторів текстів із новими правилами, а також природним етапом адаптації запозичень, коли норма ще не усталена.

Мета статті – проаналізувати основні проблеми графічного оформлення новітніх запозичень (з акцентом на англійські) на основі норм «Українського правопису» 2019 року, порівняти їх із фактичним уживанням у сучасних медіа та визначити тенденції розвитку орфографічної норми в умовах активного запозичення.

Дослідження ґрунтоване на матеріалах регіональних видань Черкащини («Черкаський край», «Вечірні Черкаси», «Нова Доба»), де зафіксовано значну кількість новітніх запозичень. Аналіз засвідчив, що найбільше розбіжностей виникає в передаванні специфічних англійських і греко-латинських елементів.

1. Різні способи передавання дифтонгів. Однією з найбільш помітних проблем є передавання дифтонгів, зокрема буквосполучення *ai*. Історично склалося так, що в запозиченнях із давньогрецької та латинської мов воно може бути відтворене як *ав* (*автор*, *автограф*) або *ау* (*аудиторія*, *лауреат*). Ця неусталеність зумовлена різними хвилями запозичення та традиціями вживання. Український правопис 2019 року легалізував цю варіантність для низки слів, уможлививши паралельні форми, що відображає спробу врегулювати мовну практику: *аудиторія* – *авдиторія*; *лауреат* – *лавреат*, *пауза* – *павза*, *фауна* – *фавна*, *аудіо* – *авдіо*, *аура* – *авра*, *аудит* – *авдит* [3, с. 171]. У сучасних медіа зафіксовано такі приклади написання: *Визначено лауреатів Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Івана Дробного 2023* («Черкаський край». – 18.12.2023); *Нещодавно в Ірпені відбулася урочиста церемонія нагородження лавреатів Літературної премії Ірпеня за 2022–2023 роки* («Нова доба». – 03.09.2024).

2. Різні варіанти передавання літери g. Проблема виникла через відсутність літери *г* в офіційних правописах радянського періоду. Сьогодні діє таке правило: у більшості нових запозичень (особливо з англійської мови) літера *g* передана як *г*. Напр.: *Відомий кіборг відкрив у Черкасах реабілітаційний центр для побратимів* («Вечірні Черкаси». – 08.09.2024).

У «Словнику іншомовних слів» наявні слова «гамбургер» та «кіборг» без інших варіантів графічного оформлення [4]. Однак літеру *г* зафіксовано в давнотранскрибованих загальних назвах, таких як *танок*, *татунок*, *твалт*, *грати*, *грунт* і под.

У прізвищах та іменах людей звук [g] переданий двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою г (*Вергілій, Гарсія, Гете, Гуллівер*) і шляхом імітації іншомовного [g] – буквою г (*Вергілій, Гарсія, Гете, Гуллівер*) [3, с. 171].

У медіа знаходимо такі приклади: *Це підкреслює автор шкільних підручників з української мови Олександр Авраменко: «Ось як сказано в новій редакції правопису: в іншомовних прізвищах та іменах людей допускається передавання звука «g» двома способами: буквою «г» (Гете, Гуллівер, Гегель) і буквою «г» (Гете, Гуллівер, Гетель). І ніяких гуглів і гаджетів! У загальних іншомовних назвах тільки «г»: інтелігентний, газета, гугл, гаджет» («Черкаський край». – 01.05.2024).*

3. Різні передавання грецької літери θ. Грецьку літеру θ в українській мові історично передавали двома способами: через т [θέατρον → театр (укр.), theatre (англ.), teatr (пол.); ρυθμός → ритм (укр.), rhythm (англ.), rytm (пол.); θεωρία → теорія (укр.), theory (англ.), teoria (пол.)] та через ф [αἴθήρ → ефір (укр.), ether (англ.), eter (пол.); καθέδρα → кафедра (укр.), cathedra (англ.), katedra (пол.); μυθικός → міф (укр.), myth (англ.), mit (пол.)]. Правопис 2019 року, аналогічно з правилами вживання дифтонгів, легалізував паралельні форми для частини таких слів, визнавши тим самим укорінену традицію та запропонувавши більш етимологічний варіант: *Афіни – Атени; ефір – етер; кафедра – катедра; міфологія – мітологія; орфографія – ортографія* [2, с. 156]. Серед дібраного лексичного матеріалу зафіксовано варіант написання через ф: *На жаль, на сьогоднішній день [на сьогодні – С. В.] більшість людей не знає про це захворювання нічого, більше того, міфи про інсульт активно поширюються* («Черкаський край». – 16.11.2024).

Під час заміни ф на т варто завжди дивитися на оригінальне давньогрецьке слово, адже, наприклад, у слові *орфографія* можна замінити лише першу ф, а друга на законному місці (орθογραφία) [3, с. 171].

4. Різні варіанти написання слів із літерою h. Літера h в іншомовних словах створює значні труднощі. Зазвичай її передають як г: *авангард, агітація, агресор, гвардія, генетика, гімнастика, гоніометр, грандіозний, графік, гроз, ембарго, лінгвістика, міграція; гандбол, гегемонія, гектар, гербарій, герцог, гінді (мова), гіпотеза, горизонт, госпіталь, гугенот, гумус; Гаага, Гавана, Гавр, Гарвард, Гаронна.* Однак у низці англізмів, де звук [h] виразний, усталено варіант із х: *хобі, хокей, хол; Хемінгуей* та ін. [2, с. 156].

З огляду на це, мовці, які хочуть максимально відтворити наближене до оригіналу звучання слова, застосовують прийом транскрипції та вживають літеру х, як, наприклад, у медіа: *Для нас велика честь приймати таку потужну, згуртовану спільноту. Коли хлопці можуть демонструвати свої вміння не лише як хобі, а на професійному рівні – це справжня перемога* («Нова Доба». – 02.11.2025).

5. Подвоєння та редукція приголосних в англізмах. Паралельне використання транскрипції та транслітерації в передаванні англізмів спричинює орфографічну варіативність, зокрема в питаннях подвоєння та редукції приголосних. Показовим є слово *account*: у разі транскрипційного відтворення його фіксують як *акаунт*, тоді як транслітераційний підхід

зумовлює написання *аккаунт*. У медіатекстах трапляється форма *аккаунт*: *Якщо вам надходить повідомлення від родича чи друга «Привіт! Позич, будь ласка, гроші» – перш ніж допомогти, переконайтеся, що вам пише не шахрай, який зламав аккаунт вашого товариша* («Нова доба». – 27.04.2024). Пор.: у «Словнику іншомовних слів» зафіксовано слово «акаунт» без інших варіантів графічного оформлення [4]. Чинний український правопис наголошує, що в загальних назвах іншомовного походження приголосні зазвичай не подвоюються (*аккумуляція, бароко, ват, група, колектив, комісія, сума, шофер, комуна, лібрето, піанісимо, піцикато, стакато, інтермецо, інтелектуальний, ідилічний, фортисимо, шасі* тощо), а подвоєння зберігається лише в обмеженій кількості слів, зокрема: *аннали, бонна, брутто, ванна (ванний), мадонна, манна (манний), мотто, нетто, панна, пенні, тонна, білль, булла, вілла, мулла, дурра, мірра* [2, с. 157].

Окрім подвоєння, у процесі транскрипційного відтворення англізмів можливе й редукування приголосних, що засвідчує слово *performance*. За транскрипційним принципом його передають як *перфоманс* із редукацією приголосного *r* у другому складі, напр.: *Він представив загалу свою версію «Гамлета» за Вільямом Шекспіром, помістивши перфоманс у межі самого артпростору, де декораціями стали слугувати картини Миколи Дзвоника* («Нова доба». – 17.11.2024). Натомість транслітераційний підхід зумовлює написання *перформанс*, напр.: *Зимовий музичний перформанс «SUPER 8»* («Нова Доба». – 2.12.2017). У «Словнику іншомовних слів» зафіксовано слово «*перфоманс*» без інших варіантів графічного оформлення [4].

Отже, аналіз лексичного матеріалу засвідчив, що розбіжності в графічному оформленні новітніх запозичень у сучасних українських медіа є системним явищем, що зумовлене глибокими причинами, а саме історичною варіантністю, конкуренцією між принципами відтворення, впливом правописних реформ та відсутністю лексикографічної фіксації. Ці розбіжності – не ознака «псування мови», а наочне свідчення живого процесу адаптації іншомовної лексики. Мова медіа як найдинамічніший пласт постає полем для апробації різних варіантів, із яких згодом може утвердитися один як нормативний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Коробова І. О. Словотвірне освоєння новітніх запозичень сучасною українською мовою. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2013. Вип. 27. С. 158–162.
2. Український правопис. НАН України. Київ: НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2019. 392 с.
3. Терещенко В. М., Панченков А. О. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти: навч.-метод. посібник. Харків: Соняшник, 2019. 256 с.
4. Словник іншомовних слів / уклад. В. Лук'янюк. URL: <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml> (дата звернення: 20.12.2025).

А. І. Вегеш,
Ужгородський національний університет
(кандидат філологічних наук, доцент)

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНІ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ» СОФІЇ АНДРУХОВИЧ – ВАГОМІ ХУДОЖНІ ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ

У художньому творі ім'я персонажа стає важливим елементом тексту, працює на ідею, сюжет. Стилiстичне навантаження імені, його промовистість формують образ. Майстри слова, добираючи найменування для своїх героїв, добре розуміють, що власні назви є органічними компонентами твору, найважливішими словами. Ономасти сьогодні активно досліджують літературно-художні антропоніми у творах сучасних українських письменників. Їх цікавлять способи, мотиви творення та функції власних назв. Активно проводять дослідження Г. Лукаш, Н. Колесник, Е. Боєва, Н. Бербер, Г. Гримашевич, І. Ільченко, Т. Крупеньова, О. Лавер, О. Сколоздра-Шепітко, Г. Шотова-Ніколенко та ін.). Ми також маємо низку праць з художньої ономастики, у тому числі є дослідження літературно-художнього антропонімікону з роману «Амадока» С. Андрухович [2].

Мета дослідження – охарактеризувати літературно-художні антропоніми, які функціонують у романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. Наше завдання – описати назви героїв, довести, що вони є важливими художніми виражальними засобами.

У романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович увагу привертають не тільки події, персонажі, а також найменування героїв. Авторці вдалося відобразити життя в Станіславові кінця ХІХ – початку ХХ століття. У цей історичний період у Галичині проживали люди різних національностей, така етнічна строкатість була й в антропонімній системі. Серед літературно-художніх антропонімів роману найменше, мабуть, українських. Відомі в місті лікарі (Ангер, Ріхтер), фабриканти (Маргошес, Ліберман), власники магазинів, майстерень, продавці (Пінкас Ріттер, Вольф Гальперн, Гаубеншток, Велвеле) та ін. – представники різних народів, тому їхні найменування зараховуємо до німецької, польської, єврейської та ін. антропосистем. Такі назви характеризують персонажів за національною ознакою.

Події в романі пов'язані з долями двох жінок, які фактично не існують одна від одної. Німкеня Аделя та русинка Стефа вирости разом, але Стефа так і залишилася прислугою. Стефа зізнається, що вони дуже різні: *«Це було смішно: ми з Аделею – як небо і земля. Аделя – бліда і напівпрозора, з хмарою русявого волосся, тонкого, як пух, делікатна, мов сніжна бабка зі збитих вершків, замріяна, вразлива і тонкосльоза. Аделею хочеться берегти... Я, Стефанія Чорненко – жилава, смаглява і бистра, сильна, як хлоп, зовсім негарна»* [1, с. 28]. Різняться дівчата не тільки зовнішнім виглядом чи манерами, а також іменами. За іменем у цей період можна було встановити, до якого соціального стану (прошарку) належить людина. Ім'я Аделя має французьке або німецьке походження і означає 'шляхетна' [4, с. 24] та прізвище Ангер також німецького

походження. Про атмосферу аристократичної родини говорить стара княгиня, називає Аделю гідною донькою гідних батьків, благородною, шляхетною. Аделя їй поводить, як аристократка, часто принижує Стефу, перед друзями називає її рабинєю, сердиться. У своєму щоденнику Аделя називає Стефу дурнуватою русинкою, потворною бабою. Одночасно ім'я і прізвище вказують на національність та соціальну значущість. У Стефи досить популярне на той час для галичан ім'я і промовисте прізвище. Ім'я Стефа (Стефанія) походить із грецької мови зі значенням 'увінчана' від апелювання 'вінок' [4, с. 351]. Її прізвище (Чорненко) з прозорою етимологією, воно характеризує героїню за кольором шкіри (смаглява) та волосся («*Гарне у мене тільки волосся: лискуче, міцне і пряме, у тіні темне, як кора дерева, на сонці спалахує мідними іскрами*» [1, с. 28]). Але характеристичний заряд на цьому не вичерпується. Стефа виконує чорну роботу в домі, «заковтує в себе гіркоту і пекучу отруту» від Аделі, бо знає, що вона для того, «щоб полегшувати життя Аделі» («*Усе тільки мною витирати болото й урину, усе тільки принижувати та їздити верхи*» [1, с. 74]). Але героїні вміють заспокоювати одна одну, а Стефа здуватиме пилінки зі своєї пані. Вони справді, «як два дерева, що сплелися стовбурами». Дуже часто натрапляємо на використання експресивно-оцінних літературно-художніх антропонімів: Стефця, Стефуня, Аделечка, Петрик.

Петро Сколик – чоловік Аделі. Найменування персонажа є національно значущим, бо ім'я та прізвище належать до української антропосистеми. Авторка примусила запрацювати доантропонімну семантику імені. За словником І. Трійняка, ім'я Петро має значення 'скеля', 'камін' [4, с. 292]. Він геніальний скульптор, бо «*не просто видобуває з каменя дивовижну форму, витончену й реалістичну, химерну та досконалу*» [1, с. 46], а наповнює її силою, тоді холодний камінь оживає. Як бачимо, ім'я героя тісно пов'язане з його роботою. Стефа позитивно оцінює Петра: «*Але я знаю: він добрий чоловік. Чесний чоловік. Він різьбить на камені. Але серце у нього живе, не кам'яне*» [1, с. 252]. Крім цього, Петро вирізняється твердим характером, упертістю, що також викликає асоціації з каменем. Авторка доволі часто апелює до цього устами Стефи («*Петро нікуди не відступився, як стояв твердо обома своїми кам'яними ногами на землі, втримуючи її у рівновазі, так на ній і залишився*» [1, с. 58]; «*Петро – незворушний, як камінь – все ж закурив у домі...*» [1, с. 215]). Дуже високої думки про Петра батько Аделі: «*Її наречений – русин, але такого аристократизму, як у нього, я не зустрічав майже ні в кого у своєму житті*» [1, с. 259]. Вважалося, що українці позбавлені аристократизму та гідності, а персонаж не відрізняється від заможних городян, серед кола відомих містян має авторитет. Петро, як і камінь, залежно від середовища міг бути і добрим (теплим), і сердитим (холодним). Під час зустрічей з отцем Йосафатом Петро був м'яким і лагідним, а з іншими – злим («*...Петро стає холодним і гострим, як сталеве лезо. Здається, наткнешся на його погляд – і з рани засочиться кров*» [1, с. 55]). Прізвище Сколик, ймовірно, походить від дієслова *сколоти*, до якого в тлумачному словнику подається дефініція: 'колючи, відділяти, знімати з поверхні шар чого-небудь' [3, с. 1334]. Характеристичний заряд прізвища очевидний, бо інформує про дотичність до професії – кришить (коле) камінь, формує зображення («*Він тупцював навколо брили, енергійними точними рухами постукуючи молотом по долоту... Шматочки мармуру*

кришилися і відпадали...» [1, с. 45]). Майстерність та гідність – риси, які дозволили українцеві добре почуватися серед знатних містян.

Цікавий своїм наповненням є літературно-художній антропонім Йосиф Рідний. Авторка поєднала ім'я Йосип, що означає 'він (бог) примножить, додасть' [4, с. 161] із промовистим прізвиськом Рідний ('Близький кому-небудь духом, звичками, поглядами // Те, що є дорогим, близьким серцю // Характерний для певного народу, притаманний йому' [3, с. 1225]). Доантропонімна семантика найменувань розкривається в тексті. Отець Йосип для Стефи був сонячним променем, світився і дарував тепло (*«У священникові було щось таке ж сильне й неземне: якась магічна міць... Ні, отець мав у собі щось іще набагато потужніше, щось надлюдське»* [1, с. 88]). Стефа часто уявляла як він огортає її білими крилами, закриває від світу, дарує тепло, ріднішої людини, здавалося, не було. Згодом Стефанія запитуватиме: *«Що це я вигадала собі? Чим він був для мене таким рідним?»* [1, с. 270]. Батько Аделі пишався тим, що Йосиф був його учнем. Він бачив, що Йосиф Рідний – *«надзвичайно тонкої організації юнак, обдарований великими талантами...»* [1, с. 95]. Під час спілкування з Іванною, Аделею, Петром, прихожанами отець Йосиф випромінював ласку, добро, налаштував на позитив, тому був братом, рідною людиною. З особливою шаную отець Йосиф розповідав про владика Андрея Шептицького, з яким здійснили апостольську місію до косівських гуцулів. Для С. Андрухович, як і для О. Рибчинського (*«Чорні морелі»*), В. Івченка (*«Два пасинки митрополита»*) та ін., А. Шептицький – символ віри, незламності та сили. Отець Йосиф розповідав про уміння говорити, про силу голосу владики (*«Але коли владика казав їм казання, ...скільки пар очей наповнювались слізьми і якої потуги розкаяння світилося на їхніх лицях; під час сповіді ставало зрозуміло, що владика Андрей вміє так казати, аж сягає в найвіддаленіші людські глибини душі, звільняючи там те, що було до того часу занедбане й запечатане»* [1, с. 84]). Сама присутність владики дає сили Йосифу. Він шкодує, що зі Станіслава владика піде до Львова митрополитом (*«Часом просто його погляд більше мені допомагав, як слова... Він мене вів, як сліпця. Не знаю, чи зможу без нього ходити»* [1, с. 235]). Підтримка митрополита, непохитна віра в Бога дають отцеві Рідному сили, уміння розуміти та любити інших.

Висновки. Отже, літературно-художні антропоніми роману «Фелікс Австрія» Софії Андрухович є важливими мовними одиницями. Основною базою для літературно-художніх антропонімів послужили найменування, які були характерні для зображувальної доби. Авторка поєднала антропоніми різних антропосистем, а українські найменування органічно вписалися в онімний світ старої Австрії. Власні назви героїв несуть важливу інформацію, викликають відповідні асоціації, працюють на сюжет, композицію, жанр. Доведено, що серед широкого спектру виражальних засобів у художніх творах важливе місце належить літературно-художнім антропонімам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрухович С. Фелікс Австрія [Текст]: роман. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 288 с.

2. Вегеш А. Літературно-художній антропонімікон роману «Амадока» Софії Андрухович. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. На пошану Василя Чумака, доктора філологічних наук, професора (до 100-річчя з дня народження). Ужгород: ПП Данило С. І., 2025. Випуск 1(53). С. 56–62.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.

Г. С. Весельська,
ВСП «Житомирський торговельно-економічний
фаховий коледж Державного
торговельно-економічного університету»
(кандидат філологічних наук)

СПОЛУЧНИКИ СУРЯДНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ

Українській морфології, зокрема частинам мови та принципам їхньої класифікації, відведено вагоме місце в курсі сучасної української літературної мови. Не залишається поза увагою лінгвістів клас сполучників, що постійно поповнюється новими засобами синтаксичного зв'язку через їхню здатність поєднувати й виражати різні семантичні відношення в простому ускладненому реченні між його однорідними компонентами та в складному реченні між предикативними частинами.

Мета наукових тез – представити кількісний склад сурядних сполучників української мови в діахронічному вимірі та схарактеризувати основні спроби визначення їхніх характеристик від становлення до сьогодні.

Сполучники української мови привертали увагу лінгвістів у різних аспектах. Одним із перших був історичний аспект, спрямований на встановлення тих давніх форм, на основі яких різними способами постали теперішні сполучники. Питанням походження сполучників присвячені дослідження Л. А. Булаховського, Ф. П. Медведєва, О. С. Мельничука та ін., у яких представлено сполучникові засоби різних мовних епох.

Другий аспект пов'язаний із визначенням лінгвістичного статусу сполучника, тобто його місця в системі частиномовних чи нечастиномовних класів одиниць. Сполучники традиційно виділяють в окремий клас службових, або неповнозначних, частин мови, що виконують зв'язкову функцію, – поєднують члени речення та окремі речення (М. А. Жовтобрюх). У 80-х роках минулого століття І. Р. Вихованець позбавив сполучники семантико-граматичних ознак слова, вивів із системи частин мови як лексико-граматичних класів слів і надав їм статусу аналітичних синтаксичних морфем, оскільки сполучники не мають лексичного значення, не можуть самостійно виконувати номінативну функцію, а виражають лише зв'язки й відношення між предметами та явищами дійсності, тобто семантику відношень, причому в поєднанні з повнозначними словами або синтаксичними конструкціями, не реалізують самостійно семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних функцій членів

речення та вживаються як одноморфемні, морфологічно не членовані граматичні одиниці. Пізніше І. Р. Вихованець уточнив морфемний статус сполучників і кваліфікував їх як слова-морфеми, тому що суто релятивними одиницями є лише первинні сполучники, а деякі вторинні сполучники ще зберігають тісний зв'язок зі своїми вихідними повнозначними словами, що вживаються в українській мові як виразники певних лексичних значень. На початку ХХІ століття цілісному вивченню сполучників української мови як окремого типу слів-морфем присвячено монографію «Сполучники української літературної мови» К. Г. Городенської (2010).

Третій аспект певною мірою продовжує другий, оскільки передбачає аналіз граматичних функцій сполучників, передусім реалізацію ними ролей засобів поєднання однорідних членів у простому ускладненому реченні чи предикативних частин у складному реченні та виразників певного типу семантико-синтаксичного відношення.

В українському мовознавстві виконані спеціальні дослідження семантико-синтаксичних відношень складносурядних речень, зокрема приєднувального (В. В. Жайворонок, Г. А. Коцюбовська, Н. В. Шульжук), зіставного (М. М. Греб), градаційного (К. Ф. Герман, Т. М. Спільник) та інших типів. Першу спробу систематизувати семантико-синтаксичні функції всіх сполучників української літературної мови зроблено в лексикографічній праці «Граматичний словник. Сполучники» К. Г. Городенської (2007).

Дискусійним в українській граматиці є питання кількісного наповнення груп сурядних сполучників, спричинене відсутністю науково виваженої групової класифікації цих сполучників протягом тривалого часу й постійним оновленням їхнього складу. У мовознавчих розвідках лінгвісти намагалися подати повний кількісний та якісний склад сурядних сполучників, інвентаризувати синтаксичні конструкції з ними.

У загальноприйнятому поділі сурядних сполучників на три окремі групи (єднальні, розділові та протиставні) маємо розбіжності в поглядах мовознавців щодо співвіднесення деяких із них із відповідною семантичною групою та термінологічним найменуванням цієї групи сполучників в українській літературній мові. Традиційно виокремлювали семантичну групу єднальних сполучників [9, с. 156–173]. Водночас питання кількісно-якісного наповнення цієї семантичної групи в наукових дослідженнях тлумачили по-різному: Ф. П. Медведєв виділив єднальні сполучники *і, та* (у значенні *і*), *ні... ні, також, теж* [10, с. 16–28]; Л. А. Булаховський, аналізуючи тексти староукраїнських пам'яток, у групі єднальних засобів зв'язку подав *і, а, й, да, та, як... так і* [2, с. 498 – 501]; дещо ширший склад єднальних сполучників запропоновано в підручнику із сучасної української літературної мови за редакцією А. П. Грищенка, у якому з-поміж них виділено *і (й), та, ні... ні, та ні... та ні, ані... ані, ні... ні* [12, с. 472]. Дехто з дослідників повторювані сполучники *ні... ні, ані... ані* аналізував у групі заперечних [2, с. 507].

Лінгвісти в складі єднальних засобів зв'язку виокремлювали одиничний сполучник *а* [3, с. 24; 2, с. 498–499; 1, с. 16–28] та повторюваний сполучник *а... а* часткового характеру, що надає висловленню певної експресивності й уживається в емоційно забарвленій мові [3, с. 24; 2, с. 498–499].

Відома спроба виділити серед єднальних архаїчний сполучник *да*, який у сучасній українській мові є діалектним [2, с. 499].

Неоднотайними були граматисти й у виокремленні парних єднальних сполучників. На переконання деякого з них, двомісні сполучники вживають для поєднання однорідних членів у простому реченні в науковій мові та мові періодичних видань, оскільки тут вони вдало ілюструють єднальний зв'язок [13, с. 104]. Ця функція характерна, наприклад, для парного сполучника *як... так і* [2, с. 500–501]. До групи єднальних засобів зв'язку безпідставно залучали також сполучник *як... так* [8, с. 15] та парні двомісні сполучники *не тільки... а й, не лише... а й, не тільки... але й, не лише... але й* [7, с. 30 – 31], не враховуючи їхніх додаткових підсилювальних відтінків.

Інший склад єднальних сполучників представлено в новітніх граматичних студіях, у яких подано одиничні *і, й, та* (у функції *і*) і повторювані *ні... ні, та ні... та ні, ані... ані, ані... ні, ні... ані, і... і, й... й, та... та* [5, с. 55, 190]. До єднальних сполучників української мови додано ще й неспеціалізовані виразники, що належать до інших семантико-синтаксичних сфер сурядності, а саме транспонований зі сфери приєднувальних семантико-синтаксичних відношень сполучник *та й* [4, с. 218–219; 5, с. 190], транспоновані протиставні сполучники *а, да* [5, с. 190], розділові *хоч... хоч, чи... чи, чи то... чи то* [4, с. 255–256, 273–274, 277; 5, с. 190] та підрядний повторюваний сполучник *що... що* [5, с. 190].

Група протиставних сполучників тривалий час не мала усталеного кількісного складу. У староукраїнській мові, як зауважує Л. А. Булаховський, її утворювали протиставні сполучники *же, а, ано, ан, іно, ін* та єднально-протиставні сполучники, із-поміж яких виділено сполучення *чи паки, чи пак* [2, с. 507].

Протиставні сполучники *а, но, ано, але, лех (полонізм), однак, проте, зате* зафіксовано й у праці «Історія української мови. Морфологія» (1978), де узагальнено, що кількісний склад сполучників сурядності сучасної української мови істотно відрізняється від того, який був притаманний для попередніх епох [8, с. 453–455].

Дослідники в складі зіставно-протиставних виділяли парні сполучники *не тільки... а й, не лише... а й, не тільки... але й, не лише... але й* [1, с. 16–17, 19], не враховуючи експресивного навантаження їхнього другого складника. Зрідка виокремлювали протиставний сполучник *а то* [9, с. 167], проте в українській мові він функціонував зі значенням «інакше» [9, с. 167].

Зазвичай виділяють 7 протиставних сполучників: *а, але, та, так, зате, проте, однак* [9, с. 161]. В останніх дослідженнях до них додано ще кілька, переважно стилістично маркованих, серед яких *дак, да, ба* [5, с. 190]. Для деяких сполучників протиставне семантико-синтаксичне відношення є вторинним, тому їх кваліфікують як транспоновані в протиставну семантико-синтаксичну сферу. До таких зараховано єднальні сполучники *та, і, й*, підрядні часові сполучники *тільки, лиш та* допустові сполучники *хоч (і), хоча (й)* [4, с. 228; 5, с. 190].

Протиставні сполучники *а, але, однак / одначе, проте* однаково диференціюють протиставну семантику, із-поміж них вирізняється лише

сполучник *зате*, що передає протиставні семантико-синтаксичні відношення зі значенням компенсування.

В українській граматиці немає єдиної думки про склад розділових сполучників. У староукраїнській мові у функції розділових уживали сполучники *ли, либо, или, али, любо, либо ли, ли... ли, либо... либо, то... то, чи... чи* [8, с. 455–457]. За свідченням дослідників, уперше сполучник *або* зафіксовано в XV ст. [Там само].

Окрім зазначених вище розділових сполучників, дехто зараховував до них ще й ті, які сьогодні вийшли з активного вжитку. Це *а то, чи то, не то, або... або, хоч... хоч* [2, с. 505], *раз... раз, не... то, як не... то (так), якщо не... то* та ін. [13, с. 105–106]. Інші виділяли чотири основні розділові сполучники *або, то, чи, хоч, а* повторювані сполучники *або... або, то... то, чи... чи, хоч... хоч* вважали їхніми формами [10, с. 41–42].

В українській мові тривалий час не було закріплено за певною семантичною групою сполучника *а то*. Ю. В. Шерех наполягав на його позиційній модифікації. Пов'язуючи предикативні частини в складносурядному реченні, сполучник *а то*, на думку дослідника, виражає семантику запобігання події, яка б могла статися, а в простому ускладненому реченні він указує на додатковий відтінок протиставлення чи увиразнення [13, с. 105].

У сучасній українській літературній мові в складі розділових сполучників виділяють одиничні сполучники *або, чи, а то* та повторювані *або... або, чи... чи, то... то, раз... раз, чи то... чи то, не то... не то, хоч... хоч*. К. Г. Городенська доповнює цю семантичну групу транспонованими зі сфери градаційних у сферу розділових семантико-синтаксичних відношень сполучниками *як не... то* [4, с. 311; 5, с. 190], *якщо не... то* [4, с. 320; 5, с. 190], *коли не... то* [4, с. 95–96; 5, с. 190], *якщо не... так*; єднальними *і... і* [5, с. 190] та підрядним повторюваним сполучником *що... що* [5, с. 190].

В українському мовознавстві все ще не сформовано остаточного складу приєднувальних сполучників. Дослідники не можуть дійти згоди в тому, для яких сполучників сфера приєднувального семантико-синтаксичного відношення є первинною, а для яких – транспозиційною. Відомі спроби виокремити серед приєднувальних власне-приєднувальні сполучники *та й, ба й, а також, причому, а ще, а ще й, та ще, та ще й* [6, с. 199], які інші мовознавці кваліфікують як градаційно-приєднувальні [5, с. 190–191].

Градаційні сполучники української мови становлять групу пізнішого утворення в системі сполучників сурядності, для якої характерне постійне оновлення переважно аналітичним способом творення. Раніше їх розглядали в складі градаційно-єднальних чи єднально-градаційних [11, с. 161] сполучників.

Як бачимо, усі ці спроби вивчити сполучники сурядності в діяхронічному аспекті спричинили розбіжності в поглядах лінгвістів і щодо їх кількісного складу, і щодо функційного призначення, що дало підстави визначити їх як маркерів семантико-синтаксичних відношень із можливими транспозиційними переходами в інші семантичні групи, про що йшлося в попередніх наукових доробках. Проте діяхронічний аспект вивчення системи сурядних сполучників має вагоме місце в їх динаміці, адже сучасна українська граматика систематизувала попередні спроби визначення сполучникового складу, узагальнила їх та представила оновлений кількісний і функціональний склад

аналітичних синтаксичних морфем. У подальших наукових дослідженнях плануємо продовжити вивчати особливості сполучникової системи української мови на прикладі різностильових текстів для здійснення порівняльно-історичного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко С. П. Структура складного речення в українській мові. Київ : КДПШ ім. О. М. Горького, 1987. 79 с.
2. Булаховський Л. А. Сполучники і сполучні групи (речення). Київ: Наукова думка, 1977. Т. 2. Українська мова. С. 498–543.
3. Герман К. Ф. Структурно-семантичний аналіз складносурядних речень сучасної української літературної мови. Чернівці, 1973. 54 с.
4. Городенська К. Граматичний словник української мови: Сполучники. Київ; Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. 340 с.
5. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія. Київ: Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
6. Завальнюк І. Структура та стилістичні параметри вживання складноприєднувальних конструкцій у сучасному українському газетному мовленні. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць Донецького державного університету*. Донецьк, 2008. Вип. 17. С. 199–206.
7. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк, 2001. 662 с.
8. Історія української мови: Морфологія. Київ, 1978. 540 с.
9. Курс сучасної української літературної мови / за ред. Л. А. Булаховського. Київ, 1951. Т. 2. Синтаксис. 408 с.
10. Медведєв Ф. П. Система сполучників української мови: Короткий нарис. Харків : Вид-во Харківського університету, 1962. 90 с.
11. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1972. 515 с.
12. Сучасна українська літературна мова / за ред. А. П. Грищенка. 2-е вид., переробл. і доп. Київ: Вища школа, 1997. 493 с.
13. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен, 1951. 402 с.

І. В. Волотівська,
здобувачка вищої освіти,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **Г. І. Гримашевич**)

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЛЕКСИКИ «МЕДИЦИНА» В РОМАНІ МАКСА КІДРУКА «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ»

Слово – фундаментальна лексико-семантична одиниця, що втілює конкретний предметно-логічний зміст згідно з граматичними нормами мови. Як

невід’ємна частина словникового складу, воно не існує автономно, а функціює в тісному синтезі із загальною семантичною системою: виконує свою функцію крізь призму міжслівних зв’язків [1, с. 147].

Слово – базова одиниця лексичного рівня, яка класифікується відповідно до її змістового наповнення, сфери вживання та генезису. Структурний аналіз української літературної мови свідчить про вагомий роль іншомовної лексики, частка якої становить близько десятої частини загального словникового запасу. Оскільки розвиток народів відбувається в умовах безперервної інтеграції, наявність запозичень – універсальна ознака сучасних функціональних мов, що відображає тенденцію лінгвістичних контактів між носіями різних лінгвальних культур [3, с. 121].

Проза Макса Кідрука зробила його відомим сучасним українським письменником. Наразі автор і досі будує свою літературну кар’єру. Зараз у колекції прозаїка є досить багато нагород: премії, вручені на конкурсах «Коронація слова» та «Найкраща українська книга» від видавництва «Кореспондент» та диплом «Відкриття року» від національної мережі «КС». Прихильниками його творів є не лише українці, а й закордонні читачі, оскільки його романи перекладені польською, німецькою, чеською, угорською мовами.

Методика суцільного вибирання дала змогу виокремити в романі Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи» низку тематичних груп лексики, до складу яких входять іншомовні слова: «Спорт», «Архітектура та будівництво» «Наука і техніка», «Транспортні засоби», «Музично-пісенна термінологія», «Суспільно-побутова лексика», «Природа та урбанізація», «Тварини», «Їжа та напої», «Одяг, взуття та аксесуари», «Юриспруденція», «Професії», «Космос», «Медицина», «Культура і мистецтво», «Імена», «Почуття та поведінка», «Емоції», «Військове спорядження та техніка» та «Інтернет».

Тематична група лексики «Медицина» є досить специфічною, оскільки надає роману певної науковості. Автор використовує її для розширення світогляду читача, тому що вірогідність того, що середньостатистичний читач може не знати ці слова, є досить високою: *електроенцефалограма* (гр. та лат.) після чого на *електроенцефалограмі* зникають коливання та залишаються прями лінії... [2, с. 11]; *рудиментарний* (лат.) Він уже уявив, як дівчина пирхає, побачивши жалюгідні *рудиментарні* припухлості, що вкривають його тіло замість м’язів. [2, с. 264]; *димедрол* (англ.) У роті стояв гіркий присмак, наче слова, що так невчасно зірвалися з язика за сніданком, були вимащені гірчицею із *димедролом* [2, с. 30]; *інтубація* (лат.) ...одна з пацієнток Мовчана внаслідок невдалої *інтубації* не прокинулася після операції. [2, с. 391]; *гестоз* (лат.) Це називають *гестоз*, типу, ускладнення під час вагітності [2, с. 402]; *еклампсія* (гр.) *Еклампсія*. Це, типу, судоми під час пологів [2, с. 402].

В останніх двох прикладах яскраво простежуємо бажання автора в доступній читачеві формі (розмова) подати науково-медичну термінологію. Забарвлення репрезентантів досліджуваної тематичної групи лексики є досить нейтральним, але часто ці слова додають моторошної атмосфери роману (що є очевидним оскільки це містичний роман): *конвульсія* (лат.) На його кінці здригалась у *конвульсіях* жахливо понівечена істота завбільшки з великого собаку [2, с. 15]; *анорексія* (гр.) ...дівчина мала виснажений, майже

анорексично худий вигляд [2, с. 366]; *пульсувати* (лат.) ...і схожих на привид піщаних вихорів, які, немов живі, *пульсували* в нагрітому сонцем повітрі [2, с. 386]; *паралізуючий* (фр., гр.) Марк не зводив вирячених очей із Гришиною та, попри *паралізуючий* страх, подумав, що в її кліпанні було щось неосмислене, заледве не тваринне [2, с. 404]; *психопатка* (гр.) Я обірвав її, вигукнув, що вона психопатка та що я не буду слухати її придуркуваті вигадки [2, с. 470]; *атрофуватися* (гр.) Губи потвори чи то згнили, чи то *атрофувалися* до непомітних грудкуватих потовщень...[2, с. 480].

Макс Кідрук уживає багато звичних медичних інтернаціональних термінів, оскільки українська мова не має питомих відповідників: *організм, адреналін, брекети, клапан, стерильний, гормони, процедура, діагноз, ембріон, стаціонар, шприц, інфекція, наркоз, вена* тощо.

Більшість цих слів-термінів мають грецьке та латинське походження, присутні кілька слів німецького, англійського та французького походження.

Можемо зробити висновок, що Макс Кідрук використовує багато медичних термінів різного походження задля позначення наукових понять (інформативна функція) та задля назви слів, що не мають українських відповідників та поширені інтернаціонально.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гудима Н. В. Класифікація основних типів запозичень у сучасній українській літературній мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки* / відп. ред. Л. М. Марчук. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. Вип. 20. С. 147–151.
2. Кідрук М. Не озирайся і мовчи: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 512 с
3. Ткаченко О. Б. Запозичені слова. *Українська мова: енциклопедія* / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Ю. В. Вольська,
ВСП «Житомирський технологічний
фаховий коледж КНУБА»
(викладач-методист)

ПРОЄКТНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ТА МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Сучасна освіта орієнтована не лише на засвоєння теоретичного матеріалу, а й на формування в здобувачів освіти здатності застосовувати набуті знання в реальних життєвих ситуаціях. Особливої ваги в цьому контексті набувають ключові компетентності, зокрема критичне й творче мислення, медіаграмотність, уміння працювати в команді, самостійність і відповідальність

за результат навчальної діяльності. Компетентнісний підхід зумовлює необхідність упровадження активних методів навчання, серед яких важливе місце займає проєктне навчання. Метод проєктів орієнтований на активну пізнавальну діяльність здобувачів освіти, інтеграцію знань із різних навчальних дисциплін і створення конкретного практичного продукту, що робить навчання особистісно значущим й умотивованим.

Мета статті – обґрунтувати ефективність проєктного навчання як засобу формування ключових компетентностей здобувачів освіти закладів фахової передвищої освіти. З огляду на це важливо проаналізувати теоретичні засади проєктного навчання; охарактеризувати роль викладача в умовах реалізації проєктної діяльності; визначити вплив проєктного навчання на формування ключових, мовних і мовленнєвих компетентностей студентів; узагальнити практичний досвід упровадження методу проєктів у навчальний процес.

У педагогічній науці проєктне навчання розглядають як педагогічну технологію, що ґрунтується на самостійній навчально-пізнавальній діяльності учнів і спрямована на отримання кінцевого результату у вигляді навчального проєкту. С. Мірошник визначає технологію навчальних проєктів як модель організації самостійної діяльності учнів (репродуктивної, дослідницької, творчої або комбінованої), яка здійснюється під керівництвом викладача та має на меті розвиток компетентностей у процесі створення проєкту [1]. Воно стимулює учнів до практичного застосування знань, розвитку комунікативних навичок і відповідальності за результат. Проєкти можуть охоплювати як суто навчальні теми, так і міжпредметні, соціальні чи навіть громадянські ініціативи. Учні самі планують, аналізують, презентують свою роботу.

Типи навчальних проєктів можна класифікувати за різними критеріями: тривалістю (мініпроєкти, середньострокові, довгострокові); формою участі (індивідуальні, парні, групові); за змістом (дослідницькі, інформаційні, творчі, соціальні), що дає змогу адаптувати метод до навчальних можливостей і потреб здобувачів освіти.

Мета проєктного навчання полягає в розвитку ключових компетентностей студентів через активну діяльність. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: навчити розв'язувати проблеми; стимулювати пізнавальний інтерес до навчальної дисципліни; сформувати навички дослідження; виховувати самостійність, відповідальність і взаємоповагу.

У процесі реалізації проєкту можемо визначити кілька етапів, зокрема вибір теми й формулювання проблеми; планування діяльності; збір й аналіз інформації; виготовлення продукту; презентація результатів; рефлексія. Кожен з етапів супроводжується спільним обговоренням, підтримкою з боку викладача.

Реалізація проєктного навчання передбачає зміну традиційної ролі викладача. У проєктній діяльності викладач не лише джерело знань, а насамперед консультант, фасилітатор і партнер у навчанні. Він спрямовує діяльність здобувачів освіти, допомагає в постановці проблеми, доборі інформаційних ресурсів, плануванні та рефлексії результатів.

Як зазначає С. Мірошник, специфіка проєктної діяльності полягає у зміні суб'єктно-об'єктних відносин між студентом і викладачем: студент стає

активним суб'єктом навчання, відповідальним за результат власної діяльності [1].

Викладач не диктує, а спрямовує, він також відповідає за створення атмосфери довіри, у якій кожен студент почувається важливим членом команди, умов для самостійної діяльності учнів, надає зворотний зв'язок і підтримує. Йому важливо оцінити результат не лише за змістом, а й за процесом.

Проектна діяльність створює умови для комплексного розвитку ключових компетентностей. Зокрема, робота над проектом сприяє формуванню критичного мислення через аналіз інформації та обґрунтування прийнятих рішень, розвитку інформаційної грамотності – шляхом пошуку, оцінювання й інтерпретації джерел, а також формуванню комунікативних умінь під час групової взаємодії та публічного захисту результатів.

Досвід упровадження методу проектів у закладах фахової передвищої освіти підтверджує його ефективність у розвитку самостійності, ініціативності та відповідальності здобувачів освіти [2].

У процесі викладання української мови проектне навчання відіграє особливу роль у формуванні мовної та мовленнєвої компетентностей. Робота над проектами сприяє поглибленню знань про норми української мови, збагаченню лексичного запасу та практичному використанню мовних засобів у нових комунікативних ситуаціях. Підготовка й презентація результатів проектної діяльності формує вміння будувати зв'язні усні й писемні висловлювання, аргументувати власну думку, працювати з різними типами текстів. Таким чином, мова стає не лише об'єктом вивчення, а й засобом пізнання, дослідження та творчої самореалізації.

Відповідно до програми навчальної дисципліни «Українська мова» в кінці курсу передбачено години для підготовки до публічного виступу. Така побудова програми дозволяє систематизувати, узагальнити та практично застосувати ті знання, які студенти здобували протягом двох років навчання. Організація проектного навчання розпочалася із визначення мети, окреслення тем для студентських проектів. Студенти були вільні у виборі теми (від навчальних та фахових зацікавлень, до особистих захоплень і навіть комп'ютерних ігор), такий підхід не обмежує творчий потенціал та мотивує до виконання завдань.

Метою проекту була перевірка сформованості ключових і предметних, мовних та мовленнєвих, компетентностей здобувачів освіти шляхом залучення їх до самостійної дослідницької та творчої діяльності, спрямованої на практичне застосування мовних знань, розвиток критичного мислення, інформаційної грамотності та комунікативних умінь.

Студенти повинні були показати вміння працювати з інформаційними джерелами, аналізувати й оцінювати здобуту інформацію, навички усного та писемного мовлення, самостійного планування діяльності, відповідальності та творчої ініціативності. Оцінювання результатів проектної діяльності здійснювалося за такими критеріями: вибір теми, логічність викладу матеріалу, якість презентації, рівень мовленнєвого оформлення, використання невербальних засобів та обґрунтованість висновків. Завершальним етапом була рефлексія, що передбачала взаємо- та самооцінювання студентами своїх

проектів, аналіз досягнутих результатів і визначення шляхів подальшого вдосконалення.

У процесі виконання навчальних проектів більшість студентів продемонстрували здатність ефективно працювати з інформацією, створювати зв'язні усні й писемні висловлювання, аргументовано презентувати результати діяльності, застосовувати мовні знання на практиці, створювати презентації та відеоматеріали, а також виявляли самостійність, відповідальність і готовність до співпраці.

Серед основних переваг проектного навчання виокремимо підвищення мотивації учнів, активізацію пізнавальної діяльності, практичну спрямованість навчання та розвиток ключових компетентностей. Водночас упровадження методу проектів пов'язане з певними викликами, зокрема потребою в додатковому часі, ресурсному забезпеченні, нерівномірній участі студентів та організації об'єктивного оцінювання результатів діяльності.

Отже, проектне навчання є ефективним методом, що сприяє реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі закладів фахової передвищої освіти. Воно сприяє формуванню ключових, мовних і мовленнєвих компетентностей, забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичної діяльності, готує здобувачів освіти до активної участі в суспільному та професійному житті. Застосування проектного методу відповідає сучасним вимогам та є складником нової освітньої реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мірошник С. І. Теоретичні основи навчальної проектної діяльності учнів. *Народна освіта*. 2014. Випуск № 2 (23). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2383. (дата звернення: 15.01.2026).
2. Панадазі А., Станжур Т. Проектне навчання як засіб формування компетентностей майбутніх менеджерів. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 4. С. 92–95.

Г. І. Гримашевич,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
(кандидат філологічних наук, доцент)

НАУКОВА СПАДЩИНА В. В. ВЛАСЕНКА В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Наукова спадщина В. В. Власенка містить значну кількість праць із лінгвістики та лінгводидактики. У запропонованій розвідці зосередимо увагу на окремих виданнях навчально-методичного характеру, які важливі в процесі вивчення української мови у закладах вищої та загальної середньої освіти.

Насамперед відзначимо збірники диктантів, якими можуть послуговуватися учителі під час проведення упрків української мови, викладачі закладів вищої освіти в процесі лінгвістичної підготовки студентів. Зокрема, збірник диктантів із пунктуації, як зазначають упорядники в анотації, передбачає перевірку й закріплення засвоєних студентами й учнями знань з пунктуації української мови на основі зв'язних текстів і має контрольно-

навчальний характер [4]. Водночас в передмові укладачі видання зауважують, що матеріал посібника дібрано з урахуванням труднощів, викликаних дією трьох принципів сучасної української пунктуації – граматичного, смислового а інтонаційного [4, с. 3], характеризують пунктуацію зв'язного тексту, яку зумовлюють такі чинники, як смислове і функційне спрямування тексту, особливості зв'язку між окремими елементами (реченнями), об'єднаними спільною думкою та емоційно-стильовим спрямуванням [4, с. 4], репрезентують методику проведення контрольного та інших видів диктантів, демонструють особливості підбирання текстів залежно від виду цього різновиду письмової роботи [4, с. 5–6].

Натомість у виданні «Збірник диктантів з орфографії української мови» [2] представлено зв'язні тексти, насичені орфограмами. Як зазначає в передмові В. В. Власенко, запропоновані тексти взято з творів українських письменників, які вивчають за шкільною програмою, а також зразки з прози місцевих авторів та історико-публіцистичних праць діячів української культури, сучасної публіцистики, наукової літератури [2, с. 3].

У збірниках диктантів представлено зразки зв'язних текстів Б. Антоненка-Давидовича, Івана Багряного, В. Барки, Ю. Букатевича, В. Винниченка, І. Вихованця, Марка Вовчка, О. Воропая, В. Врублевської, В. Врублевського, О. Гончара, Я. Гояна, Б. Грінченка, М. Грушевського, Є. Гуцала, Дніпрові Чайки, О. Довженка, С. Єфремова, П. Загребельного, Ю. Збанацького, Р. Іваничука, А. Коваль, Є. Концевича, Г. Косинки, М. Коцюбинського, П. Куліша, Б. Лепкого, В. Логвиненка, Панаса Мирного, Д. Михайловського, П. Мовчана, К. Мотрич, Ю. Мушкетика, В. Підмогльного, Є. Плужника, М. Прилуцького, Н. Рибак, У. Самчука, В. Сергійчука, М. Сингаївського, В. Скуратівського, М. Стельмаха, З. Тулуб, Г. Тютюнника, Б. Харчука, Миколи Хвильового, Ю. Шевельова, В. Шевчука, В. Яворівського, Ю. Яновського та ін. На нашу думку, надзвичайно важливо, що тексти письменників, науковців, культурних та громадських діячів упорядник вдало опрацював, дещо змінивши їхнє наповнення відповідно до правил передовсім української пунктуації, водночас дотримуючись при цьому академічної добросовісності, оскільки всі такі зразки адаптованих диктантів позначено так: за У. Самчуком, за В. Скуратівським, за Г. Тютюнником та ін. Крім того, представлені тексти мають виховне значення, оскільки мають патріотичну тематику, цікаві не тільки за лінгвальним наповненням, а й змістовим, які спонукатимуть здобувачів освіти докладніше ознайомитися з творчістю зазначених письменників та науковим надбанням мовознавців і громадських та культурних діячів.

Окремо, крім усього іншого, варто акцентувати на виваженому методичному спрямуванні цих видань. Насамперед відзначимо методичні поради упорядників щодо методики проведення диктанту, можливостей застосування складників цього виду письмової роботи для виконання інших завдань на уроках української мови та під час практичних занять, передовсім із практикуму з української мови, зі студентами-філологами та майбутніми вчителями-словесниками, що сприяє поліпшенню їхньої орфографічної та пунктуаційної грамотності й водночас збагачує лексичний запас здобувачів освіти, оскільки переважна більшість запропонованих текстів містить

здебільшого власне українські слова, часто ті, які вийшли з ужитку, які є ідентифікаторами української нації, тому в текстах актуалізовано проблему їхнього слововжитку й навіть повернення до функціонування в сучасних умовах. Важливо, що в збірниках диктантів представлено тексти з урахуванням вікових особливостей учнів з огляду на кількість слів у них.

З-поміж наукових напрацювань В. В. Власенка вирізняється бібліографічний покажчик «Сучасна українська літературна мова» [3], присвячений світлій пам'яті батьків Василя Петровича та Віри Степанівни, у якому систематизовано добірку лінгвістичної літератури, репрезентовану відповідно до структури мовознавства за такими темами: «Словники. Довідники», «Підручники. Посібники. Збірники вправ», «Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних учень. Історія мови», «Діалектологія. Етнолінгвістика», «Лексика. Фразеологія. Етимологія. Ономастика», «Лексикографія», «Графіка. Орфографія», «Фонетика. Орфоєпія. Фоностилїстика», «Словотвір. Морфеміка», «Морфологія», «Синтаксис. Пунктуація», «Лінгвостилїстика. Мова творів письменників. Лінгвістичний аналіз тексту», «Теорія і практика перекладу». У розлогій за обсягом передмові упорядник визначив мету – допомогти вихованцям університету в написанні дипломних та курсових робіт, схарактеризував наповнення видання, до якого увійшли репрезентанти лексикографічних та лінгвометодичних праць, монографічних видань, наукових статей та розділів збірників наукових праць [3, с. 3–16. Незважаючи на плинність часу, бібліографічний покажчик і сьогодні – важливе довідкове видання, яке допомагає студентам у формуванні списку використаних джерел та літератури до курсової та кваліфікаційної (дипломної) роботи, під час написання статей за темою наукового дослідження.

У процесі навчання студентів-філологів і майбутніх учителів-словесників викладачі кафедри української мови та методики її навчання й досі послуговуються навчально-методичним посібником «Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи» [1], одним з авторів якого був В. В. Власенко. У цьому навчально-методичному виданні представлено схеми лексичного, фразеологічного, фонетичного, орфографічного, морфемного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного аналізів. Важливо, що всі зразки аналізу ґрунтуються на прикладах із творів українських письменників. Крім того, відзначимо інформативні та логічні для такого видання додатки, у яких представлено слова, у яких найчастіше допускають помилки в наголошуванні; слова зі звуком [г]; низка зразків фонетичного, морфемного, словотвірного, морфологічного аналізу слова та синтаксичного аналізу словосполучення й речення. Крім того, запропоновано 24 складні речення різних типів для аналізу на уроках мови, які водночас можна використати й для повного синтаксичного розбору в студентській аудиторії під час вивчення синтаксису, а також список рекомендованої літератури. Важливим, на нашу думку, є й додаток 7 «Висловлювання видатних людей про українську мову», де подано значну кількість вислові про роль і значення української мови та її важливість у формуванні національної ідентичності.

Насамкінець варто відзначити навчальну програму із сучасної української літературної мови, видання якої було зумовлене тим, що на той час затверджена Міністерством освіти програма була застарілою й не відповідала плину часу й

вимогам до навчання цього предмета у вищих навчальних закладах [5]. Саме на основі цієї програми й досі розробляємо навчальні та робочі програми й сила буси з різних розділів сучасної української літературної мови.

Отже, навчально-методичні видання В. В. Власенка актуальні й сьогодні в освітній галузі, оскільки на їхніх матеріалах можна формувати мовленнєву, комунікативну, соціокультурну та діяльнісну компетентності як в учнів, так і в студентів-філологів та передовсім майбутніх учителів-словесників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Богдан М. М., Власенко В. В., Конторчук Г. К. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи: навчально-методичний посібник. Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ, 2001. 135 с.

2. Власенко В. В. Збірник диктантів з орфографії української мови: Посібник для студентів-філологів і вчителів-словесників. Житомир: Поліграфічний центр Житомирського педуніверситету, 2001. 150 с.

3. Власенко В. В. Сучасна українська літературна мова: Бібліографічний покажчик. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 508 с.

4. Власенко В. В., Міненко Л. М. Збірник диктантів з пунктуації української мови: Посібник для студ.-філологів і вчит.-словесників. Житомир: Поліграфічний центр Житомирського педагогічного університету, 1999. 128 с.

5. Навчальна програма з сучасної української літературної мови / Укладачі: В. В. Власенко, Г. І. Гримашевич. Житомир, 2003. 30 с.

І. І. Густі,

М. Ю. Фабіян,

А. Б. Барань,

Закарпатський угорський університет

імені Ференца Ракоці II

(доктори філософії, доценти)

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА МОВОВЖИВАННЯ ПЕДАГОГІВ ЗАКАРПАТТЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Мови постійно взаємодіють між собою, а в двомовному середовищі, зокрема в спільнотах національних меншин, цей взаємовплив посилюється. Формування мовного середовища залежить від багатьох факторів. Д. Кристал вказував, що багатомовність може виникати як за власним вибором народу, так і під впливом зовнішніх обставин, таких як політика, релігія, культура, освіта, економіка та навіть природні катастрофи [1, с. 449].

У 1990-х роках розпочалося соціолінгвістичне дослідження угорських мовних варіантів Карпатського басейну, проте про професійне мововживання закарпатських угорців досі знаємо відносно мало. За твердженням С. Черничка [3], на формування професійної мови значно впливає друга мова. На думку М. Дьорке [4, с. 71], причиною цього є те, що професійна підготовка відбувається не угорською мовою, внаслідок чого фахівці не засвоюють

термінологію своєї галузі рідною мовою, і тому навіть для носіїв угорської мови, які використовують її переважно у процесі спілкування, виникають труднощі під час вживання фахових термінів угорською. Професійна мова має писемну та усну форми. З цього приводу у 2004 році С. Черничко висловив таку думку: «Писемна професійна мова на Закарпатті існує майже винятково у галузі гуманітарних наук, у інших сферах фахові тексти угорською мовою з'являються лише епізодично. Контактні впливи у писемній професійній мові поширені меншою мірою, аніж в усній, та й характер їх частково інший. У писемній професійній мові рідко трапляються прямі запозичення, відсутнє перемикування кодів. Натомість під час усного професійного мововживання часто вживаються прямі запозичення, а також можливе перемикування кодів» [3, с. 62].

С. Сотак зазначає: «Після розпаду Австро-Угорської монархії та Тріанонського мирного договору разом із освітніми системами сусідніх держав окремим шляхом почала розвиватися й професійна мова освіти. Ця історична зміна вже сама собою зумовила структурне й термінологічне різноманіття, а безперервні освітньо-політичні реформи ХХ–ХХІ століть ще більше посилили цей процес. У ході цих змін з'являлися нові поняття, терміни не лише в нашій країні, а й у сусідніх державах» [5, с. 404]. Те саме відбувалося і на Закарпатті, де до 1991 року в угорській професійній мові був відчутний вплив російської мови, а після проголошення незалежності України – української мови.

Маємо на меті проаналізувати професійне мововживання закарпатських педагогів з особливою увагою на вживання лексичних запозичень. Досліджено публікації педагогічної тематики на основі місцевого угорськомовного фахового журналу «Közoktatás» [Громадська освіта] (видання Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства) та двох місцевих угорськомовних громадсько-політичних тижневиків – «Kárpátalja» [Закарпаття] та «Kárpátinfo» [Карпатінфо].

У дослідженні зосередимося на термінології галузі освіти. Окреслимо значення слів, що стосуються типів закладів освіти і що вживають як в усній, так і в писемній формі. Закон про освіту 1991 року, окрім загальноосвітніх та середніх закладів освіти, дозволив функціонування й інших типів закладів середньої освіти. До 2021 року на Закарпатті діяли такі типи навчальних закладів: *gimnázium* (угор.) – 'гімназії гуманітарного профілю II–III рівня, заклади для обдарованих учнів віком від 10 до 18 років (термін навчання 8 років)'. Схожі заклади функціонують і в країнах Центральної та Східної Європи (Болгарія, Словенія, Литва, Угорщина), проте в більшості цих країн гімназії забезпечують чотирирічний курс навчання, тоді як в Угорщині існують гімназії з шестирічним і восьмирічним терміном навчання [8].

Líceum (угор.) – 'ліцеї III рівня освіти – недержавні заклади освіти для обдарованих учнів природничо-технічного профілю (термін навчання 3 роки)'. Ці установи з'явилися після політичних змін за ініціативою церков і пропонували середню та профільну освіту для учнів 16–18 років. Спільною рисою сучасних і колишніх ліцеїв є їхнє утримання церковними общинами. У наш час у Європі подібні за назвою і типом заклади освіти є в Італії, Польщі та Румунії. У Польщі вони пропонують дво-, трьо- та чотирирічний термін навчання, а в Румунії й Італії – чотири- та п'ятирічні навчальні програми для учнів віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти або дев'ятнадцяти років [8].

Internátus (угор.) – інтернат – це заклад для проживання і навчання дітей із соціально вразливих сімей віком від шести до вісімнадцяти років, що належить до I–III рівня освіти. Загальноосвітня школа-інтернат – це загальноосвітній навчальний заклад I–II, I–III ступенів, що забезпечує реалізацію права дітей, які потребують соціальної допомоги, на загальну середню освіту, що забезпечує виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [9].

Професійно-технічне училище (угор. *szakiskola* або *szakképző iskola*) – заклад, до якого зараховують учнів після закінчення 9 класу загальноосвітньої школи. Залежно від спеціальності (від одного до трьох років навчання) випускники отримують базову професійну кваліфікацію, проте не є обов'язковим складання іспиту на атестат зрілості (еквівалент українського ЗНО). У закарпатському угорському мововживанні часто використовують назву *proftech* (від укр. *профтєх* (професійно-технічне училище)) або її скорочену форму *profiti*. У розмовній мові так називали, наприклад, Берегівське професійно-технічне училище. Наприклад: «*Úgy tudom, apukád a profitiban tanít szabászatot, igaz?*» [Як мені відомо, твій тато навчає кройку та шиття у *профтєх* училищі, чи це правда?] (Берегове, 27 березня 2000 р.).

Угорське *szakközépiskolák / technikumok* 'технікуми' – заклади середньої спеціальної освіти (угор. *szakközépiskola* або *technikum*, укр. *технікум*), до яких вступають після закінчення загальноосвітньої школи. Часто передбачають вступні іспити. Зазвичай програма навчання триває 3–4 роки, протягом яких учні здобувають професійну кваліфікацію та отримують атестат про повну загальну середню освіту. До таких закладів належали, наприклад, педагогічні училища (підготовка вихователів закладів дошкільної освіти та вчителів початкових класів), а також медичні технікуми.

Нова редакція Закону України «Про повну загальну середню освіту» набула чинності у 2020 році [10]. У статті 35 цього закону визначено, які типи освітніх закладів в Україні надають повну загальну середню освіту. Початкова школа (угор. *elemi iskola*) охоплює 1–4 класи. Це перший етап здобуття початкової освіти. Її метою є сформувати в дітей основні навички читання, письма та лічби, а також закласти основи критичного мислення і навчання упродовж життя. На цьому етапі національні меншини мають відносно широку свободу щодо вживання рідної мови в освітньому процесі (наприклад, навчання відбувається рідною угорською мовою). За структурою відповідає початковій школі загальноосвітнього навчального закладу.

Угорське *gimnázium* 'гімназія' охоплює 5–9 класи. Відповідає середній ланці колишньої загальноосвітньої школи. Після завершення 9 класу учні отримують документ про здобуття базової загальної середньої освіти. Цей документ надає право продовжувати навчання у ліцеях або здобувати професійну освіту. У гімназійний період у школах національних меншин поступово запроваджується викладання окремих предметів українською мовою.

Ліцей (угор. *liceum*) – навчальний заклад середньої базової освіти, навчання учнів у 10–12 класах. Відповідає колишній старшій школі. З 2027 року система закладів середньої базової освіти матиме назву *ліцей*, що надасть профільну середню освіту. Учні ліцеїв можуть обирати навчальні предмети відповідно до своїх інтересів і майбутньої професії (наприклад, природничо-

науковий, гуманітарний, технічний тощо). Метою ліцеїв є підготовка до вступу до закладів вищої освіти. На цьому етапі кількість предметів, які вивчатимуть українською мовою, суттєво зросте: відповідно до планів, щонайменше 60% предметів мають викладати українською мовою. Існують як державні, так і приватні (наприклад, засновані релігійними організаціями) ліцеї.

Висновки. Дослідивши вплив української мови на мововживання закарпатських угорськомовних освітян, ми виділили такі тенденції: у писемній формі мови, насамперед у мові угорськомовного фахового журналу «Közoktatás» [Громадська освіта] та місцевих угорськомовних громадсько-політичних тижневиків «Kárpátalja» [Закарпаття] та «Kárpátinfo» [Карпатінфо], поширені запозичені з української мови терміни, проте у значно меншій кількості, ніж в усному мовленні, адже в писемній формі автор прагне дотримуватися угорської літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. David Crystal *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris, 2003.
3. Csernicskó István *A kárpátaljai magyar szaknyelvek. A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Ужгород: PoliPrint, 2004. 57–65.
4. Györke Magdolna *A kárpátaljai magyar szaknyelv. Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I*. Budapest: Széchenyi Társaság – Pszicholingva Nyelviskola, 1991. 70–71.
5. Szoták Szilvia *Országspecifikus oktatási terminusok terminológiai és szociolingvisztikai elemzése a Termini magyar–magyar szótár példái alapján (Ausztria)*. *Magyar Nyelvőr*. 2021. № 4. 402–417. URL: https://epa.oszk.hu/00100/00188/00105/pdf/EPA00188_magyar_nyelvor_2021_04_4_02-417.pdf (дата звернення: 03.01.2026).
8. *European Glossary on Education. Volume 2: Educational Institutions*. 2nd ed. Brussels: Eurydice, 2005. URL: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/glossary2.pdf (дата звернення: 03.01.2026).
9. Законодавства України. Перелік термінів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/9109> (дата звернення: 11.01.2025).
10. Закон України «Про повну загальну середню освіту». № 463-20. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 13.12.2025).

А. А. Демчук,
здобувачка факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(науковий керівник: к. ю. н. **В. О. Спасенко**)

ВЗАЄМОДІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами є одним із ключових чинників динамічного розвитку мовної системи. Літературна мова як унормована форма національної мови формується на основі наддіалектної норми, однак упродовж історичного розвитку постійно зазнає впливів живого народного мовлення, представленого різноманітними говірками. Сучасний етап розвитку української мови характеризується посиленням контактів між регіональними мовними різновидами, що зумовлено активними міграційними процесами, урбанізацією, мобільністю населення, розвитком цифрових комунікаційних платформ, соціальних мереж та медіасередовища.

Територіальні діалекти виконують важливу культурно-ідентифікаційну функцію, оскільки зберігають локальні мовні традиції, етнокультурні особливості та регіональні моделі світобачення [1]. Водночас літературна мова забезпечує загальнонаціональну комунікацію, уніфікацію мовної практики в освіті, науці, офіційному спілкуванні та мас-медіа. Напруження між нормою і варіативністю не є конфліктним за своєю природою, оскільки мовна норма історично формується шляхом відбору найбільш поширених, функціонально доцільних та соціально престижних елементів, значна частина яких має діалектне походження [2].

У сучасному мовному просторі спостерігається процес активної дифузії діалектних елементів у загальнонаціональне мовлення через цифрові канали комунікації. Соціальні мережі, відеоблоги, подкасти та онлайн-медіа створюють умови для широкої публічної презентації регіональних мовних рис, що раніше функціонували переважно в усному побутовому спілкуванні. Унаслідок цього діалектизми набувають нових стилістичних функцій: вони використовуються як засіб мовної експресії, маркер регіональної ідентичності, інструмент автентизації мовлення публічних осіб, а також як стилістичний прийом у художньому та публіцистичному дискурсі [3].

Важливим чинником взаємодії літературної мови й діалектів є внутрішня міграція населення, зумовлена соціально-економічними трансформаціями та воєнними подіями. Переміщення носіїв різних говорів у межах країни сприяє формуванню змішаних мовних практик у міському просторі, появи регіональних варіантів усного мовлення, а також розширенню ареалу окремих діалектних лексем і фонетичних особливостей. У таких умовах літературна мова виконує інтегративну функцію, забезпечуючи комунікативну єдність суспільства, водночас не нівелюючи діалектного різноманіття, яке виступає ресурсом мовного розвитку.

Суперечливим залишається питання нормативності використання діалектних елементів у публічному мовленні, зокрема в освітньому та медійному просторі. З одного боку, надмірна діалектизація може знижувати рівень мовної культури в офіційному спілкуванні, спричиняти порушення літературної норми та ускладнювати міжрегіональне порозуміння. З іншого боку, свідоме й стилістично вмотивоване залучення діалектних засобів сприяє збагаченню виражальних можливостей мови, підвищенню емоційної виразності мовлення та формуванню позитивного ставлення до мовної різноманітності [4].

Отже, взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами в умовах сучасних соціокультурних трансформацій є складним і багатовимірним процесом, що поєднує тенденції уніфікації та варіативності. Діалекти не лише зберігають культурну спадщину регіонів, а й виступають джерелом оновлення літературної мови, адаптації її до нових комунікативних потреб суспільства. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення впливу цифрового середовища на трансформацію діалектного мовлення та механізми інтеграції регіональних мовних елементів у сучасну літературну норму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 15–18, 42–47, 103–108.
2. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ: АртЕк, 2002. С. 56–61, 134–139, 210–21
3. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Київ: Вища школа, 1972. С. 24–28, 95–99, 176–180.
4. Тищенко О. О. Мовна норма і варіативність у сучасному українському медіадискурсі. *Мовознавство*. 2019. № 4. С. 34–41.

І. В. Добровольська,
здобувачка вищої освіти,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **Г. І. Гримашевич**)

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ ГОВОРІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

Сучасне українське мовознавство дедалі частіше осмислює художній текст як обшир взаємодії літературної мови та діалектного мовлення. Особливої ваги набуває проблема функціонування літературної мови у тісному зв'язку з територіальними різновидами мовлення, які слугують маркерами регіональної належності, історичної та культурної пам'яті українського народу.

Діалектизми південно-західного наріччя у художньому дискурсі постають як семантично й функціонально вмотивовані одиниці, які сприяють глибшому розкриттю ідіостилю письменника, а також моделюють оригінальну мовну

картину світу художнього тексту. Проблеми функціонування діалектизмів південно-західного наріччя у художній українській літературі висвітлено у дослідженнях В. Грещука, В. Грещук [2], П. Гриценка [1], І. Матвіяса [4], О. Ковтун [3], О. Пискач [8] та інших.

Діалектне розмаїття південно-західного наріччя яскраво відображене у творчості письменників ХХ століття, зокрема у текстах Юрія Федьковича, Марка Черемшини, Ольги Кобилянської, Івана Франка, Василя Стефаника та Леся Мартовича.

Діалектною лексикою, яка належить говорам південно-західного мовного ареалу, у текстах художньої літератури послуговуються й сучасні українські письменники. Серед таких авторів варто відзначити Галину Пагутяк, Мирослава Дочинця, Марію Матіос, Тараса Прохаська, Юрія Винничука та багатьох інших.

Сучасне бойківське слово у мові своїх прозових текстів репрезентує Галина Пагутяк. Однією з найвиразніших рис її стилю є широке використання діалектного мовлення, яке робить її прозу не лише засобом досягання естетичного задоволення, а ще й об'єктом лінгвістичних досліджень. Проблему дослідження естетичного потенціалу лексики розмовної мови в художньому тексті, куди більшість вчених відносить й діалектизми, перебувала під пильним оком українських мовознавців І. Білодіда, В. Ваценка, М. Жовтобрюха, Н. Сологуб, В. Русанівського, С. Єрмоленко та інших.

Наявність діалектизмів у мові художніх текстів можна простежити у багатьох романах Галини Пагутяк, зокрема «Око світу» [7], «Нічний подорожній» [6], «Слуга з Добромиля», «Магнат» [5], «Се твоя доля», «Зачаровані музиканти», а також у збірці письменниці «Потонулі в снігах».

У мові творчого доробку авторки висвітлено лексичні, фонетичні, граматичні, семантичні та фразеологічні діалектні одиниці, що притаманні бойківському говору південно-західного наріччя. Найчастіше вони репрезентовані лексемами, що позначають назви предметів побуту, сільсько-господарської сфери, назви рослин та тварин, найменування осіб за спорідненістю та свояцтвом, лайливі сполуки тощо. У романах Галини Пагутяк діалектизми виконують номінативну функцію, позначаючи реалії повсякденного життя, експресивну лексику, яка підсилює емоційність оповіді, а також дає змогу читачеві зануритися в атмосферу життя героїв літературного твору, а також наблизитися до специфіки їх життя.

Творчість Галини Пагутяк демонструє унікальну модель художнього дискурсу, в якій діалектне мовлення органічно поєднується з міфопоетичним, філософським та екзистенційним осмисленням буття. Звернення до говіркових елементів південно-західного наріччя у її прозі не обмежується відтворенням мовної стихії певного регіону, а стає засобом концептуалізації простору, часу й людини, формування особливої, позачасової реальності художнього світу.

Отже, дослідження репрезентації діалектизмів говорів південно-західного наріччя в художньому дискурсі Галини Пагутяк засвідчує, що діалектна лексика є одним із визначальних чинників формування її ідіостилу. У прозі письменниці діалектизми виконують номінативну, експресивну, характерологічну, ідентифікаційну та міфопоетичну функції, забезпечуючи глибину художнього зображення та автентичність мовлення.

Діалектне мовлення в текстах Галини Пагутяк постає як засіб концептуалізації простору, часу й людини, що дозволяє авторці підкреслити виразність мовного колориту, передати специфіку мовлення персонажів, відтворити особливу автентичну атмосферу, а також це унікальний засіб створення художнього світу, позбавленого жорстких часових і просторових меж. Використання діалектизмів не лише сприяє збереженню й актуалізації мовної та культурної спадщини південно-західного регіону України, що надає її творчості не лише естетичної, а й культуротворчої цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценко П. Текст як простір вияву діалектних явищ. *Збірник лінгвістичних праць: до 60-річчя проф. О. А. Колесникова*. Ізмаїл: [б.в.], 2000. С. 9–15.
2. Грещук Василь. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. 309 с.
3. Ковтун О. Діалектна лексика в сучасній українській прозі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 28. С. 184–187.
4. Матвіяс І. Діалектна основа синтаксису в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2007. № 1. С. 38–46.
5. Пагутяк Г. Маґнат. Роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 320 с.
6. Пагутяк Г. Нічний подорожній. Роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2024. 304 с.
7. Пагутяк Г. Око світу. Роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023. 256 с.
8. Пискач О. Лексика розмовної мови в художньому дискурсі Галини Пагутяк (на матеріалі збірки «Потонулі в снігах»). *Вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 2. С. 95–97.

В. Ю. Дроботенко,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
(кандидат філологічних наук, доцент)

КОНЦЕПТ «КИЇВ» У МЕТАФОРНИЧНІЙ НОМІНАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

Сучасний український медіадискурс постає як складне, багат шарове комунікативне середовище, де мовні одиниці функціонують не лише як транслятори інформації, а як потужні культурно марковані знаки. Вони закарбовують у собі динаміку історичного досвіду, ціннісні пріоритети й світоглядні орієнтири етноспільноти в один із найдраматичніших періодів її існування. Дослідження концепту *Київ* крізь призму метафоричної номінації дозволяє виявити глибинні процеси лінгвокреативного мислення нації, де метафора в текстах 2022-2026 рр. виступає як когнітивний механізм. Це дає

змогу концептуалізувати столицю не просто як адміністративну одиницю, а як сакральний осередок національного буття, вузол ідентичності та джерело смислотворення. З погляду когнітивної лінгвістики, зокрема праць Ф. Бацевича [1] та О. Селіванової [3], метафоричне перенесення є фундаментальним способом структурування нової реальності. У часи соціальних потрясінь метафора виконує функцію «терапевтичної номінації», упорядковуючи хаотичний потік подій у зрозумілі культурні коди, що допомагає суспільству адаптуватися до викликів. Етнокультурний вимір цього процесу полягає у використанні арсеналу мовних засобів, що вдаються до архаїчних пластів пам'яті, національної символіки й сакральних значень, притаманних українській ментальності.

Емпіричну базу дослідження становлять метафоричні номінації, вилучені шляхом суцільної вибірки з текстів сучасних електронних ЗМІ («Радіо Свобода», «Укрінформ», «Українська правда», «Главред» та ін.), науково-популярних та аналітичних ресурсів («Телеграф», «ResearchGate»), а також вербальні репрезентації із соціальних мереж і культурно-мистецьких проєктів. Такий підхід дозволяє простежити трансформацію образу міста в різних дискурсивних виявах – від офіційно-публіцистичного до неформально-мережевого. Глибоке осмислення цього матеріалу потребує детального аналізу специфічних метафоричних моделей, які структурують сучасний образ столиці.

Провідне місце в цій структурі посідає вісцерально-соматична модель, де ключовою виступає метафора *Київ – серце*. Сучасний медіадискурс значно розширює семантичне наповнення цієї номінації, де традиційне визначення *Київ – серце України* в умовах новітніх викликів трансформується в масштабніший образ *Київ – серце Європи, яке продовжує битися*. Ця зміна свідчить про потужну корекцію геополітичного й етнокультурного вектора: столиця України в мовній свідомості постає як життєво необхідний орган усього європейського простору. Домінування віталістичних характеристик, зокрема вказівок на те, що *серце живе, воно б'ється*, підкреслює ідею стійкості й неперервності державного життя. Соматизація міста дозволяє реципієнтові сприймати столицю як рідну, близьку істоту, що значно посилює рівень емпатії та сприяє національній консолідації навколо спільного символу.

Логічним продовженням соматизації є аксіологічно-емоційна модель, побудована для отождолення Києва з категоріями любові, вірності й незламності. Номінації, на кшталт: *Київ – це любов* або твердження про те, що *місто неможливо не любити й неможливо підкорити*, успішно переводять топонім із площини суто географічної в площину етичну. Завдяки цьому *Київ* стає символом *живої державності, що об'єднує минуле та майбутнє* в єдиний часовий континуум. Етнокультурна значущість таких висловів полягає у створенні емоційного фундаменту ідентичності, де любов до столиці прирівняно до вірності національним ідеалам. Прагматичний ефект подібних метафор полягає у формуванні своєрідного *колективного серця*, що б'ється в унісон із ритмом міста, забезпечуючи психологічну стійкість громади.

Окремої уваги потребує урбаністично-захисна модель, яку в сучасному дискурсі зреалізовано через потужні наративи про Київ як *центр опору* та *місто-фортецю*. Офіційний статус столиці як *міста-героя* слугує міцною основою для медійного конструювання образу нездоланного, сакральне

захищеного простору. Це цілком корелює з науковим концептом *Українського щита* (Ukrainian Shield) – метафорою захисту європейської цивілізації, де в медіа цей образ проєктується на Київ як на головний форпост, що акумулює захисну енергію нації. Етнокультурний підтекст тут апелює до давньої традиції *золотоверхого форпосту*, де кожна стіна міста сприймається не просто як архітектурний елемент, а як оберіг національної свободи й духовної незламності народу. У межах цієї моделі *Київ* концептуалізовано як простір, де матеріальне (фортифікаційне) тісно переплітається з метафізичним, утворюючи специфічну енергетичну вертикаль, що тримає на собі цілісність усієї держави. Медійні наративи останніх років перетворюють урбаністичний ландшафт на систему знаків-оберегів, де кожен топос столиці набуває сакрально-захисного значення, ревіталізуючи архаїчні уявлення про *місто-храм* і *місто-щит*. Це дозволяє стверджувати, що захисна метафорика сучасного медіадискурсу виконує не лише інформувальну, а й когнітивно-стабілізувальну функцію, структуруючи соціальний простір навколо надійного, нездоланного центру.

Окремого наукового осмислення потребує когнітивно-міфологічна модель, що вдається до глибинних структур національної свідомості й архетипних образів. Зокрема, метафора *Києва* як *магічного кристала української свідомості* (Радіо Свобода) є надзвичайно продуктивною, оскільки репрезентує місто як складний оптичний інструмент, що «заломлює» крізь себе історичний та культурний досвід багатьох поколінь. Образ *кристала* в цій номінації вказує на внутрішню впорядкованість, багатогранність і прозорість київської ідентичності, яка, попри зовнішні деструктивні впливи, зберігає свою цілісну структуру. Етнокультурний вимір цього міфу доповнено сучасними цифровими образами, де *Київ* потрактовано як *синергію різноманіття, що закарбовується в серці* (Reddit). Це свідчить про здатність концепту вбирати в себе нові полікультурні смисли, не втрачаючи при цьому тяглості традиції, та інтегрувати їх у загальнонаціональний наратив. Таке поєднання традиційної міфологеми із сучасними комунікативними формами дозволяє говорити про формування «нового київського тексту», де місто постає як живий палімпсест сенсів, що постійно оновлюється під час медіації.

Важливим аспектом аналізу є функційно-прагматичний потенціал зазначених номінацій, який визначає характер взаємодії медіатексту з аудиторією. Метафора в сучасному медіапросторі виконує не лише номінативну, а й сугестивну роль, виступаючи засобом емоційної інтенсифікації повідомлення й програмування реципієнта на певні ціннісні установки. Наприклад, використання аксіологічно-емоційної формули *Київ – це любов* (Українська правда) знімає дистанцію між офіційним статусом мегаполіса й особистим світовідчуттям громадянина, перетворюючи топонім на інтимну, етичну категорію. Це сприяє творенню «колективного суб'єкта», для якого доля столиці є невід'ємною від власної життєвої траєкторії. У цьому контексті медіадискурс стає майданчиком для рефлексії над національною ідентичністю, де кожна метафора слугує інструментом самопізнання етносу в координатах сучасної історії.

Розширення вісцеральної метафори до масштабів *серця Європи* (Укрінформ) вказує на остаточне закріплення *Києва* в європейському ментальному та ціннісному просторі. Це не просто географічна констатація, а

потужний етнокультурний маніфест, що стверджує суб'єктність України через її духовний і політичний центр. У такий спосіб сучасна метафорика ревіталізує давні сакральні назви – від *Матері міст руських* до *Нового Єрусалима*, – проте наділяє їх актуальним геополітичним змістом, що відповідає викликам ХХІ сторіччя. Отже, спостерігаємо процес безперервної семантичної деривації, де архаїчні пласти пам'яті гармонійно поєднано із сучасними медійними формулами, забезпечуючи сталість і життєздатність концепту в умовах глобальних історичних зламів.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що метафорична номінація *Києва* в сучасному українському медіадискурсі є складною, багаторівневою лінгвокультурною системою. Виявлені моделі – від соматичних до сакральних – демонструють високий ступінь адаптивності концепту, його здатність акумулювати екзистенційні смисли й виступати потужним чинником національної консолідації. Етнокультурний вимір цих номінацій забезпечує нерозривний зв'язок між актуальним історичним моментом і віковими традиціями українського державотворення. Перспективним напрямом подальших студій вбачаємо діахронічний аналіз трансформації метафоричних образів *Києва* в порівняльному аспекті з дискурсами інших європейських столиць, що дозволить виявити універсальні й специфічні когнітивні стратегії репрезентації міського простору в часи глобальних трансформацій та викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Словник мови війни / [уклад. О. Сидоренко та ін.]. Київ: Видавництво, 2024. 250 с.

Н. М. Дяченко,

Житомирський державний університет імені Івана Франка
(кандидат філологічних наук, доцент),

Л. П. Фальківська,

Житомирський державний університет
імені Івана Франка
(викладач)

КОНЦЕПТ «СОН» В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Фразеологічна система мови є важливим джерелом інформації про культурні та ментальні особливості народу. Саме у фразеологізмах відображаються традиції, історичний досвід, світоглядні уявлення та оцінки, що формувалися протягом тривалого часу. У сучасному мовознавстві дослідження фразеології дедалі частіше здійснюється в межах концептуального підходу,

який дозволяє простежити, як у мові репрезентуються ключові поняття та уявлення, характерні для певної мовної спільноти [6].

Одним із таких важливих понять є концепт «сон», що посідає значне місце в українській мовній картині світу. Сон у народній культурі осмислюється не лише як фізіологічний стан відпочинку, а й як особливий стан людини, пов'язаний зі спокоєм, відновленням сил, психологічною рівновагою та певними символічними уявленнями. У традиційній культурі сон нерідко пов'язується з передбаченнями, внутрішніми переживаннями людини та її духовним станом [2].

Концепт «сон» є досить широко представленим у фразеологічній системі української мови. Аналіз фразеологічних одиниць дозволяє простежити, як це поняття репрезентується в мовній свідомості українців і яких смислових відтінків воно набуває в різних контекстах. Дослідження фразеологічних одиниць, що містять компонент *сон*, показує, що вони репрезентують різноманітні аспекти людського життя – фізіологічний стан, психологічні переживання, народні уявлення та культурні символи [1].

Матеріалом дослідження стали фразеологічні одиниці, у складі яких наявне слово *сон*, а також інші лексеми, пов'язані з цим поняттям (джерелами для вибірки стали: [3; 4; 5]). У результаті аналізу було зафіксовано 158 фразеологічних одиниць, що репрезентують концепт «сон» у фразеологічному фонді української мови. Така кількість мовних одиниць свідчить про важливість цього концепту в мовній свідомості українців та про його значну роль у формуванні національної мовної картини світу [1].

Аналіз зібраного матеріалу дозволив виокремити кілька основних семантичних груп фразеологізмів.

Першу групу становлять фразеологічні одиниці, що позначають сильну сонливість або бажання спати. До цієї групи належать такі вислови, як *сон хилить; очі злипаються; очі беруться сном; клювати носом; дрімота бере; ходити туманом; тягне до подушки* та ін. Фраземи цієї групи відображають фізіологічний стан людини, коли організм потребує відпочинку.

Другу групу становлять фразеологізми, що описують процес засинання або підготовку до сну. До них, наприклад, належать вислови *лягати на бокову, йти на боковеньки, впадати в сон, провалитися в сонне царство*. Такі фразеологічні одиниці відображають перехідний стан між активною діяльністю людини та станом спокою.

Окрему групу становлять фразеологізми, що характеризують порушення сну або неможливість заснути. Наприклад: *сон не йде на очі; сон не бере; сон злітає (злітав і т. ін.) з очей; ні сну ні відпочинку*. У таких висловах передається внутрішній стан людини, пов'язаний із хвилюванням або перевтомою.

Найбільшою за кількістю є група фразеологізмів, що характеризують якість сну. У таких висловах часто використовуються порівняння з тваринами або іншими образними асоціаціями: *спати, як курка на сідалі; спати заячим сном; спати, як полоханий заєць; спати, як заєць під кущем; спати як бабак; спати як сурок; хропіти як ведмідь; спати як камінь; спати як убитий; спати без задніх ніг* та ін. Подібні фразеологізми демонструють багатство образних

засобів української мови та її схильність до метафоричного осмислення явищ дійсності.

Про цінність сну: *ранній сон миліший за все; сон – миліший батька й матері; сон – що багатство: більше спи, більше хочеться; сон не розбирає постелі; сон та їда ніколи не обрида; оберігати сон; перебивати (перебити) сон.*

Про нісенітниці, незнання, нерозуміння, несподіванки: *сон рябії кобїли; ні (і) сном, ні (і) ду́хом; і [в сні] не снітьсѧ (не приснітьсѧ); і в сні не бачити; як страшний (лихий і т. ін.) сон.*

Про щось бажане: *спати і в сні бачити щось; сон наяву.*

Прикмети, спостереження про сон: *сон у ру́ку; сон – найкращий лікар; пора спати, коли нікого ждати; на сон грядущий; спати – не писати, тільки лягти та очі зажати; спати та родить – не можна перегодить; хто чисте сумління має, спокійно спати лягає.*

Жартівливі фраземи: *щоб тобі дика коза приснилась; виспався, та не вилежався; спиши, спиши, а спочити ніколи.*

Про сон як перепону: *неначе (мов, немов і т. ін.) від (од, зі) сну прокинутися; пробуджуватися (пробудитися, прокидатися, прокинутися) від (од, зі) сну; неначе (мов, немов і т. ін.) крізь сон (уві сні) бачити (чути і т. ін.); неначе (наче, як і т. ін.) у (в) сні ходити (жити і т. ін.); зі (зо) сну.*

Сон як спокій: *сónне ца́рство; ца́рство сну; обійми Морфея.*

Цікавим є також зв'язок концепту «сон» із уявленнями про смерть. У народній мовній традиції сон нерідко осмислюється як стан, близький до смерті. Це демонструють фраземи *сонний – що мертвий; мертвецький (мертвий) сон; смертельний (смертний) сон; відійти у вічний сон, спочивати вічним сном, сон – смерті брат.* Такі вислови демонструють давні культурні уявлення та символічне осмислення життєвого циклу людини [2].

Отже, аналіз фразеологічних одиниць засвідчує, що концепт «сон» є важливим компонентом української мовної картини світу. Його репрезентація у фразеології демонструє багатство образних засобів мови, а також відображає культурні, психологічні та побутові уявлення українців. Значна кількість фразеологізмів, пов'язаних із цим поняттям, підтверджує його належність до ядра концептуальної картини світу українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дяченко Н. Концепт «сон» в українській фразеології. URL: <http://fch.udpu.edu.ua/article/view/346960/334066> (дата звернення: 07.02.2026)
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Київ: Довіра, 2006.
3. Народ скаже – як зав'яже: Укр. нар. прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / Упоряд. та передм. Н. С. Шумади; Іл. Ю. І. Криги. Київ: Веселка, 1985. 173 с.
4. Сон. Горох – українські словники. URL: <http://surl.li/mdjdve>; <https://surl.lu/imfukr>; <https://surli.cc/aevedel> (дата звернення: 07.02.2026)
5. Сон в українській фразеології. Сторінка Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України в мережі «Фейсбук». URL: <http://surl.li/rufufl> (дата звернення: 07.02.2026)
6. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007.

А. Р. Ковтунович,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II
(науковий керівник: доктор філософії, доцент **Є. Б. Барань**)

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД МІСТА ХУСТ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мовний ландшафт є новим об'єктом дослідження соціолінгвістики. Реклами, вивіски, етикетки чи дороговкази – усім цим заповнено наш публічний простір. Соціолінгвістика називає це терміном «мовний ландшафт». Тут йдеться про «мову дорожніх транспарантів, білбордів, назви вулиць, топонімів, вивісок магазинів, знаків на урядових будівлях тощо» [1, с. 25]. Іншими словами лінгвістичним ландшафтом можна назвати писемний простір населених пунктів. Цей об'єкт дослідження соціолінгвістики постає як динамічне явище з урахуванням мовних змін та мовного конфлікту [3, с. 1]. Український дослідник Л. Белей вважає, що термін «лінгвістичний ландшафт» містить у собі такі поняття, як «перелік мов, уживаних у країні загалом» тощо [2, с. 36]. Виходячи з останнього тлумачення поняття лінгвістичного ландшафту, маємо на меті сфокусувати нашу увагу на дослідженні українсько-угорської двомовності у мовному ландшафті релігійних громад міста Хуст Закарпатської області.

Закарпаття – регіон, в якому проживають представники різних національностей та різних конфесій. Виходячи з цього, можна припустити, що мовна ситуація в цьому регіоні є динамічною, а тому і мовний ландшафт є багатоскладовим.

У місті Хуст функціонує більше 15 культових споруд різних конфесій – греко-католицького, римо-католицького, православного, реформатського, іудейського та інших спрямувань. У роботі проаналізуємо мовний ландшафт трьох конфесій цього регіону: греко-католицької, римо-католицької та реформатської церков.

Фото №1

Фото №2

На першому фото зображена греко-католицька церква Преображення Господнього. Церква була освячена 18 вересня 2011 року єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії Міланом Шашіком. На другому фото зображена римо-католицька церква Святих Йоакима і Анни, яка була побудована у 1799 році. Розповідають, що джерелом будівельного матеріалу для храму стали руїни Хустського замку. Підтвердженням цього є напис на стіні церкви латинською мовою: «Це частина замку Хуст, зруйнованого, але непереможеного, більш сильного у престолі живого Бога».

На третьому фото бачимо реформатський костел, побудований у кінці XVI – на початку XV століття римо-католицькою громадою та освячено на честь Св. Єлизавети.

Фото №3

Греко-католицький храм м. Хуст

ЛІТУРГІЙНИЙ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ ЄПАРХІА ПАРОХІА СВ. ПРЕОБРАЖЕННЯ м. ХУСТ
 (м. Хуст, вул. Ткачівська, 199) (м. Хуст, Ткачівська область, Україна)
 РОЗПОРЯДОК БОГОСЛУЖІнь

День	Години	Віконт від 15.09.2014 до 18.09.2014 року	примітки
18 вересня ВІСНІ ПОНЕДІ	17:00	Богослужіння: Літургія Мисливий пошук	
19 вересня ВІСНІ ВІСНІ	16:30 17:00 18:00	Литургія за верб і з'являється Богослужіння: Літургія Мисливий пошук на вербівський кілі	Мисливий пошук на вербівський кілі
20 вересня СЕРЕДА	17:00	Богослужіння: Літургія	
21 вересня ЧЕТВЕР	17:00	Богослужіння: Літургія	
22 вересня П'ЯТНИЦЯ Прощення грішників	17:00	Богослужіння: Літургія Литургія за вербівський кілі Мисливий пошук на вербівський кілі	
23 вересня	8:00 16:00 18:00	Богослужіння: Літургія Литургія за вербівський кілі Литургія за вербівський кілі	
24 вересня СВЯТА	8:30 8:00	Литургія за вербівський кілі Святковий Богослужіння: Літургія	Віконт на стіні

Час в розпорядку місії
 Парох: о. Володимир БАЙІМ – 067 212 39 29
 Парохиальний секретар: о. Михайло КІШ – 097 949 92 12

Фото №4

Фото №5

На світлині №4 зображено розклад Богослужінь на приходящий тиждень. Текст написаний українською мовою. Але слід зазначити, що вірники Мукачівської греко-католицької Єпархії в літургійній мові часто використовують церковнослов'янську мову.

На фото №5 можна помічаємо написи на стіні церковнослов'янською мовою, а саме: «Слава въ вѣшнихъ Бѣгѣ, и на землѣ мѣръ, въ челоувѣцѣхъ благоволеніе. Хвалімъ тѣ». «Пріиміте, їдіте: сїє єсть Тѣло Моє. Пійте ѿ неѣ вси: сїѣ єсть Крѣвь Моѣ».

У храмі можна побачити богослужбові книги українською і церковнослов'янською мовами. Це означає, що вірники до сьогодні вживають обидві мови під час молитви, вміють читати та дехто навіть писати церковнослов'янською мовою.

Римо-католицький костел м. Хуст

Фото №6

Напис на стіні угорською мовою „Jézus szíve Isten Háza s a Mennyország Kapuja” [Серце Ісуса, Дім Божий та Ворота Царства Божого].

Фото №7

Фото №8

На фото №7 бачимо напис на стіні будівлі церкви угорською мовою: «Elmenvén tanítatok minden népet!» [Ідучи, навчайте всі народи!], [«Szent Anna és Joachim, könyörögjétek érettünk!» [Свята Анна та Йоаким, моліться за нас!].

Написи угорською мовою свідчать про те, що більшість вірян римо-католицької церкви є угорськомовними жителями м. Хуст. Богослужіння проводяться зазвичай двома мовами: угорською та українською. За останній період часу навіть з'явилася більша потреба в уживанні української мови.

Фото №9

Фото №10

Стінгазети розміщені в притворі римо-католицької церкви. Віряни є двомовними, адже інформацію подано угорською та українською мовою (фото №9, 10).

A SZENTMISEK RENDJE
szombat - hétfő

Hétfő	Hétfőnap	Atyunka	Éjféli
Kedd	Keddnap	Atyunka	Éjféli
Szerda	Szerdnap	Atyunka	Éjféli
Csütörtök	Csütörtöknap	Szent János	Éjféli
Péntek	Pénteknap	Szent Péter	Éjféli
Szombat	Szombathéti nap	Szent Péter	Éjféli
Vasárnap	Vasárnap	Szent Péter	Éjféli

Порядок Богослужінь
з 12-тиго - 14-тиго

Понеділок	Богородиці	Св. Іоанна	Св. Іоанна
Вівторок	Богородиці	Св. Іоанна	Св. Іоанна
Середа	Богородиці	Св. Іоанна	Св. Іоанна
Четвер	Богородиці	Св. Іоанна	Св. Іоанна
П'ятниця	Богородиці	Св. Іоанна	Св. Іоанна
Субота	Св. Катерини	Св. Катерини	Св. Катерини
Неділя	Св. Катерини	Св. Катерини	Св. Катерини

Фото №11

Фото №12

На фото №11 зображено розпорядок Богослужінь на тиждень. Бачимо текст, написаний двома мовами: угорською та українською. Люди моляться в цьому храмі двома мовами.

Фото № 13

До будівлі римо-католицького храму м. Хуст відноситься каплиця Страдальної Богородиці, яка знаходиться на пагорбі під Хустським замком. Біля неї розташоване кладовище. На більшості могил написи угорськомовні. Дорогою до нього ми зафіксували інформаційне табло, яке зображене на фото № 12. Воно яскраво демонструє двомовний ландшафт міста, адже текст написаний угорською та українською мовами. На фото № 13 можемо побачити напис на стіні каплиці. На ньому вказано назву каплиці угорською мовою, а також жертводавців, які допомогли побудувати цю споруду.

1. Реформатський костел м. Хуст

Фото №14

До реформатського костелу належить парафіяльний будинок, який знаходиться поблизу самої церкви. Цей будинок слугує для проведення різних заходів, пов'язаних із діяльністю реформатської громади міста. На фото № 14 зображено дошку на стіні будівлі.

Фото № 15

На фото № 15 зображені стіни та перила реформатської церкви, на яких бачимо написи угорською мовою: «Légy hív mind halálig» [Будь вірний аж до смерті], «A szeretet soha el nem fogy» [Любов ніколи не минає]. З цього випливає, що у момент, коли будували і реставрували ці споруди, більшість вірян користувалися переважно угорською мовою. Вже згодом перейшли на двомовні написи та літургійні тексти, але церкви з того час не були оновлені.

Фото № 16

Фото №17

Фото №18

Фото №19

Фото №20

На фото зображено меморіальні дошки з іменами місцевих пасторів, а також парафіян, які загинули у Другій світовій війні.

Отже, мовний ландшафт релігійних громад міста Хуст є складним і динамічним явищем, що відображає багатоконфесійність та полікультурність Закарпатського регіону. Написи у греко-католицькій церкві поєднують українську мову в інформаційній сфері з церковнослов'янською у сакральному просторі. У церквах римо-католицької та реформатської громад бачимо перехід від домінування угорської мови до угорсько-української двомовності в оголошеннях та богослужіннях.

Лінгвістичний ландшафт релігійних громад міста Хуст є не лише сукупністю написів, він виступає важливим соціолінгвістичним маркером, що фіксує взаємодію між державною мовою, мовою національної меншини і традиційними мовами конфесій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Landry R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. R. Landry, R. Bourhis. *Journal of Language and Social Psychology*. 16. № 1. 1997.

2. Белей Л. Соціолінгвістичне висвітлення терміна «мовний ландшафт». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 23. Ужгород: Говерла, 2010. Вип. 23. С. 36–40.

3. Мацюк Г. Лінгвістичний ландшафт України як взаємодія мови та ідеології: минуле і сьогодення. *Мова і суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 71–82.

І. І. Кордош,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II
(науковий керівник: доктор філософії, доц. **Є. Б. Барань**),

Є. Б. Барань,

Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II
Ніредьгазький університет
(доктор філософії, доцент)

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ЛАНШАФТУ ПИЙТЕРФОЛВІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Закарпаття регіон, який характеризується своєю історичною та традиційною різноманітністю. З огляду на широку палітру етнічних груп, мов та конфесій, можна припустити, що мовна ситуація в цьому регіоні складна та динамічною, тому і мовний ландшафт багатоскладовий.

Пийтерфолівська сільська громада – об'єднана територіальна громада в Західній Україні, розташована у Берегівському районі Закарпатської області. Село Пийтерфолво – адміністративний центр. Утворений 2020 року шляхом

об'єднання Пийтерфолвівської, Дюлянської, Неветленфолвівської, Великопаладської, Чепівської і Чорнотисівської сільських рад Виноградівського району. Площа – 194,9 км², населення – 19 702 осіб (станом на 2020 р.).

До складу Пийтерфолвівської сілької громади входить 16 сіл: с. Пийтерфолво (уг. *Tiszapéterfalva*), с. Тисобикень (уг. *Tiszabökény*), с. Форголань (уг. *Forgolány*), с. Велика Паладь (уг. *Nagypalád*), с. Фертешолмаш (уг. *Fertősalmás*), с. Дюла (уг. *Szőlősgyula*), с. Неветленфолу (уг. *Nevetlenfalu*), с. Ботар (уг. *Batár*), с. Нове Клинове (уг. *Újakli*), с. Оклі (уг. *Akli*), с. Оклі Гедь (уг. *Aklihegy*), с. Чапа (уг. *Csepe*), с. Гетиня (уг. *Tiszahetény*), с. Затисівка (уг. *Csomafalva*), с. Чорнотисів (уг. *Feketeardó*) і с. Холмовець (уг. *Hömlőc*). Більшість мешканців є представниками угорської національної меншини. Історія сіл пов'язана з історією Угорського королівства, Чехословаччини, Радянського Союзу та України. Загальновідомо, що до 1918 року територія сучасного Закарпаття входила до складу Угорського королівства, відтак приєднана до Чехословаччини, у 1945 році територія ввійшла до складу Радянського Союзу, з 1991 року – у західному регіоні незалежної України. Місцеве населення і в наш час зберегло свою угорську ідентичність. Історичні зв'язки з угорською культурою і традиціями впливають на спосіб життя населення та його мовні особливості, що відображено в мовному ландшафті цього регіону.

Публічний простір аналізованих поселень містить назви топонімів, годонімів, ергонімів, вивіски, реклами та дороговкази. Соціолінгвістика окреслює цю форму функціонування мови терміном «мовний ландшафт», який позначає «видимість мов у публічних і комерційних знаках на певній території чи у певному регіоні. Йдеться про «мову дорожніх транспарантів, рекламних білбордів, назв вулиць, топонімів, вивісок магазинів, знаків на урядових будівлях тощо» [1, с. 25].

Фото № 1.

Фото № 2.

Таблиці, які вітають людей при в'їзді до села Велика Паладь.

Назва сіл і вітання при в'їзді подано українською та угорською мовами. Вважаємо, що подача назв сіл угорською мовою є важливою чинником для збереження рідної мови та культури угорського населення.

Назви годонімів у Пийтерфолвівській сільській громаді теж двомовні. Вулиці часто мають назву відомих угорських діячів. До прикладу: вулиця названа на

честь великого угорського революціонера Лайоша Кошута (фото № 3). На його честь у центрі села Велика Паладь встановлено пам'ятник (фото № 4).

Фото № 3.

Фото №4.

Фото № 5.

Фото № 6.

Вулиця Фогоросі (фото № 5) названа на честь багатой сім'ї, які проживали на цій вулиці. Назва вулиці Миру (фото № 6) є поширеними на Закарпатті, зокрема в Пийтерфолвівській сільській громаді.

Мовний ландшафт цього регіону доповнює напис на пам'ятнику на цвинтарі села Велика Паладь на честь загиблих мешканців села під час Другої світової війни. Прізвища та імена написані угорською мовою, адже загиблі – представники угорської національності.

Фото № 7.

Заклади освіти Пийтерфолвівської сільської громади мають двомовні назви (фото № 8, № 9, № 10).

Фото № 8.

Фото № 9.

Фото № 10.

Для туристів і гостей Пийтерфолвівської сільської громади є місця для відпочинку. Затисянський етнографічний музейний комплекс є туристичним місцем для зацікавлених. Напис на таблиці подано українською, угорською та англійською мовами (фото № 11, № 12). Це є свідченням гостинності закарпатців та сприяють розумінню культурних та історичних аспектів для місцевих мешканців і туристів. Це також може підвищити зацікавленість музеєм відвідувачів з різних країн та мовних общин.

Фото № 11.

Фото № 12.

У селах Пийтерфолво та Тисобикень встановлено ігрові майданчики для наймолодших жителів сіл та їхніх родин (фото № 13). На воротах майданчика бачимо правила експлуатації дитячого ігрового майданчика. Ліворуч напис і необхідна інформація подано українською мовою, а праворуч – угорською. Такий підхід дозволяє угорськомовним користувачам отримати необхідну інформацію рідною мовою.

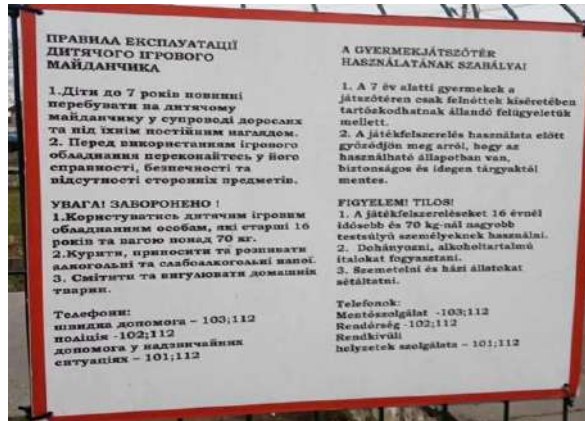

Фото № 13.

Вивістки на стінах церков Пийтерфолвівської сільської громади теж мають особливості. Таблиця перед реформатською церквою села Оклі містить інформацію чотирма мовами, а саме: українською, угорською, англійською та німецькою (фото №14). Цим збагачується мовний ландшафт Закарпаття і вужчого регіону села Оклі (фото № 15).

Фото № 14

Фото № 15

Пийтерфолвівська сільська громада – приклад мовного різноманіття в Закарпатті. У цій громаді історично склалося так, що люди спілкуються українською та угорською мовами (люди старшого покоління володіють російською мовою, яка в радянські часи виконувала статус державної мови). З

огляду на це в публічних місцях добре представлена українсько-угорська двомовність.

Отже, Пийтерфолівська сільська громада є прикладом громадської двомовності, деколи навіть багатомовності (оскільки, крім української та угорської, іноді можемо побачити написи англійською та німецькою) у знак збереження культурного і мовного розмаїття західного регіону України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Landry R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study / R. Landry, R. Bourhi. *Journal of Language and Social Psychology*. 1997. № 1. P. 16.

І. М. Кульбіда,
здобувачка вищої освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
(науковий керівник: д. ф. н., професор **Л. В. Шитик**)

КУЛІНАРНІ НОМІНАЦІЇ ЯК МАРКЕРИ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРОК ПРО ЛЬВІВ)

Кулінарна спадщина у свідомості українців функціонує як стійкий маркер колективної ідентичності. У ньому поєднано тяглість традицій, історичну пам'ять і водночас – травмувальний досвід війн, штучних голодоморів, дефіцити та намагання країни-агресора привласнити нашу культуру. Повномасштабна війна в Україні актуалізувала процеси переосмислення особистих і колективних ідентичностей, тим самим посиливши суспільний інтерес до власного історичного та культурного підґрунтя, зокрема до української кухні. Те, що впродовж радянського періоду системно нівельовано, нині зазнає переосмислення і набуває статусу культурної цінності. Кулінарна лексика постає мовним інструментом окреслення локального простору, через який ми сприймаємо Львів як окремий культурний осередок зі своїм гастрономійним досвідом, ритмом і традиціями.

Варто зазначити, що українську кухню в багатьох аспектах ХІХ – поч. ХХ ст. ґрунтовно вивчала Л. Ф. Артюх у праці «Українська народна кухня» [1]. Кулінарна лексика привертала увагу таких науковців, як Г. Б. Бондаренко [2], О. М. Іщенко [4], І. О. Іншакова, К. Ю. Стахова [3], Л. Ю. Скубіда [5], Л. В. Шитик і Л. П. Юлдашева [6] та ін. Попри це, на різних етапах дослідження означеної проблеми виникають нові аспекти вивчення.

Мета наукового пошуку – схарактеризувати кулінарні номінації як маркери локальної ідентичності, зокрема в контексті аналізу збірок «Львів. Кава. Любов», «Львів. Смаколики. Різдво», «Львів. Вишні. Дощі» та «Львів. Париж. Круасани».

Функціонування кулінаризмів виходить далеко за межі номінування харчових реалій, адже аналізована лексика бере активну участь у процесах комунікації, концептуалізації досвіду й формуванні етнокультурних символів. Л. Ю. Скубіда, досліджуючи особливості гастрономійного коду турецької

культури, наголошує, що харчову традицію будь-якого народу формують під впливом природно-географічних та історичних умов розвитку спільноти. За її висновками, соціальне середовище впродовж життя людини значною мірою визначає її харчові вподобання та смакові орієнтири [5, с. 177]. З ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини внесено 23 регіональні страви. Важливим етапом визнання гастрономічної спадщини стало включення 22 липня 2022 року до репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО елемента «Культура приготування борщу». Ця подія набула широкого міжнародного резонансу, зокрема через публічні спроби росії привласнити борщ як елемент власної історико-культурної традиції. Зазначимо, що первісно лексему «*борщ*» уживали для позначення рослини, згодом його семантика трансформувалася: «*юшка із буряка та капусти*» поступово стала «*борщем*». Сучасні кулінарні книги фіксують численні варіанти борщу, кожен із власними особливостями. Ураховуючи найменування страви та її функційне значення, лексему «*борщ*» класифікують за такими критеріями [3, с. 38]: за головним (стрижневим) компонентом «*сухі білі гриби в пісному борщі*» (4), «*борщ із вушками*» (4); за кольором «*червоний борщ*» (4).

Важливою є міжкультурна семантика кулінарної лексики, що в текстах про Львів постає як результат тривалої взаємодії різних культурних традицій. Подібний механізм спостерігаємо у фрагменті «*і потемніють щічки у розігрітих на сонці кюстендільських черешень, наповняться соком слівенські персики, зарожевіють і розповніють боки в солодких благоевградських помідорів*» (3, с. 67), де кожен продукт прив'язаний до конкретного регіону Болгарії та актуалізує національні гастрономічні асоціації. Кулінаризм ж створюють топографічну й етнічну ідентичність простору.

У процесі міжкультурної комунікації виникають нові страви й відповідні найменування, які досить швидко інтегруються в українськомовний простір, а самі кулінарні реалії з часом можуть набувати ознак і статусу національних, напр.: *вівсянка з консервованими полуницями* (2, с. 226), *омлет з овочами* (2, с. 246), *малинова панакота* (2, с. 242), *сирники* (4). У збірках про Львів натрапляємо на різноманіття питомих українських номінацій страв родом із Галичини та заходу України: «*Шматок апетитного біло-коричневого перекладання*»; «*Борщ із вушками, голубці з шином і грибно мачанка до них, вареники з картоплею, короп, фарширований яриною, бурячки зі смаженою цибулькою та чорносливом, узвар, що пахне літом і бабиною піччю*» (4); «*карафка вишнівочки, яку бабуся робила власноруч із морелей...*» (2, с. 236). Українська лінгвоспільнота демонструє глутонічну культуру через численні лексеми, такі як *пампухи, борщ, голубці, вареники, короп, буряк*. Значення цих назв часто уточнене додатковим компонентом, наприклад: «*пампухи – з вишнями, маком, повидлом*» (4); «*пампухи з рожею*» (4). Така лексична багатовекторність відображає історичну багатомовність міста й формує його впізнавану ідентичність.

Окремої уваги заслуговує лексика на позначення напоїв, серед яких здебільшого зафіксовано гарячі та алкогольні. Найбільш розгалуженою є підгрупа гарячих трунків, культовим постає образ кави, що в збірках про місто Лева набуває статусу символу. Кава – це цілий ритуал, привід для розмови,

спосіб уповільнення часу. Лексичні поєднання з украленнями відносних ознак та відомостями про специфіку її приготування, притаманну певній місцевості, формують цілу семантичну парадигму, де температура, смак і колір напою корелюють із психологічним станом героя чи з атмосферою міста: «*Пили каву, зварену по-польськи – з гвоздичкою, з коричкою – прикушуючи свіженьким круасанчиком*» (2, с. 184); «*у Львові кави завжди особлива*» (2, с. 117); «*віденська кави, за рецептом самого Кульчицького*» (1, с. 2); «*кава густа, смоляна, темна, з гвоздичкою, корицею та терпкістю*» (2, с. 117); «*Після зливи Львів пахнув не кавою і не марципанами, він пахнув весною*» (1, с. 6); «*міцна чорна кави*» (1, с. 29). Зафіксовано й такі напої: «*філіжанка помаранчевого гарячого шоколаду*» (2, с. 132), «*гарячий чай, горілка*» (2, с. 188). Завдяки численним деталям можна простежити унікальне поєднання власних міських традицій і запозичених європейських рецептурних практик, переосмислених й інтегрованих у культурну спадщину Львова.

Окрему підгрупу становлять алкогольні та святкові напої, що мають виразне обрядове або соціально-комунікативне локальне призначення. До них належить узвар як традиційний різдвяний напій, *глінтвейн* у різних варіантах, зосібна «*запашний карпатський глінтвейн*» (1, с. 132). Серед алкогольного питва вражають різноманіттям львівські наливки: «*наливка помічна... на морелях*» (1, с. 34), «*рубінова настоянка*» (1, с. 36), «*настоянка на горіхах, на смородині, женьшені та лимоні*» (1, с. 36), «*вишнівка за старовинною гетьманською рецептурою*» (1, с. 246). Загалом лексика на позначення напоїв у проаналізованих збірках вирізняється семантичною насиченістю, багатством номінативних моделей і здатністю відображати як національно-культурні традиції, так і сучасні міжкультурні впливи.

Отже, кулінарні номінації в збірках про Львів функціують як повноцінні маркери локальної ідентичності. Вони кодують історичну багатошаровість міста, моделюють його атмосферний образ і забезпечують впізнаваність текстового простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія: історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1977. 155 с.
2. Бондаренко Г. Б. Українська кухня як сучасний ідентифікаційний маркер. *Матеріали до української етнології*. 2024. Вип. 23 (26). С. 60–64.
3. Іншакова І. О., Стахова К. Ю. Структурно-семантичні особливості лексики на позначення страв українського народу в кулінарних книгах. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В., 2018. Вип. 17. С. 33–44.
4. Іщенко О. М. Гастика як маркер ідентифікації міжкультурного середовища. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 32. С. 193–198.
5. Скубіда Л. Ю. Гастрономічний код культури в турецькій народній літературі: особливості та специфіка. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 177–182.

6. Шитик Л. В., Юлдашева Л. П. Структура і мотивація авторських найменувань страв у повісті Марії Матіос «Кулінарні Фіґлі». *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2023. Т. 11. № 1. С. 97–107. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2023.11.1.07>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Львів. Вишні. Дощі: збірка. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.
2. Львів. Кава. Любов: збірка. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 272 с.
3. Львів. Париж. Круасани: збірка. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 256 с.
4. Львів. Смаколики. Різдво: збірка. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 256 с.

Н. І. Лісняк,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
(кандидат філологічних наук, доцент)

МІКРООЙКОНІМІЯ СЕЛА ЗАЛАВ'Є ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Об'єктом нашого дослідження є село Залав'є, що розташоване «в долині ріки Серет з допливом Гнізна — між високою горою Бричуха й узгір'ям Копаківа Стінка, за княжих часів межувало з столицею князя Василька, Теробовлю» [9, с. 633]. Воно розташоване за 6 км на південь від міста.

Вихідці зі Залав'я так пояснюють саму назву: «згідно з переказом походила від лав, що на них на границі села від Теробовлі в давнину крамарі в княжі часи виставляли на продаж свій крам, а село було якраз за тими лавами. Перша згадка про село походить з року 1464 в старих земських судових книгах Теробовлі, а саме, що Ніколао Троян де Залавіе (Микола Троян з Залав'я) виступав як свідок в суді 1464 і 1467 рр. Дальша згадка про село походить з року 1567, коли то в дипломі короля Стефана Баторія, з дати: Торунь, 30 листопада 1567 р. про визначення границь міста Теробовлі сказано, що ця границя ішла, між іншими, до села Залав'є» [9, с. 634].

Науковець Михайло Худаш у праці «Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення)» ойконім Залав'є тлумачить так: «Семантично від мікротопоніма *Залав'є* утвореного за допомогою прийменника *за* мікротопоніма *Лава*, від апелятива *лава*, можливо, в значенні 'кладка через річку' або від якоїсь ландшафтної назви в словосполучі *за Лавою* внаслідок її лексикалізації у новотвір *Залав'є* первісно в значенні 'місцевість за лавою'» [10, с. 95].

Найменування сільських кутків, як зауважують ономасти, диференціюють частини села для кращої орієнтації жителів [1, с. 323]. Предметом нинішніх зацікавлень стали мікроойконіми, а саме: назви хуторів, кутків і частин села.

Мета нашого дослідження: здійснити лінгвістичний аналіз зібраних польовим методом мікроойконімів села Залав'є Тернопільської області, записаних від Івана Панця (1947 р.н.) та Ганни Чури (1938 р. н.).

Мікроойконіми, як і мікротопоніми, виконують «орієнтаційну (вказують на місце, межі, розмір, напрям); номінативну (називають мікрооб'єкти, тим самим розрізняючи чи виділяючи їх серед інших); культурно-меморативну (зберігають пам'ять про події, осіб, заняття); соціальну (використовуються в комунікації громади)» функції [6, с. 41]. Зрозуміло, що для громади вони є обов'язковим елементом у комунікації.

Досліджувані мікроойконіми поділяємо на однокомпонентні та двокомпонентні.

Однокомпонентні. Лексико-семантичні утворення.

Зарічка [зарі'чка]: кут села. Назва утворена від апелятива зарічка 'місцевість, місце за річкою', указує на місце розташування йменованого мікрооб'єкта.

Калабаня [калаба'н'я]: кут села. Назва утворена від апелятива калабаня 'калюжа' [5, II, с. 345], 'баюра' [7, I, с. 335], 'заглиблення, наповнене водою' [власні мат.].

Мірка [м'і'рка]: хутір. Очевидно від антропоніма Мірко.

Помірки [помірки']: частина села. Назва утворена від апелятива помірки, що з помірок, 'присадибна земля, яка щороку засівається; вимір землі' [4, III, 297], 'міра землі (смуга землі) шириною 2 м; ділянка; поперечно орані смуги землі в місцях з'єднання наділів' [7, II, с. 110], 'шмат городу, поля, що є додатковим наділом' [8, VII, с.125].

Центро [це'нтро]: куток села. Назва утворена від апелятива центро / центр 'частина населеного пункту, де розміщені основні установи: сільрада, магазин тощо' (власні матеріали), 'осереддя, середня частина чогось' [5, VI, с. 238].

Фрайтра [фра'јтра]: куток села. Назва від антропоніма / апелятива фрайтер, -ра, м. 'Єфрейторь' [4, VI, с. 379].

Суфіксальні утворення.

Назви на *-ов(а)*. Найменування у формі присвійних прикметників. Прикметники, засвідчені в основах найменувань мікроойконімів, походять від антропонімів (імен та прізвиськ місцевих жителів).

Адаськова [ада'с'кова]: частина села. Назва від антропоніма Адасько (Адам) + *-ов(а)*.

Мартинова [марти'нова]: вулиця. Назва від антропоніма Мартин + *-ов(а)*.

Назви на *-івк(а)*. Основна функція цього суфікса – посесивна, указує на належність певній особі, здебільшого засновника поселення, хутора чи кутка.

Гарбузівка [гарбу'зі'ўка]: кут села. Від антропоніма Гарбуз + *-івк(а)*.

Глухівка [глу'хі'ўка]: кут села. Від антропоніма Глух + *-івк(а)*.

Когутівка [когу'т'і'ўка]: хутір. Від антропоніма Когут + *-івк(а)*.

Суфіксальна трансонімізація.

Зеленецька [зелене'цька]: вулиця, кут села. Назва утворена шляхом суфіксальної трансонімізації від ойконіма Зеленче.

Двокомпонентні. Прийменникові утворення.

Коло Копака [ко'ло копака']: хутір, належав до с. Залав'є. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації прийменниково-апелятивної моделі, що складається з прийменника коло та антропоніма Копак у родовому відмінку, указує на місце розташування хутора.

Коло Коперати'ви [ко'ло коперати'ви]: кут села. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації прийменниково-апелятивної моделі, що складається з прийменника коло та апелятива коператива 'магазин' у родовому відмінку, указує на місце розташування кутка.

Коло Церкви [ко'ло це'рки]: куток села. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації прийменниково-апелятивної моделі, що складається з прийменника коло та апелятива церква 'будівля, у якій відбувається християнське богослужіння' [8, XI, с. 202] у родовому відмінку, указує на місце розташування кутка.

Коло Юстинки [ко'ло јусти'нки]: кут села, вулиця. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації прийменниково-онімного комплексу, що складається з прийменника коло та антропоніма – імені Юстинка (Юстина) у родовому відмінку, указує на розташування біля садиби господині Юстинки.

На Помірках [на пом'і'рках]: хутір. належав до с. Залав'є; розташований в урочищі На Помірках. Його власник єврей Хаїм мав велику корчму та просторий заїжджий двір, де зупинялося багато людей, чекаючи переправи на правий берег Серета. Нині не існує

Двослівні назви.

Копаківа стінка [копа'кова сті'нка]: куток села. Назва утворена способом лексикалізації та онімізації словосполучення, у якому опорним компонентом є плуральний апелятив стінка (див. нище), атрибутивним членом є назва з посесивним утворенням на -ов-а від антропоніма Копак, указує, що поблизу жив Копак чи певним чином був причетний до йменування об'єкта. Тут варто зауважити, що прізвище Копак згадується в назві хутора *Коло Копака*, який уже не існує. Мешканці пояснюють, що тут проживали перевізник на поромі Копак зі сім'єю та ще кілька родин.

Досліджувані мікроойконіми утворилися лексико-семантичним та суфіксальним способами, шляхом субстантивації й лексикалізації прийменникових конструкцій.

Збір та аналіз мікроойконімів села Залав'є є цінною інформацією не лише для місцевих мешканців, а й для тих родин, які емігрували з нього з різних причин. Така розвідка стане в пригоді етнографам, історикам, географам, природознавцям для наступних наукових рефлексій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вебер Н. В. Мікроойконіми Івано-Франківщини, мотивовані географічними термінами. *Studia Slavakistica: науковий збірник*. Випуск 10. Ужгород, 2009. С. 322–330
2. Горбач О. Говірки й словник діалектної лексики Тербовлянщини. Відбитки з «Наукових Записок» Українського Технічно-Господарського Інституту. Т. XIX (1969). С. 147–82. Т. XX (1970). С. 148–194. Мюнхен 1971.

3. Городиський Л., Зінчишин І. Мандрівка по Теробовлі і Теробовлянщині: Істор. нарис-путівник / Худож. оформл. В. І. Сави. Львів: Каменяр, 1998. 294 с.
4. Грінченко Б. Словарь української мови. Київ, 1907–1909. Т.1–4
5. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Т. 1–5. Київ: Наук. думка, 1982–2006.
6. Лісняк Н. Мікротопоніми Західного Поділля: збереження та цифрове картографування. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства*. Бостон, 2026. С. 37–45.
7. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. Київ: Наук. думка, 1984. – Ч. 1-2.
8. Словник української мови / І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Т.1–11. Київ, 1970–1980.
9. Теробовельська земля. Історично-мемуарний збірник / Ред. колегія: І. Винницький, В. Палідвор, Р. Криштальський та ін. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто. НТШ. 1968. 913 с.
10. Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення). Львів, 2006. 452 с.

Б. А. Лісовський,
Українківський ліцей Малинської громади
(учитель історії вищої категорії)

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ЛІНГВІСТИЧНО-МОВОЗНАВЧОГО ВНЕСКУ ВОЛОДИМИРА ВЛАСЕНКА З МАЛИНА: МІСЦЕ, РОЛЬ, ЗНАЧЕННЯ

*Людина знає радощі і горе,
Мить успіхів і муки каяття;
Де б не була, лишає свій автограф –
Сліди діянь, і прагнень, і життя.
Антон Лісовський*

Малинщина завжди славилась не лише мальовничими краєвидами, а й відомими людьми. До славної когорти краю у різних галузях належать видатні діячі науки, техніки, культури, освіти, спорту, медицини, а також письменники, історики-краєзнавці, художники, скульптори, архітектори, лікарі, державні діячі, співаки, актори й музиканти.

З-поміж цієї великої когорти знаних у Малинській громаді та далеко за її межами людей золотими літерами у літопис історії Малинщини вкарбовується й ім'я відомого науковця-лінгвіста, педагога, старшого викладача кафедри української мови, доцента, колишнього заступника декана філфаку Житомирського державного університету імені Івана Франка, журналіста, члена Національної спілки журналістів України, палкого патріота України, просвітянина Володимира Васильовича Власенка (1946-2006 роки). Його життєвий, творчий і науковий шляхи тісно пов'язані з чарівним поліським містом, розташованим над тихоплинною річкою Іршею – Малином.

Народився В. В. Власенко 8 січня 1946 року в м. Малині в родині робітників Василя Петровича та Віри Степанівни Власенків. Мама була людиною працьовитою, чесною і дуже доброю.

У 1964 році закінчив міську середню школу-ліцей № 1 імені Ніни Сосніної і вступив на відділ української мови та літератури філологічного факультету Житомирського державного педагогічного інституту імені Івана Франка (нині держуніверситет). У 1968 році закінчив вуз і був направлений на роботу в Житомирську обласну газету «Радянська Житомирщина», де працював спочатку літературним працівником і літературним редактором. У 1971 році став членом Національної спілки журналістів України.

Цього ж року перейшов на роботу до Житомирського педінституту, де працював асистентом, потім старшим викладачем кафедри української мови. Тривалий час був і заступником декана філологічного факультету [12, с. 96].

У 70-их роках проходив стажування у Львівському державному університеті імені Івана Франка. У 1976 році закінчив аспірантуру Запорізького державного університету [5, с. 85].

Коло наукових інтересів Володимира Васильовича було широким – проблеми лексики, фонетики, синтаксису, сучасної української літературної мови, методики її викладання у школі та вузі. Разом зі своїм наставником, відомим вченим-мовознавцем, педагогом, доцентом кафедри української мови, людиною багатої душі, котра дуже любила життя, Миколою Михайловичем Богданом, доцентом кафедри української мови Ганною Кирилівною Конторчук, доцентом кафедри філології та лінгводидактики Науково-навчального Інституту педагогіки ЖДУ імені Івана Франка Лідією Миколаївною Міненко, іншими колегами написав не один десяток солідних мовознавчих праць, якими користуються й нині студенти філологічних факультетів та викладачі вузів України під час занять і педагогічної практики. Багато часу приділяв науковим розвідкам у галузі лінгвістики тому, бо поділяв думку відомого українського філософа і мандрівника Григорія Сковороди про те, що не зафіксовано на папері, пропадає навечно [15, с. 3]. За життя мовознавець-земляк окрім викладання студентам, систематично працював і з вчителями-філологами, читаючи пізнавальні лекції на курсах з перепідготовки в Житомирському обласному Інституті післядипломної педагогічної освіти на районних методичних об'єднаннях і семінарах.

В. В. Власенко займався і перекладами художніх творів із болгарської мови на українську. Дуже любив кулінарію.

В. В. Власенко на філологічному факультеті Житомирського педуніверситету імені Івана Франка пропрацював понад 30 років. Досвідчений педагог і викладач читав основні лінгвістичні дисципліни: «Сучасна українська літературна мова», «Старослов'янська мова», «Стилістика української мови». Студентам часто на заняттях говорив слова відомого земляка-мовознавця, письменника Івана Огієнка (митрополита Іларіона): «Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб [14].

Тисячі його вихованців нині працюють в школах Житомирщини, вузах, коледжах та далеко за її межами.

Спільно з доцентом М. М. Богданом та іншими колегами-викладачами доцент Володимир Власенко видав посібник для вчителів-словесників «Рідне

слово повнозвучне» (Житомир, 1993), для студентів і вчителів «Фонетичний аналіз» (Житомир, 1980), «Види фонетичного і синтаксичного аналізу» (Житомир, 1998), крім того, доцент кафедри української мови В.В. Власенко випустив «Збірник диктантів з пунктуації української мови» (Житомир, 1999), посібник для студентів-філологів і вчителів-словесників «Збірник диктантів з орфографії української мови» (Житомир, 2001). А праця «Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи». (Житомир, 2001), рекомендована Міністерством освіти і науки України як навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Одноосібно видав навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів «Сучасна українська літературна мова. Бібліографічний покажчик» (Житомир, 2004), рекомендований Науково-методичним центром вищої освіти Міністерства освіти і науки України як навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова і література». Володимир Власенко був літературним редактором та одним із членів авторського колективу солідного видання «Ювілейна книга», присвяченого 85-річчю Житомирського держуніверситету імені Івана Франка.

Забезпечення навчального процесу навчально-методичною літературою завжди було важливим напрямком діяльності кафедри української мови ЖДУ імені Івана Франка. Плідно працювали над питаннями викладання української мови у ЗВО та ЗЗСО упродовж багатьох років доценти М. М. Богдан, Г. К. Конторчук, старші викладачі В. В. Власенко, В. В. Прус. Вони опублікували багато цінних методичних праць для вчителів-словесників, серед яких: «Види фонетичного і синтаксичного аналізу» (Житомир, 1998), «Збірник диктантів із пунктуації української мови» (Житомир, 1999), «Збірник диктантів з орфографії української мови» (Житомир, 2001), «Сучасна українська літературна мова. Бібліографічний покажчик» (Житомир, 2004), рекомендований МОНУ. «Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи» (Житомир, 2001), рекомендований МОНУ; «Стилістика сучасної української мови» (Житомир, 2009), «Сучасна українська літературна мова. Практикум з синтаксису» (Житомир, 2010); «Просте речення. Складні випадки синтаксичного розбору простого речення» (Житомир, 2009), «Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Зразки розборів, коментарі» (Житомир, 2011) [13].

У своїй квартирі В.В. Власенко зібрав доволі унікальну й різножанрову (мовознавчу, літературознавчу, художню) бібліотеку, що нараховувала декілька тисяч примірників. Солідний цитатний матеріал із різних творів української художньої літератури використовував лінгвіст-земляк для упорядкування власних наукових праць для викладачів і студентів, що користувались успіхом і визнанням.

Його наукові розвідки друкувались у багатьох всеукраїнських наукових збірниках, фахових журналах, матеріалах науково-мовознавчих конференцій, періодиці [9; 8].

За сумлінну й багаторічну працю вчений-мовознавець був нагороджений Почесною грамотою обласної ради народних депутатів, неодноразово відзначався у виші [5, с. 86].

Володимир Васильович ніколи не забував про рідний Малин і його людей. При найменшій нагоді він неодмінно приїжджав до рідного з дитячих років Малина. Тут він підтримував зв'язки зі своїми однокласниками, вчителями-філологами, перевищував могили своїх батьків. Неодноразово в якості гостя-науковця та випускника його також запрошували в стіни школи-лицею № 1 імені Ніни Сосніної, де відбувалися Всеукраїнські науково-практичні семінари.

Життєва доля відміряла талановитому наставнику цілої плеяди мовників і філологів Житомирщини та України лише 60 років життя.

Помер Володимир Васильович Власенко в Житомирі. Похований 18 квітня 2006 року на старому міському кладовищі в Малині.

Малинці свято бережуть пам'ять про свого талановитого земляка-науковця, котрий дуже любив життя, завжди був для оточення зразком шляхетності в стосунках з іншими, високої інтелігентності, порядності, закоханості в роботу рідних, колег і друзів. Так, 12 січня 2011 року в актовому залі Малинського ЗНВК «Школа-лицей № 1 імені Ніни Сосніної», за ініціативи райоб'єднання ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка та підтримки дирекції навчального закладу, з ініціативи автора цієї статті, його студента, відбувся вечір-пам'яті випускника цієї школи 1964 року В.В. Власенка, присвячений 65-річчю з дня народження вченого-мовознавця. Поділитися спогадами про свого колегу. друга, брата, однокласника, наставника на вечір прибули його рідні, однокласники, вчителі, колеги з університету, посадовці відділу освіти Малинської міської ради. Теплими були спогади про босоноге післявоєнне дитинство Володимира його рідного брата Миколи Васильовича, котрий приїхав із селища Володарка що на Київщині. Про незабутні роки, проведені поряд із Власенком поряд за учнівською партою, присутнім розповіла його однокласниця Зоя Тичина. Вона, зокрема, сказала, що ще зі шкільних років Володя любив порядок, був дуже пунктуальним, справедливим, завжди допомагав своїм однокласникам чим міг. А вчителям допомагав перевіряти зошити своїх однокласників. Був активним і в громадському житті школи, гарно співав. [11; 145]. Мав чудове почуття гумору [10; 1].

Тепло й щиро про свого колегу й наставника відгукується й завідувача кафедри української мови та методики її навчання, кандидат філологічних наук, доцент Галина Іванівна Гримашевич. Вона, зокрема, сказала, що «Володимир Васильович для багатьох моїх колег – Учитель, завдяки якому ми потрапили на роботу на кафедру української мови. Саме він, викладаючи лінгвістичні дисципліни, придивлявся до студентів, відшукував тих, хто мав філологічне чуття, любов до мови й міг продовжити справу Володимира Васильовича, якій він віддавав себе сповна. Він тоді нам говорив слова українського педагога, письменника й правознавця Костянтина Ушинського (1823–1870): «Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства нестерпнішого, як те, що хоче відірвати в народі спадщину, створену незчисленними поколіннями його віджилих предків» [14].

На кафедрі в присутності Володимира Васильовича було завжди весело, бо він щодня розповідав якісь смішні історії, що трапилися з ним або його знайомими, знав багато жартів й анекдотів, якими ділився з нами. На заняттях студенти бачили суворого вимогливого викладача, а ми, колеги, знали, що він

зовсім не такий. Імпонувало нам, дівчатам на кафедрі, те, що Володимир Васильович більше за нас був обізнаний з усілякими кухонними електронними приладами, новинками, з якими ознайомлював і нас, часто запрошував у гості й демонстрував їх у дії. А ще читав багато художньої літератури й неодмінно радив нам, що варто прочитати. Весь час у пам'яті зринають наші кафедральні свята, окрасою яких завжди був Володимир Васильович як один із дуже небагатьох представників чоловічої статі на кафедрі. А ще наші постійні кафедральні виїзди на природу, до лісу, на різні екскурсії. То було дуже гарно, невимушено й незабутньо...

Володимир Васильович – це ціла епоха в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, про якого й зараз ми тепло згадуємо як про велику Людину й професіонала...»

Видатний наш земляк, український науковець, громадський і церковний діяч, мовознавець, лексикограф із Брусилова Іван Огієнко (1882–1972) (митрополит Іларіон) говорив: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, сутність нашої свідомості» [14]. Саме цієї стежкою – любові до рідної мови, літератури та культури – упевнено все своє життя крокував наш славний і відомий Володимир Васильович Власенко, котрого пам'ятають студенти, колеги, рідні й шанують ще й досі в широких мовознавчих наукових і журналістських колах, де він залишив відчутний внесок і солідний доробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Богдан М. М., Власенко В. В. Контрчук Г.К. Сучасна українська літературна мова. Лексичний, фонетичний і граматичний аналізи: навчально-методичний посібник. Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ, 2001. 135 с.
2. Власенко В. В. Сучасна українська літературна мова. Бібліографічний показник. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 508 с.
3. Власенко В. В. Рідне слово повнозвучне. Житомир, 1993. 49 с.
4. Власенко Володимир. Неперевершений філолог. Мелодії осінньої печалі /Автори-упорядники Богдан і Неля Лісовські. Житомир. 2010. С. 156.
5. Єршов В. О. Володимир Васильович Власенко. *Відомі педагоги Житомирщини*. Житомир «Полісся». 2003. С. 85–86.
6. Лісовська Альона. Закоханий і рідне слово... *Газета польська*, 2011. 29 січня. № 5.С.2.
7. Лісовська Альона. Закоханий у рідне слово... *Народний лікар України*. 2011. Лютий. № 2. С. 7.
8. Лісовський А. М. Осінні мелодії: Збірка поезій. Житомир. В. Б. Котвицький, 2008. С. 27.
9. Лісовський Богдан. «Автобіографія» держуніверситету. *Житомирщина*, 2005. 15 листопада. С. 8.
10. Лісовський Богдан. Вшанували Власенка. *Малинські новини*, 2011. 15 січня. № 3 С.1.
11. Студінський В. А. У просторі часу. Десять сторінок з історії Малинського ЗНВК «Школа-ліцей № 1 імені Нині Сосніної». Малин: ПП «НДНЦ «Принцепс С», 2009. С. 145.
12. Студінський В. А. Малин: *Малий енциклопедичний словник*. Київ: Фенікс, 2011. С. 96.

13. https://zu.edu.ua/filfak_kaf4.html
14. <https://smr.gov.ua/uk/dovidka/pravilno-govorimo-ta-pishemo/390-vislovi-pro-movu.html>
15. Літописці Поліського краю. *Спогади працівників редакції газети «Житомирщина»*. Житомир: «Полісся», 2009. 152 с.

К. Є. Маргітч,
Закарпатський угорський університет
імені Ференца Ракоці II;
А. Ф. Молнар,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
(науковий керівник: к. п. н., доцент **К. Є. Маргітч**)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОДОНІМІВ УГОРЩИНИ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАКАРПАТТЯМ

Назви годонімів є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Проходимо різними маршрутами, пересуваємося вулицями та громадськими просторами, знаємо перехрестя, будівлі та сучасні назви. Однією вулицею ми йдемо за покупками, іншою поспішаємо на роботу або ж у неділю прямуємо до церкви. Водночас ми рідко замислюємося над тим, чому вулиця має таку назву, яке історичне й культурне навантаження пов'язане з її назвою.

Найменування вулиць є не лише практичним засобом орієнтації, а й важливою складовою ідентичності та культурного функціонування міського простору. Назви громадських місць документують історію міста, сприяють формуванню почуття спільноти серед мешканців і в багатьох випадках є результатом свідомих рішень, спрямованих на візуалізацію місцевих історичних і культурних цінностей. Особливу роль у цьому контексті відіграють годоніми, які містять назви поселень, що перебувають за межами сучасних кордонів Угорщини, проте є складовою угорської національної пам'яті з історичного та культурного погляду, зокрема на Закарпаття.

Використання назв сусідніх населених пунктів у назвах вулиць має складний культурний та історичний зміст. Такі годоніми нагадують про спільне минуле, сприяють збереженню культурної спадщини, а також підтримують місцеву свідомість общини та регіональну ідентичність. Такі назви вулиць, як, наприклад, *Ungvár utca* (вулиця Ungvár [Унгвар]), *Beregszász köz* (провулок Beregszász [Берегсас]), *Verecke utca* (вулиця Verecke [Веречьке]) є не лише географічними орієнтирами, а й засобами збереження історичної та культурної спадщини. Вони створюють символічний зв'язок між транскордонними спільнотами, зміцнюючи відчуття єдності та добросусідських відносин.

Предметом нашого дослідження є збір та аналіз назв громадських просторів, які називають поселення за межами сучасної Угорщини, з особливим акцентом на назви, пов'язані з Україною, зокрема із Закарпаттям. Метою роботи є виявити походження цих назв, їхнього історичного й культурного

контексту, а також документування годонімів, обставин виникнення та історичного тла.

Упродовж останніх десятиліть дослідження топонімів в Україні набули особливого значення, оскільки в пострадянський період перейменування громадських просторів мало виразне політичне й соціальне навантаження. З метою відходу від радянської спадщини та посилення української національної ідентичності у багатьох містах було перейменовано назви вулиць, парків та інших громадських об'єктів. Таким чином, ономастичні дослідження виходять за межі суто лінгвістичних питань і стають формами вираження локальної ідентичності та історичної свідомості. Вони є важливими інструментами свідомого формування уявлення про власне минуле й культурну спадщину, водночас сприяючи національній єдності та гармонійним стосункам із сусідніми державами.

У взаєминах між Україною та Угорщиною регіон Закарпаття відіграє особливо важливу роль. Назви населених пунктів, вулиць і географічних об'єктів відображають історичні та культурні зв'язки між двома країнами і мають суттєве значення для збереження місцевої угорської меншини, а також для формування українсько-угорських дипломатичних зв'язків. Закарпаття історично, політично й культурно тісно пов'язане з Угорщиною, оскільки тривалий час перебувало у складі Угорського королівства. Це спільне минуле відіграє ключову роль у збереженні географічних і власних назв, які для Угорщини є елементами культурної пам'яті, а для України — складовою унікальної культурної спадщини регіону.

Емпіричну основу дослідження становить база даних, що містить понад 200 угорських назв громадських просторів з більш ніж 70 різних населених пунктів. База даних укладена за уніфікованою системою критеріїв і фіксує назву, тип та географічний характер кожного об'єкта, що дозволяє здійснити комплексний аналіз лексичних і семантичних особливостей назв, пов'язаних із Закарпаттям. Більшість дослідженого матеріалу містить назви закарпатських астіонімів та комонімів (наприклад, Нижня Апша, Берегове, Мукачево, Ужгород, Хуст, Рахів) або назви історичних комітатів (Берег, Угоча, Унг, Мараморш), що свідчить про те, що процес номінації має не лише географічний, а й культурологічний та ідентифікаційний характер.

З лексико-семантичного погляду варто підкреслити, що більшість аналізованих назв – це назви топонімів із чітким референтним значенням. Значення цих назв безпосередньо вказує на конкретну географічну одиницю, завдяки чому основною функцією годоніма стає нагадування про минуле та ідентифікація. Водночас використання назв історичних комітатів виходить за межі простого позначення місця й наділяє назви ідентифікаційним та меморіально-політичним значенням через відсилання до територіальної структури історичної Угорщини.

Під час збору даних виявлено інтерактивну карту, яка демонструє угорські назви громадських просторів, що зберігають назви історичних населених пунктів Угорщини. За допомогою цієї платформи було можливо детально вивчити практику присвоєння назв вулицям та простежити які міста історичної Угорщини відображені в угорських громадських просторах.

Доступна в Інтернеті інтерактивна візуалізація та карта¹ надали значну кількість інформації щодо назв угорських громадських просторів. Крім інтерактивних платформ, ми опрацювали вуличну мережу країни разом із відповідними назвами громадських просторів на основі даних OpenStreetMap. У рамках польового дослідження ми особисто відвідали різні угорські громадські простори, де мали змогу зробити фотографії та нотатки про аналізовані годоніми.

При аналізі типів громадських просторів виявлено чітке домінування типу *вулиця*: 180 назв (приблизно 87 %) належать саме до цієї категорії. Окрім того, у меншій кількості зафіксовано такі типи, як провулок, алея та площа, а поодинокі трапляються рідкісні найменування, зокрема ряд, узвіз, сходи або хутір. Такий розподіл відповідає загальній практиці вживання назв громадських просторів у населених пунктах Угорщини й водночас свідчить про те, що назви, пов'язані із Закарпаттям, здебільшого інтегровані в повсякденний простір.

Географічний розподіл даних засвідчує, що назви громадських просторів, пов'язані із Закарпаттям, не обмежені певним регіоном чи типом поселення, а трапляються в різних регіонах Угорщини: у великих містах і маленьких селах. Найбільше таких назв засвідчено в Будапешті, однак ареал їх поширення охоплює всю територію країни. Це свідчить про те, що вживання закарпатських географічних назв у назвах годонімів Угорщини не є локальним явищем, а становить органічну частину ширшої практики назв вулиць, спрямованих на трансляцію історичної пам'яті та національної ідентичності.

Частотність назв не перебуває у прямій залежності від відстані між відповідними населеними пунктами. Хоча в прикордонних районах (наприклад, селах Чарода, Коморо, міста Вашарошнамень) наявність закарпатських географічних назв є закономірним, результати дослідження доводять, що національна пам'ять символічно й інституційно представлена також у віддалених більших містах, зокрема Секешфегервар, Залаегерсег та Капошвар.

Із великого обсягу матеріалу виділює репрезентативний приклад – Ужгород (уг. *Ungvár*), історичний та адміністративний центр Закарпаття. Згідно з даними досліджуваної бази, назва *Ungvár* є найчастотнішою назвою годонімів та агоронімів в Угорщини. Найпоширенішою формою є *Ungvár utca* (*вулиця Унгвар*), яка зберігає первинну назву населеного пункту без змін, тоді як форма *Ungvár[i] utca* із суфіксом *-i* вказує на прикметникову форму. Рідко вжито назву *Ungvárkert utca* (*вулиця Унгварікерт*). Лексичний аналіз свідчить про те, що ці назви мають чітке референтне значення й передусім відсилають до історичної назви міста. Варіантність назв адаптується до локального мовного та просторового контексту, забезпечуючи географічну й історичну самотність.

Із семантичного погляду значення цих назв виходить за межі простого позначення місця: вони виконують меморіальну та ідентифікаційну функцію, актуалізують історію Закарпаття та його історичний зв'язок з угорською державою, створюють символічний міст між транскордонними спільнотами й посилюють відчуття культурної єдності. Оскільки ці назви функціонують переважно як назви вулиць, вони постійно присутні в повсякденному

¹ <https://atlo.team/hatarontuliutcanev/>

просторовому використанні. Форми із суфіксом *-і* мають абстрактне семантичне наповнення, оскільки виражають не лише конкретне місце, а й належність до закарпатського регіону загалом.

Узагальнюючи, констатуємо, що назвам громадських просторів в Угорщині, пов'язаних із Закарпаттям, характерні складні лексичні та семантичні особливості. Вони виконують одночасно номінативну, меморіальну та ідентифікаційну функції й наочно демонструють, яким чином історичний регіон репрезентований у мовному ландшафті Угорщини. Таким чином, аналіз годонімів дає змогу отримати результати, значущі не лише з лінгвістичного, а й з культурологічного позицій, сприяючи розвитку годонімії та глибшому розумінню мовної репрезентації історичної пам'яті й ідентичності угорських спільнот за межами державних кордонів Угорщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. <https://atlo.team/hatarontuliutcanev/>

Т. С. Махневич,
здобувачка вищої освіти,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
(науковий керівник: викладач **Л. П. Фальківська**)

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ ІЗ СУФІКСАМИ *-ЕС(А), -ИС(А)* В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Категорія роду в українській мові належить до основних граматичних категорій, що виражає поділ іменників на чоловічий, жіночий та середній рід. Особливе місце в цій системі посідають фемінітиви – іменники жіночого роду, які позначають осіб жіночої статі та утворюються від співвідносних іменників чоловічого роду. Історично в українській мові фемінітиви мають давню традицію вживання, що підтверджується численними лексикографічними джерелами різних періодів. У сучасному українському мовознавстві спостерігається активізація дослідницького інтересу до фемінітивів, зумовлена як мовними, так і позамовними чинниками. За дослідженнями М. Нагорняк, фемінітиви не лише збагачують лексичний склад мови, а й безпосередньо впливають на формування нормативних стандартів у системі категорії роду [3, с. 123].

Варто зазначити, що функціонування фемінітивів у сучасній українській мові набуває особливої актуальності в контексті розвитку суспільних процесів. Дослідниця Ю. Макарець розглядає фемінізовані назви осіб за видом діяльності як один із важливих показників еволюції мови. На її думку, динаміка вживання фемінітивів відображає не лише лінгвістичні, але й соціокультурні зміни в суспільстві [2, с. 375]. Науковиця акцентує увагу на тому, що зростання частотності фемінітивів у мовленні українців протягом ХХ–ХХІ століть свідчить про розширення царин діяльності жінок та відповідне віддзеркалення цього процесу в мові.

У контексті сучасних досліджень граматичної категорії роду фемінітиви розглядаються як системне явище, що посідає важливе місце в мовній картині світу українців. Зокрема, їхня роль у формуванні гендерно-толерантної комунікації та вплив на розвиток української літературної мови становлять значний інтерес для лінгвістичних студій. Вивчення фемінітивів дає змогу простежити взаємозв'язок між мовними та соціальними процесами, адже саме мова найоперативніше реагує на зміни в суспільній свідомості [7, с. 48].

У сучасній лінгвістичній парадигмі фемінітиви трактуються як один із засобів мовної ідентифікації жінок у професійній, соціальній та інших сферах діяльності. Особливо помітною стає тенденція до актуалізації фемінітивів у медійному дискурсі, що сприяє їхньому поширенню в повсякденному мовленні. Професійні назви осіб жіночої статі, утворені від відповідних іменників чоловічого роду, розглядаються як важливий елемент українського словотвору, що має свої специфічні особливості та закономірності розвитку. У цьому контексті фемінітиви із суфіксами *-еса*, *-иса* становлять одну з продуктивних моделей номінації жінок у різних сферах суспільного життя [5, с. 169].

Для формування пошукового масиву було визначено ключові фемінітиви із суфіксами *-ес(а)* та *-ис(а)*, що найчастіше використовуються в українській мові. Серед них: *поетеса*, *принцеса*, *баронеса*, *стюардеса*, *директриса*, *актриса*, *патронеса*, *інспектриса*, *офіцера*, *клоунеса*, *агентеса*, *абатиса*, *блогереса*, *лікареса*, *авториса*, *агентеса*, *професореса*, *пілотеса* та інші. Збір матеріалу здійснювався на основі моніторингу соцмереж.

У парах *директорка* – *директриса*, *авторка* – *авториса* частотність уживання варіанта із суфіксом *-к(а)* значно перевищує частотність варіанта із суфіксом *-ис(а)*, що свідчить про більшу продуктивність суфікса *-к(а)* в сучасній українській мові. Водночас такі фемінітиви, як *поетеса*, *принцеса*, *стюардеса*, практично не мають конкурентних варіантів із іншими суфіксами, що свідчить про їхню усталеність у мовній системі.

Інші фемінітиви із суфіксом *-ис(а)*, такі як *інспектриса*, *офіцера*, *авториса* уживаються спорадично. Вони переважно трапляються в специфічних контекстах або в експериментальному слововживанні. Для більшості з цих лексем існують більш частотні альтернативи з іншими суфіксами, зокрема *-к(а)*: *інспекторка*, *офіцерка*, *авторка*.

Контекстуальний аналіз також виявив особливості вживання фемінітивів із суфіксами *-ес(а)*, *-ис(а)* в різних типах дописів. У новинних повідомленнях спостерігається тенденція до нейтрального вживання таких фемінітивів, без додаткових конотацій. У аналітичних дописах та коментарях простежується більша варіативність стилістичного забарвлення фемінітивів, що зумовлено суб'єктивністю оцінок та особистим ставленням авторів. У розважальному контенті фемінітиви часто набувають іронічного або жартівливого відтінку, стають елементом мовної гри. У дискусіях на мовну тематику фемінітиви із суфіксами *-ес(а)*, *-ис(а)* часто стають об'єктом обговорення, їхня доцільність та нормативність аналізуються з різних позицій.

Отже, використання суфіксів **-ес(а)** та **-ис(а)** ілюструє адаптацію мови до соціокультурних трансформацій. Популярність цих форм у медіапросторі підтверджує життєздатність фемінітивної підсистеми та її потенціал до подальшого розширення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Касім Г. Ю. Нові фемінітиви в сучасних українських ЗМІ. *Слов'янський збірник: збірник наукових праць*. 2018. № 22. С. 70–77.
2. Макарець Ю. Фемінізовані назви осіб за видом діяльності у ХХ–ХХІ ст.: лінгвоеволюційний вимір (на матеріалі української мови). *Slavia Orientalis*. 2023. Том LXXII. № 2. С. 371–386.
3. Нагорняк М. В. Фемінітиви в новинах першого каналу Суспільного радіо. *Scientific Notes of Institute of Journalism*. 2020. Т. 1 (76). С. 121–129.
4. Новий український правопис: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 284 с.
5. Сабадир Г. Структура фемінітивів сучасної української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62. Том 2. С. 168–172.
6. Ципердюк О. Д. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: інструктивно-методичні матеріали до практичних занять і самостійної роботи. Івано-Франківськ: Голіней О. М., 2021. 124 с.
7. Чуєшкова О. В. Стратегія фемінізації як основний чинник творення гендернотолерантної мови (на матеріалі інтернет-дискурсу). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30 (69). № 2. Ч. 1. С. 47–52.

А. М. Мошак,
здобувачка вищої освіти,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **Н. М. Дяченко**)

ЕВОЛЮЦІЯ ЗНО ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Запровадження системи зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) стало фундаментальним кроком у реформуванні української освіти. Головна місія системи полягала в забезпеченні рівних умов вступу, адже результати вступу повинні залежати передусім від рівня навчальних досягнень, а не від соціальних або позаосвітніх чинників. Шлях від перших пілотних проєктів (2002–2005 рр.) до закріплення обов'язкового статусу тестування у 2008 році став базою для створення прозорої конкуренції у вищій школі [4, с. 9].

Процес професіоналізації оцінювання супроводжувався впровадженням науково обґрунтованих психометричних методів. Важливою віхою став 2015 рік, коли було запроваджено метод Ангоффа. Це дозволило відмовитися від суто статистичного підходу на користь експертного визначення порога «склав/не склав». Завдяки цьому встановлення мінімального бала стало справедливим, оскільки воно враховує реальну складність тестових завдань конкретного року [3, с. 171].

В історії розвитку системи можна виокремити чотири ключові періоди.

1. Апробаційний етап (2002–2005). Це був період «пілотних проєктів», коли ЗНО існувало як локальний експеримент для обмеженого кола учасників. Головною метою була перевірка самої ідеї тестових зошитів та логістики проведення іспитів. Саме тоді закладалися концептуальні засади прозорого вступу, які згодом змінили всю філософію української освіти.

2. Етап інституційного становлення (2006–2014). Створення Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО) перетворило тестування на обов'язковий механізм для всіх абітурієнтів. Це був час паперових технологій та суворої централізації, коли вступні іспити в університетах остаточно поступилися місцем єдиному сертифікату ЗНО. Система стала головним інструментом боротьби з корупцією та гарантом рівних можливостей.

3. Інтеграційний етап (2015–2021). Цей період позначився злиттям шкільного випускного іспиту та вступного тесту (ЗНО/ДПА). Система стала гнучкішою: з'явилися дворівневі завдання (стандарт та профіль), а для оцінювання почали використовувати науковий метод Ангоффа. Це дозволило максимально точно диференціювати абітурієнтів та адаптувати складність тестів до реального рівня знань випускників.

4. Цифровий та адаптивний етап (з 2022) – трансформація в НМТ. Через повномасштабне вторгнення РФ система зазнала суттєвих цифрових змін. Класичне ЗНО трансформувалося в Національний мультипредметний тест (НМТ) – комплексний комп'ютерний іспит. Головними пріоритетами стали безпека та мобільність, що дозволило проводити тестування на комп'ютерах у спеціальних центрах як в Україні, так і за кордоном, зберігаючи принципи об'єктивності в екстремальних умовах [5].

Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році прискорило повну цифровізацію оцінювання. Перехід до комп'ютерного тестування (СВТ) дозволив зберегти систему вступних іспитів у безпекових та міграційних умовах. Проте зміна формату – відмова від власного висловлення та об'єднання дисциплін у єдиний блок – змістила акценти в підготовці. Тепер від абітурієнта вимагається не лише знання предмета, а й висока когнітивна витривалість та цифрова грамотність.

Водночас еволюція системи висвітлила певні ризики, зокрема «ефект зворотного зв'язку». Існує небезпека звуження освітнього процесу до «натягування» на тести, де пріоритет надається типовим завданням на вибір відповіді замість розвитку творчих та комунікативних навичок. Це зумовлює потребу в постійному вдосконаленні змістових ліній іспиту.

Еволюція української системи оцінювання корелює із загальноєвропейськими трендами цифровізації та стандартизації. Наприклад, досвід впровадження НМТ в Україні має спільні риси з польською «Матурою» (Egzamin maturalny). Обидві системи спрямовані на подолання суб'єктивізму та уніфікацію вимог до абітурієнтів.

Український НМТ корелює із польською «Матурою» за роллю у вступі та обов'язковими предметами (мова, математика), проте суттєво відрізняється повною цифровізацією та відсутністю усної частини. Якщо в Польщі діє фіксований поріг складання (30%), то в Україні система оцінювання (100–200 балів) є більш динамічною та адаптованою до потреб університетів. Попри

ризика «ефекту зворотного зв'язку» (навчання заради тесту), досвід НМТ визнано успішним кейсом антикризового управління, що поєднує технологічні інновації з європейськими стандартами якості.

Тож, якщо Польща лише поступово впроваджує цифрові елементи, то Україна через безпекові виклики здійснила стрімкий «цифровий стрибок», повністю перейшовши на комп'ютерне тестування (СВТ), що зараз вивчається міжнародними експертами як успішний кейс антикризового управління в освіті [1, с. 124].

Спираючись на дослідження Küçükbıyık A. R. та Tunaz M., слід зазначити, що трансформація форматів іспитів є глобальним стресогенним чинником. Міжнародна практика підтверджує, що близько 50% учнів відчувають екзаменаційну тривожність, яка в Україні підсилюється умовами воєнного стану. Використання досвіду країн ЄС у психологічній підтримці абітурієнтів та розробці стресостійких інтерфейсів тестування є пріоритетним напрямом для вдосконалення вітчизняної системи [2, с. 112].

Порівняльний аналіз показує, що український НМТ за рівнем технологічності та швидкістю обробки результатів наразі випереджає чимало європейських аналогів, хоча й децю поступається їм у варіативності відкритих творчих завдань через обмеження комп'ютерного формату.

Історія ЗНО в Україні демонструє високий рівень адаптивності. Система пройшла шлях від паперових зошитів до високотехнологічної цифрової платформи, залишившись гарантом об'єктивності та рівності прав громадян на освіту навіть у найскладніші періоди державотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Kierznowski Ł. Establishing a System for Verifying Matriculation Exam in Polish Administrative Law: Selected Aspects. 2025. № 1. S. 124–134.
2. Küçükbıyık A. R., Tunaz M. Evaluating English exam preparedness and student concerns: Insights from students' perspectives. 2024. P. 112–195. URL: <https://www.inoed.org/wp-content/uploads/2024/12/AELTE-2024-Conference-Proceedings-3.pdf#page=112> (дата звернення: 20.01.2026).
3. Mubuuke A. G., Mwesigwa C. L., Kiguli S. Implementing the Angoff method of standard setting using postgraduate students: Practical and affordable in resource-limited settings. African Journal of Health Professions Education. 2017. № 9 (4). P. 171–175.
4. Лісова Н. І. Державна підсумкова атестація та зовнішнє незалежне оцінювання: здобутки, проблеми, розвиток. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 4 (84). С. 9–12.
5. Мазорчук М., Вакуленко Т., Терещенко В., Бичко Г., Шумова К., Раков С., Горох В. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти. PISA–2018. Український центр оцінювання якості освіти. Київ: УЦОЯО, 2019. 439 с.

Д. А. Надточій,
здобувачка вищої освіти,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **А. А. Таран**)

ПОСТРЕДАГУВАННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ТЕРМІНІВ

Машинний переклад (МП) – це процес перетворення тексту з однієї мови на іншу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення без участі людини. Використання МП є важливим засобом міжмовної комунікації, що сприяє швидкому відтворенню змісту тексту. Застосування МП зумовлене розвитком цифрових технологій, зростанням обсягів інформації та потребою в оперативному доступі до матеріалів іншими мовами. Сучасні нейронні системи, зокрема Google Translate та DeepL, застосовують у різних галузях і зокрема в юридичній, що зі свого боку сприяє міжнародному співробітництву, аналізу законодавства, здійсненню наукових досліджень і реалізації правозастосовної практики.

Машинний переклад забезпечує тільки первинну зрозумілість тексту та полегшує роботу перекладача. Складність юридичних матеріалів у кримінальному праві внаслідок якоїсні автоматизований переклад без втручання фахівця.

І. М. Голопич, О. Б. Оверчук та В. А. Перцева наголошують, що для кримінально-правової термінології характерні точність, формалізованість та однозначність. Кримінально-правові терміни кваліфікуємо як спеціалізовані лексичні одиниці, що відображають конкретні правові поняття, пов'язані з кримінальним законодавством, процесуальними нормами та правовими наслідками. Кожен термін закріплює конкретне правове поняття з окресленими межами тлумачення у сфері правозастосування. Помилка в перекладі такого терміна може призвести до лінгвістичної неточності й викривлення юридичного змісту норми, що може спричинити правові наслідки [1, с. 21–24]. Саме тому питання якості кримінально-правових термінів у МП та необхідності їхнього постредагування є актуальним в сучасних перекладознавчих і юридико-лінгвістичних дослідженнях.

Постредагування, або «*post-editing*», у перекладознавстві визначається як процес свідомого втручання людини в результат МП для підвищення точності, стилістичної та термінологічної відповідності тексту оригіналу. Постредагування передбачає виправлення лексичних помилок, уточнення термінів, корекцію синтаксису та стилю, а також перевірку відповідності перекладу професійним і правовим стандартам. За спостереженнями Д. Вардаро, М. Шеффер та С. Гансен-Шіппа, постредагування може здійснюватися на різних рівнях – від мінімального виправлення очевидних неточностей до повного редагування, спрямованого на досягнення якості, еквівалентної професійному людському перекладу [6].

На думку Дж. Кілман, МП ґрунтується на автоматичній обробці природної мови за допомогою статистичних або нейронних моделей. Нейронні перекладачі демонструють прогрес порівняно із системами машинного

перекладу попереднього покоління завдяки можливості аналізувати контекст і встановлювати семантичні зв'язки між мовними одиницями. Водночас вони орієнтовані передусім на загальномовні закономірності, що не завжди відповідають вимогам спеціалізованих юридичних дискурсів. Унаслідок цього кримінально-правовим текстам притаманна формальна правильність, але й семантична неточність [5, с. 487-492]. Труднощі МП полягають у перекладі термінів, які не мають відповідників в іншій мові та словосполучень, що потребують точного нормативно-правового контексту для належного смислового відтворення.

Юридична термінологія становить складність для МП, адже кримінально-правові терміни не мають прямих відповідників в інших мовах, а їх значення визначається не тільки лексичним складом, а й специфікою правових норм та процедур. Н. Моїсеєва, О. Дзикович та А. Штанько доводять, що автоматичні перекладачі Google Translate і DeepL можуть допускати різні види неточностей і зазвичай потребують постредагування кваліфікованим перекладачем. У деяких випадках переклади через DeepL відображають меншу кількість помилок, що полегшує їхнє постредагування [2, с. 78–79].

Дані обмеження проявляються у юридичному дискурсі. Українське слово *підозрюваний* може бути неправильно передано як «*accused*» через те, що в англійській правовій системі – це особа, яка вже обвинувачена. Правильним терміном є «*suspect*», особа, яку тільки підозрюють у злочині. Аналогічно *обвинувачений* система перекладає як «*accuser*», що позначає сторону, яка пред'являє обвинувачення, тоді правильним терміном є «*defendant*». *Запобіжний захід* іноді перекладають як «*security measure*», що не відображає юридичної суті заходу. Точним перекладом є «*preventive measure*» як узагальнювальний термін для позначення запобіжних заходів, тоді як «*bail*» означає окремий їх різновид і не передбачає обмеження свободи до судового розгляду. У випадку *зловживання владою* МП може запропонувати «*misuse of authority*», проте тільки «*abuse of power*» передає правильний юридичний сенс неправомірного використання службових повноважень. Термін *вирок* може відтворюватися як «*sentence*» або «*judgment*», але юридично правильним є «*verdict*», що позначає судовий висновок про винність або невинність особи.

Без постредагування МП може призводити до спотворення змісту тексту, що є неприйнятним у спеціалізованих галузях права. Н. Моїсеєва, О. Дзикович та А. Штанько зазначають, що лише людина-перекладач здатна врахувати семантичні, контекстуальні та стилістичні характеристики термінів, забезпечуючи точність перекладу та відповідність специфіці юридичного дискурсу [2, с. 80-81].

А. Мишко, А. Гудманян та А. Браї наголошують, що МП юридичних текстів має обмеження. Наприклад, Google Translate і DeepL забезпечують насамперед загальне розуміння тексту і не замінюють перекладача в питаннях точного використання юридичної термінології та стилю. Людський переклад і постредагування враховують семантичні відтінки термінів і специфіку професійної лексики, забезпечуючи якісний та достовірний переклад спеціалізованих документів. Це свідчить про те, що автоматизовані системи є допоміжним засобом, а ефективність перекладу залежить від поєднання МП із роботою кваліфікованого перекладача [3, с. 68–71].

Ходаковська О. О. та Бабаєвська Л. В. зазначають, що постредагування МП юридичних текстів супроводжується типовими проблемами, серед яких виділяють неточне відтворення термінології, порушення логіко-синтаксичної структури та недотримання стилістичних норм. Для подолання зазначених проблем застосовують глосарії, спеціалізовані термінологічні бази даних та нормативні джерела, що сприяють уніфікації термінології та забезпечують відповідність тексту вимогам юридичного контексту [4, с. 157–160].

Отже, незважаючи на прогрес у розвитку нейронних моделей, нейронні системи машинного перекладу Google Translate і DeepL не можуть забезпечити повну відповідність перекладу юридичним термінам. Постредагування залишається обов'язковим і дає змогу забезпечити відповідність перекладу правовим і мовним нормам. Найефективніше поєднання МП з аналітичною роботою людини забезпечує високоякісний переклад кримінально-правової термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Голопич І. М., Оверчук О. Б., Перцева В. А. Особливості перекладу юридичної термінології в офіційно-діловому мовленні. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 32 (1). С. 20–25.

2. Моїсєєва Н., Дзикович О., Штанько А. Машинний переклад: порівняння результатів та аналіз помилок DeepL та Google Translate. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. С. 78–82.

3. Мишко А., Гудманян А., Брай А. Оцінка адекватності машинного перекладу письмових спеціалізованих текстів. *Advanced Linguistics*. 2023. № 12. С. 67–78.

4. Ходаковська О. О., Бабаєвська Л. В. Машинний переклад англomовних юридичних текстів. Особливості постредагування. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 32 (1). С. 156–161.

5. Killman J. Machine translation and legal terminology. Data-driven approaches to contextual accuracy. *Handbook of Terminology. Legal Terminology*. 2023. № 3. Р. 485–510.

6. Vardaro J., Schaeffer M., Hansen-Schirra S. Translation quality and error recognition in professional neural machine translation post-editing. *Informatics*. 2019. № 6 (3). Р. 41.

Л. Б. Наконечна,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
(кандидат філологічних наук, доцент)

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЛІТЕРАТУРНОГО МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ НА ФОНІ ВИРАЗНОГО ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Формування мовної і мовленнєвої компетенцій, розвиток умінь і навичок послуговуватися усіма опанованими засобами мови відповідно до мовленнєвої ситуації, виховання національно-мовної особистості – ось деякі завдання

сучасної мовної підготовки школярів в Україні. Мовлення є одним із основних засобів успішної соціалізації та реалізації особистості. «Людина існує в мові, виявляє себе в мові, прокладає через мову, через спілкування місток для порозуміння з іншими людьми. Відтак можна впевнено сказати, що історія людства здійснюється у спілкуванні, засобами мови, а однією з провідних умов соціального прогресу суспільства є мовленнєва діяльність» (Марія Пентилюк) [3, с. 291].

Поширене на всій території України народне мовлення представлене великою кількістю говірок, норми яких більшою чи меншою мірою відрізняються від норм літературної мови. Специфічні риси кожної з говірок виявляються на всіх мовних рівнях, починаючи від вимови і закінчуючи особливостями побудови словоформ і висловлень. Здебільшого саме діалектне мовлення переважає у спілкуванні місцевого населення певної території, задовільняючи усі чи майже усі мовленнєві потреби мешканців. Говірка часто є тим різновидом мовлення, яким оволодіває дитина від початку свого життя, переймаючи його від батьків, інших родичів та оточення загалом, і сприймає його як єдино правильне. Тому у початковій школі, коли починається системне вивчення літературної мови, у дитини в процесі навчання нерідко виникають труднощі в оволодінні нормами літературної мови, пов'язані саме з відмінностями між говіркою, якою послуговується дитина, і літературною мовою, яку вивчає.

Оскільки діалекти побутують повсюдно в Україні, питання формування літературного мовлення школярів у виразному діалектному середовищі, є актуальним і для початкової, і для середньої школи.

Діалектне мовлення прийнятне у розмовно-побутовому стилі, у побутовому мовленні воно сприймається як природне явище на території поширення певного діалекту. Однак школа в Україні послуговується державною українською літературною мовою і покликана навчити учнів користуватися усіма засобами цієї мови для повноцінної комунікації у всіх сферах суспільного життя, не залежно від місцевості.

Відрядно, що минули часи, коли діалектне мовлення цілком відкидали, насміхалися з нього, чіпляли ярлики сільського, низькопробного, навмисне нівелюючи первинність народної мови, тисячолітню історію формування і те, що саме діалекти є базою і джерелом літературної мови. Важливо, що діалектне мовлення посідає належне місце у стилістичній системі української мови, за ним визнається право на повноцінне функціонування у розмовно-побутовому стилі. Уважаємо доцільним уведення Г. Аркушиним у наукову лінгвістичну термінологію поняття «ділінгвізм» – «володіння літературною мовою та однією з діалектних форм спілкування» [1, с. 20; 2]. Визнаємо, що справжній ділінгвізм є виявом досконалого володіння двома різновидами загальнонародної мови, високого рівня освіченості та усвідомленого вибору кожного з цих різновидів у певній комунікативній ситуації, а також - складовою її етно-соціокультурної компетентності, рисою національно свідомої особистості, яка шанує і береже культурні надбання своїх пращурів, ідентифікує себе як українець і водночас, наприклад, як поліщук, подолянин, бойко, гуцул, лемко чи слобожанець.

Українські діалекти є свідченням природності, архаїчності української мови, свідченням зв'язку поколінь. Говірки самодостатні, протягом століть в

них викристалізувалися свої норми і саме той обсяг лексем, словоформ і словотвірних засобів, який був достатнім його носіям для вираження думок, почуттів, для провадження господарства й суспільного життя.

Це все, вважаємо, дає підстави сучасному вчителеві української мови у процесі навчання школярів літературній мові брати до уваги говіркові особливості мовлення учнів, наголошувати на необхідності збереження народного мовлення і прививати повагу і любов учнів як до літературної мови, так і до говіркового мовлення. Адже досвід засвідчує, що навіть носії діалектного мовлення інколи соромляться мови своїх дідів-прадідів, тому важливо спростовувати у суспільстві уявлення про меншовартісність чи низькопробність діалектного мовлення.

Аналіз навчальних програм та шкільних підручників з української мови засвідчує, що діалектне середовище у процесі вивчення літературної української мови не береться до уваги, учителям, які працюють з дітьми-носіями говірки, не запропоновано методичних рекомендацій, а учням – відповідних навчальних завдань. У багатьох текстах для читання, вміщених у підручниках, трапляються лексичні діалектизми, значення яких автори підручників пояснюють в окремих рубриках після тексту. Отож побіжно про діалектизми йдеться у процесі опрацювання мови текстів, але про планомірну роботу та ознайомлення з іншими видами діалектизмів, на жаль, не йдеться. Звісно, навчальні програми і шкільні підручники адресовані вчителям та учням усіх шкіл України, не залежно від особливостей мовленнєвого середовища. Однак вважаємо, що все ж варто зважати на говірковий фон у процесі формування культури літературного мовлення учнів, оскільки відмінності нерідко дуже виразні не тільки на рівні лексичного складу, але й на рівні вимови, наголошування, граматичних форм, що зумовлює труднощі в оволодінні й правописними нормами.

Отож робимо висновок, що врахування місцевої говірки у процесі формування літературного мовлення школярів залежить лише від того, наскільки вчитель усвідомлює важливість цього питання. Відрадно, що такі вчителі в сучасній українській школі є. Вони самостійно підбирають відповідний говірковий матеріал для роботи на уроках мови, створюють невеличкі навчальні посібники, але діляться своїми методичними напрацюваннями зазвичай обмежено - у своїх школах, на методичних об'єднаннях, інколи на сторінках освітніх сайтів.

Такими сучасними вчителями-новаторами, які працюють зі школярами-носіями місцевих говірок на Івано-Франківщині, є, наприклад, Оксана Стефюк, учителька початкових класів Верховинського ліцею Верховинської селищної ради і Наталія Сергієнко, вчителька Рожнівського ліцею «Гуцульщина» імені Федора Погребенника Косівського району. Своїми напрацюваннями вони діляться на сторінках освітніх проєктів «На уроці» [7], «ВсімОсвіта» [4] та ін.

Оксана Стефюк чи не першою на Прикарпатті розробила ефективну методику навчання місцевих школярів, беручи до уваги мовлення і реалії, серед яких живуть її учні. Вона активно вводить в освітній процес краєзнавчі матеріали, які близькі і зрозумілі її вихованцям. О. Стефюк є авторкою навчальних посібників для учнів початкової школи «Абетка маленького гуцулятка» та «Рахівничка» [5; 6] – збірок дидактичного матеріалу

етнографічного характеру, спрямованих на полегшення процесу навчання, створення для учнів комфортного освітнього середовища. Цю методику переймають і впроваджують у навчальний процес інші вчителі зі шкіл Гуцульщини, а також усі ті, хто зацікавлений і усвідомлює вагомість впливу місцевого мовлення на успішність опанування їхніми учнями літературної мови. Вважаємо, що методика навчання літературній мові через зв'язок з діалектним мовленням будь-якого куточка України зацікавить освітян будь-якого іншого етнорегіону нашої держави з особливо виразним говірковим мовленням.

Переконані, що врахування говіркового фону і розроблення відповідних методичних рекомендацій, спеціальних збірників вправ, спрямованих на вивчення літературної мови через зіставлення з діалектизмами конкретної говірки, тільки поліпшить якість навчального процесу і підвищить рівень культури літературного мовлення школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія: навч. посіб. з регіональної діалектології для студентів спеціальності «Українська мова та література». Луцьк, 2012. 257 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2835/1/West_dialect.pdf (дата звернення: 02.02.2026).
2. Гримашевич Г. Сучасна діалектологічна термінологія. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/15100/1/Гримашевич5.pdf#> (дата звернення: 02.02.2026).
3. Пентилюк М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2014. Ч. 2. С. 290–297.
4. Сергієнко Н. В. Діалектне мовне середовище Гуцульщини крізь призму інформаційно-комунікаційних технологій. *ВсімОсвіта (сервіс для обміну педагогічним досвідом)*. URL: <https://surl.lt/rutbcp> (дата звернення 10.02.2026).
5. Стефюк О.Я. Абетка маленького гуцулятка. Київ: АННА-Т, 2012. 70 с.
6. Стефюк О. Я. Рахівничка. Київ: Арт Економі, 2017. 25 с.
7. Стефюк О.Я. . Методичні матеріали. *Освітній проєкт «На урок»*. URL: <https://naurok.com.ua/profile/167694> (дата звернення 10.02.2026).

В. С. Неліпа,
здобувачка загальної середньої освіти,
Черкаський гуманітарно-правовий ліцей
Черкаської міської ради Черкаської області
(науковий керівник: учитель української мови і літератури,
учитель-методист **С. В. Здор**)

КВІТИ ЯК ОБРАЗИ-СИМВОЛИ В ПОЕЗІЯХ КАТЕРИНИ ВЕРБІВСЬКОЇ

Упродовж усієї історії розвитку літератури природа була одним із найважливіших джерел художнього осмислення світу. Вона не лише відображала зовнішній простір буття людини, а й ставала способом передавання внутрішніх переживань, духовних пошуків і світоглядних орієнтирів митця. Особливе місце в цій системі природних образів належить квітам, які з давніх часів функціують у культурі як носії символічних, міфологічних і сакральних значень. У народних традиціях та міфологічному мисленні квіти пов'язані з ідеями життя і смерті, пам'яті роду, любові, чистоти, переродження та вічного колообігу буття.

Міфологічне осмислення квітів ґрунтоване на архаїчному уявленні про світ як про живий організм, у якому людина є невіддільною частиною природи. Саме тому квіткові образи в літературі часто набувають статусу міфологем — стійких символічних структур, що зберігають колективний досвід поколінь і зазнають трансформацій відповідно до авторського світогляду. Аналіз наукових праць [1; 2; 3] дає підстави стверджувати, що міфопоетичні образи й символи формують життя будь-якої нації. Через міфопоетику квітів письменник не лише відтворює традиційні символи, а й формує власну художню модель світу, у якій поєднано фольклорні уявлення, національна пам'ять та особистісне бачення дійсності.

У сучасному українському поетичному дискурсі особливо виразно цю тенденцію простежено у творчості Катерини Вербівської. Її лірика позначена глибоким філософським осмисленням природи як духовного простору, де квіти постають не випадковими деталями пейзажу, а ключовими образами-символами. Квітковий світ у поезіях мисткині формує своєрідний поетичний сад, у якому закарбовано пам'ять роду, зв'язок поколінь, національні традиції та християнські уявлення про гармонію світу.

Мета дослідження – проаналізувати квіти як образи-символи в поезіях Катерини Вербівської.

Особливістю лірики черкаської поетеси, лауреатки Всеукраїнської літературної премії імені Василя Симоненка 2025 року (за збірку «Нестишимо» в номінації «За кращий художній твір») є те, що квіти в ній не мають однозначного тлумачення. Вони функціують як багатозначні символи, здатні поєднувати протилежні смисли: життя і смерть, радість і смуток, скороминущість і вічність. Саме через таку символічну амбівалентність квіткові образи стають ефективним засобом розкриття внутрішнього світу ліричної героїні та філософських роздумів авторки про сенс людського буття.

За філософією К. Вербівської, квітова система повертає кожного до батьківських джерел, відроджує в людині те традиційне начало, яке робить

повсякдення одухотвореним, наділяє сенсом. Найголовнішим тут постає міфологічний мотив квітів як символу пам'яті про минулі часи й покоління: про бабусю, батьків, дитинство. Поетеса репрезентує образи квітів як повернення до коріння роду, а тому можна стверджувати, що в цьому контексті вони символізують духовний зв'язок поколінь. Її слова підтверджує поезія «Дворище», у якій авторка возвеличує дух материзни, пише про повернення пам'яті роду: «*Бабуся айстри тут садила у саду і «Отче наш» учила своїх внуків. Сушила абрикоси на даху й збирала м'яту стежкою до луків...*» [2, с. 70]; «*...і кланялась природі, як святій. Кути хрестила з маку головками...*» [2, с. 70].

К. Вербівська наголошує: «Мої образи квітів є тим неперервним ланцюжком, який закорінений у минулому нашого народу, сьогодні він головує значимо та смислово брунькується в душі читачів»: «*Природа – Бог, здається так мені, якщо не твориш – повсихають віти. Природа в нас. Зростаємо ми – в ній. У Господа немає пустоцвітів...*» [2, с. 3].

Найчастотнішим у ліриці К. Вербівської є образ-символ маку, що постає в українському фольклорі символом скороминучості, стислості буття. Цю квітку пов'язують із хтонічними істотами, навіть зі смертю. У ліриці К. Вербівської образ маку нерідко є символом драматичності буття, порушення рівноваги природного і людського світу: «*Оце вже все. Минулося. Мов потяг прогуркотіло. В пам'ять залягло. Та щоб погас в душі щемкий неспокій, пелюстку маку вітром принесло*» [2, с. 17]; «*Яскравий мак тріпочеться в саду. Це крапля радощів, гіркот, а чи любові?*» [2, с. 8].

Поетеса зазначає, що в її поезіях значущою є не тільки квітка маку, а й дозріла макова голівка. Саме там криється нескінченність нашого буття, оскільки сотні зерняток дадуть початок новому життю, водночас маківка є оберегом від злих сил: «*У днів на споді спасівські мачини, а так весняно кличуть журавлі. Ще маю жар: думки шляхетні, вчинки, в окрайцях нав'язами стримую шалінь*» [8, с. 55]; «*Тут білим вишила рушник над образами. І кланялась природі, як святій. Кути хрестила з маку головками*» [2, с. 70]; «*Одні назвали “пам'яттю гіркою”, а ті хіхікають – є опіум для них. А як же потім вам свята Різдвяні? Чи щедрим буде вечір без куті? Й на Спаса у букетики зів'ялі що ви поставите на покуть до святих?*» [6, с. 59].

У художній інтерпретації лірики мисткині вагому роль відведено персоніфікації рослинного світу, що засвідчують закорінені в українську міфологію образи її віршів. В українській міфології здавна мали ритуальне й неабияке символічне значення цвітіння квітів (життя – переродження) та голі чи замерзлі рослини (смерть – зима). Пріоритетним у цьому аспекті є увиразнення квіткової системи як колообігу життя і циклічності природи.

Однією з головних візій аналізованого образу квітів у ліриці поетеси є його інтерпретація як раю, Едему на Землі, як гармонійного співіснування людини, природи та божественної сили. Тож рослинність у її ліричних творах символізує гармонію та красу природи і людської душі. Простежено космологічний зміст квітів як раю, де панують високі духовні та моральні цінності.

У метафоричних образах квітів К. Вербівської діють свої закони. Показово, що це основні образи, що творять поетичний сад. Вони увиразнюють

його, а сама лірична героїня мовою любові й розуміння веде нескінченний діалог із природою, нагадуючи всім нам, що сад є втіленням божественного раю, а людина тут, відтак, є його невіддільною частинкою.

Помітним у поетичному *весняному саду* К. Вербівської є образ *бузку*, що символізує родинне життя молодого подружжя, рай на землі, радість, любов, гармонію та красу душі: «*В бузку бруньки бубнявють рясні й земля парує, наче скибка хліба*» [7, с. 73]; «*Я гладдю вишила усе своє життя. Слізьми там скрапує бузкове каяття*» [2, с. 91]; «*далеч за далю і рік за роками, серце готове до нових казок. Навіть суцвіття з п'ятьма пелюстками хилить мені повноквітний бузок*» [8, с. 50]; «*під парасоликом розкішного бузку вслухаюся в зелену тишу травня. Бузок мій, мабуть, пахне аж до хмари, бо та, в блазенькім шепоті молить, між пальцями дощу кладе муари*» [8, с. 65]; «*бузковість дум, бузковість слів, бузкова виваженість речень. Осінній ранок скромно вплив бузок у цю туманну клечань*» [5, с. 7]; «*Бузки розлилися. У тебе сьогодні весна швидить літо. Бузки розлилися і ловлять то слово, то ноту*» [3, с. 32].

З весни й до самої осені поетичний сад К. Вербівської прикрашають величні *лілії*, символіку якої можна по-різному «прочитати» залежно від забарвлення. У ліриці черкаської поетеси образ білої лілії інтепретований переважно як символ чистоти й непорочної краси, містичного осягнення божественного абсолюту, напр.: «*Білизну червневих білих лілій заплітають букетами в пісні*» [6, с. 38]; «*Мазком яскравих акварелей серед зими, серед завії маляю думку на папері. Виводжу вишукано й криво слова в букет із білих лілій*» [6, с. 38]; «*Коли прийдеш до мене знов у сні із оберемком жовто-білих лілій, то попроси у звідниці-весни, щоб так звучали трелі солов'їні. Барвистим словом вклонимось весні, а лілії нас коронують мовчки*» [6, с. 107].

Помітним є й образ *півонії*, яку в народі називають «трояндою без шипів». У ліриці К. Вербівської це ніжні білі півонії, що символізують пошук ліричною героїнею власного життєвого шляху, уособлюють її дівочу красу: «*І манить ангела простягнута рука. Піони білі шлях мій визначають... долонею торкаюся злегка*» [1, с. 68], або рожеві півонії, що передають цнотливість: «*У тій цноті збубнявілий піон рожеві губи рясно пне до мене*» [5, с. 24]. Півонія в поезіях синтезує також надію і віру, напр.: «*Садок в ряхтінні птаством ожива. Стовпи гойдають горобців на дроті. Піон пахтить, де квітла кропива. Нехай його історія глядить, відпущено минулому минуле*» [7, с. 75]; «*Та ніколи стать. Ось весна за весною. Вітряк собі смика травневі деньки, а човник півоній гойда джмеля-Ноя*» [4, с. 20].

К. Вербівська увиразнює свій поетичний сад і *чорнобривцями*, демонструючи ідею гармонії та краси людської душі: «*Коли в пучках і м'ята, і меліса, а грядка чорнобривцями пашисть, своє б знайти, віджиле загубить*» [4, с. 9]. Чорнобривці, вочевидь, асоціюються зі станом душі ліричної героїні, символізуючи святість, чистоту, красу й добро.

Важливе місце у квітковій образній структурі поетичного саду посідає *червона троянда*, що уособлює пристрасть, життєву силу, любов. Для поетеси червоний колір асоціюється із сонцем, вогнем, кров'ю. Жовта троянда, за її словами, символізує радість почуттів, сонячну енергію, біла – чистоту стосунків, рожева – романтичний легкий тон у взаєминах.

Можна констатувати, що в системі поетичного саду К. Вербівської троянда розкривається як символ поезії, творчого натхнення, пошуку істинного буття у творчості, естетизації настроїв: *«Нитками жовтими троянда серцю рає. У білім саді Бог лиш долю знає. Іду туди з ясним передчуттям»* [2, с. 91]; *«А я чекаю слова на порозі, немов троянда ще від сонечка тепла»* [2, с. 67]; *«Маленька радість ранньої доби, велике сонце, як бутон троянди»* [4, с. 82].

Важливе місце у квітковій образній структурі поетичного саду мисткині посідає і *жоржина*, що постає одним із духовних символів: *«Гарбуз в городі вже відчервонів, а у жоржини пальчики замерзли»* [1, с. 8]; *«Відлинув липень медами терпкими. В серпневих соках зітхає сад. Жоржинний спалах очима темними стріча солону пухку в возах»* [1, с. 102].

У флористичному просторі *осіннього саду* вирізняються *айстри*, що репрезентують гостру спостережливість поетеси та її осмислення природи як міфологічної категорії, напр.: *«Креслять айстри туманне коло, мов чаклують городні грудки»* [3, с. 42]; *«Та синевирій айстр атласом тихо спокій випручав із пут, а по стерні чимдуж несамовито вітри від сонця подив свій несуть»* [1, с. 11]. Красу осені демонструють й інші квіти: *«Блиск буриштинових чорнобривців, самоцвіти вологих айстр і майор, що пізніше вицвів, запросили мене на вальс»* [8, с. 12].

Зроблений аналіз засвідчує, що образи квітів у поезіях Катерини Вербівської виконують не декоративну, а глибоко смислотвірну функцію. Вони постають як міфологеми, через які поетеса осмислює фундаментальні категорії буття – пам'ять роду, плин часу, колообіг життя, духовну гармонію людини зі світом. Квітковий сад у ліриці поетеси є художньою моделлю Всесвіту, де кожна квітка має власний символічний сенс і водночас уписується в цілісну систему міфопоетичного мислення. Через образи маку, бузку, півонії, лілії, троянди, айстр та інших квітів поетеса формує індивідуальний міфологічний простір, у якому поєднано національну пам'ять, фольклорну традицію та особистий духовний досвід.

Отже, квіти в ліриці Катерини Вербівської стають універсальною мовою поезії, здатною передати складні філософські та духовні смисли, а сама поетеса є творцем цілісного міфопоетичного світу, у центрі якого – гармонія, краса й жива пам'ять людської душі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
2. Легеза О. Концепція міфу у творчості Ролана Барта. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 23. С. 54–59.
3. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ: Міленіум, 2002. 260 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербівська К. І. Бурштинові миті. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 108 с.
2. Вербівська К. І. Вистигле літо. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 99 с.

3. Вербівська К. І. Горицвітова сопілка. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 118 с.
4. Вербівська К. І. Листопадові рої. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2015. 122 с.
5. Вербівська К. І. Наливковий ранок. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 110 с.
6. Вербівська К. І. Ненадивленість. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 114 с.
7. Вербівська К. І. Передчасся весни. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 94 с.
8. Вербівська К. І. Тополине танго. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 156 с.

Ю. О. Нодь,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II
(науковий керівник: доктор філософії, доцент **Є. Б. Барань**),

Є. Б. Барань,

Закарпатський угорський університет
імені Ференца Ракоці II;
Ніредьгазький університет
(доктор філософії, доцент)

УГОРСЬКА МОВА ЯК СКЛАДОВА В МОВНОМУ ЛАНДШАФТІ СЕЛА ЧЕПА БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ

У сучасній філологічній науці дослідження мовного ландшафту набуває особливої актуальності, оскільки візуалізація мови у публічному просторі – на вивісках, дорожніх знаках, табличках установ – є не просто засобом інформування, а потужним маркером ідентичності, історичної пам'яті та міжетнічної взаємодії. Особливий інтерес у цьому контексті становить Закарпатська область – унікальний мультикультурний простір, де протягом століть перепліталися долі різних народів.

Об'єктом нашого аналізу стало село Чепа Берегівського району. Цей населений пункт є показовим прикладом гармонійного співіснування української та угорської громад, що має безпосереднє відображення в його мовному ландшафті.

Розуміння сучасного мовного ландшафту неможливе без екскурсу в історію, оскільки саме історичні події заклали фундамент етнічної структури села. Перша писемна згадка про село Чепа датується 1320 роком. Це свідчить про глибоке історичне коріння поселення, яке протягом свого існування змінювало назви, проте з 1773 року офіційно закріпило за собою поточний топонім [2].

Важливим фактором, що вплинув на демографічний склад, стали події початку XVIII століття. Територія потребувала заселення, що спричинило міграційні процеси. Сюди почали прибувати представники різних

національностей: слов'яни, угорці, німці, румуни та інші. Таке етнічне різноманіття стала підґрунтям для формування толерантного суспільства, де різні культури не витісняли одна одну, а взаємозбагачувалися.

Окрему сторінку в історії села займає родина землевласників Фогороші, яким належав маєток з кінця XVII століття. Саме вони у другій половині XIX століття створили унікальний садово-парковий ансамбль із рідкісними видами дерев. Хоча історична спадщина частково втрачена, пам'ять про династію Фогороші живе у назвах вулиць та усній народній творчості. На території сучасної школи розташований склеп, де похований останній представник династії Міклош разом зі своїми батьками [1, с. 86].

1. Фото № 1. Пам'ятник Фогороші

Сьогодні в селі Чепа проживають переважно представники української та угорської національностей. Цей факт є визначальним для мовного оформлення публічного простору: від офіційних адміністративних табличок до побутового спілкування.

Візитною карткою будь-якого населеного пункту є його в'їзні знаки. При в'їзді та виїзді з села Чепа встановлено двомовні таблиці, які вказують на білінгвальний характер місцевості. Це не лише виконання законодавчих норм, а й прояв поваги до мовних прав обох етнічних груп.

2. Фото № 2. Двомовна таблиця

3. Фото № 3. Двомовна таблиця

4. Фото № 4. Двомовна таблиця

Всі назви вулиць практично написані двома мовами – українською й угорською. Це створює комфортне навігаційне середовище для всіх мешканців.

5. Фото № 5. Двомовний напис

6. Фото № 6. Двомовний напис

Проте найбільший науковий інтерес викликають неофіційні назви годонімів, що побутують в усному мовленні селян. Вони є відображенням колективної пам'яті та ментальності громади. У ході дослідження було зафіксовано кілька яскравих прикладів народної номінації:

1) **вулиця Богдана Хмельницького** (Фото №6) жителі називають «вулиця Сови» (угор. *Bagoly utca*). Народна назва виникла через побутові умови минулого: на вулиці ніколи не було вуличного освітлення. Оскільки тут проживало багато робітників, які йшли на працю рано-вранці, коли ще було темно, і поверталися пізно ввечері, знову ж таки у темряві, місцеві жителі метафорично порівняли їхній спосіб життя з нічним птахом – совою. Їх також називали *богоями* (від уг. *bagoly* 'сова');

2) **вулиця Т. Шевченка** (Фото №7) – «Шікатор» (від угор. *sikátor* 'провулок'). Етимологія цього мікротопоніма сягає часів, коли у селі існувало лише дві основні вулиці – головна і бічна. Вулиця Шевченка була саме другорядною, вузькою, яку важко було знайти сторонній людині, тому за нею закріпилася назва, *Шікатор*;

3) **вулиця Фогороші** (Фото №8) «Чонкашор» (від угор. *csonka* 'покалічений, обрізаний', *sor* 'ряд'). Офіційна назва вшановує згаданого вище землевласника Міклоша Фогороші, який тут мешкав. Однак народна назва *Csonkasor*, що можемо перекласти як «обрізаний ряд», вказує на специфіку забудови – хати тут були зведені лише по один бік вулиці.

7. Фото № 7.
Двомовний напис

8. Фото № 8.
Двомовний напис

9. Фото № 9.
Двомовний напис

Найдавнішою спорудою є кам'яна церква, яка сьогодні належить реформатській громаді. Її історія унікальна – згідно з церковними документами, її побудовано на межі XII–XIII століть як католицький храм, а в 1697 році перейшла до реформатів. Існує легенда про підземний хід, що з'єднував церкву з Чорною горою. Візуальна інформація на території цієї церкви, як і написи на пам'ятнику Фогороші, виконана переважно угорською мовою.

10. Фото № 10
Реформатська церква

11. Фото № 11.
Напис тільки угорською

Школа в селі Чепа є не лише освітнім закладом, а й важливим центром соціалізації дітей та місцем збереження мов. Чепівський заклад загальної середньої освіти I–III ступенів має складну структуру: основний корпус знаходиться в Чепі, а учні початкових класів навчаються в сусідньому селі Гетиня. Навчальний процес організовано з урахуванням національних потреб: мовами навчання є українська та угорська. Із 26 класів у 6 навчання ведеться угорською мовою. Це забезпечує передачу рідної мови наступним поколінням.

Важливу роль у вихованні відіграє шкільний музей, заснований у 1987 році. Експозиція музею, що включає народне вбрання, ткацькі верстати, вироби з дерева та побутові речі, репрезентує спільну історію краю. Цікаво, що навіть музейні експонати, такі як давня карта села, підписані угорською мовою, що підкреслює історичний контекст [2].

12. Фото № 12. *Таблиця школи*

13. Фото № 13. *Чепівський ЗЗСО*

14. Фото №14. *Вхід у шкільний музей*

15. Фото №15. *Українське народне вбрання*

У 2018 році культурний ландшафт села збагатився новим закладом – дитячою школою мистецтв та творчості «Туліпан Танода» (уг. *Tulipán Tanoda*). Цей проєкт, реалізований за підтримки Закарпатського угорського інституту, спрямований на вивчення угорської народної культури. Вівіска закладу двомовна.

16. Фото № 16. Напис українською мовою

17. Фото № 17. Напис угорською мовою

Особливе емоційне навантаження несуть меморіальні об'єкти. У селі встановлено пам'ятники жертвам Першої та Другої світових воєн. Пам'ятник «Соня» («Плакуча мати»), присвячений загиблим у 1939–1945 роках та пам'ятник, встановлений на пам'ять загиблим у Першій світовій війні (тоді Закарпаття входило до складу Австро-Угорщини), містить написи угорською мовою, зокрема епітафії «Így volt, így lesz» [Так було, так буде]. Ці монументи є «кам'яними літописами», що зберігають історичну правду двома мовами.

18. Фотографія №4 4. Пам'ятник «Соня»
– плакуча мати

19. Фотографія № 45. Напис угорською мовою

Підсумовуючи аналіз мовного ландшафту села Чепа, можна стверджувати, що він є динамічною системою, яка відображає складні етнокультурні процеси. Домінування білінгвізму (українсько-угорської двомовності) на офіційних вивісках, назвах установ, вулиць та в релігійній сфері свідчить про високий рівень толерантності та взаємоповаги в громаді. Чепа є яскравим прикладом того, як у невеликому поселенні мова стає мостом, що об'єднує різні культури, історії та покоління в єдиний суспільний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Hajdú Mihály Családnevek enciklopédiája. Budapest: Tinta tankönyvkiadó, 2010. 557 p.
2. Пошуково-дослідницька робота вчителя історії Тромбола В. Й. [рукопис].

О. А. Павлушенко,
Вінницький державний педагогічний університет
(кандидат філологічних наук, доцент)

ПОНЯТТЄВЕ Й ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ ВЛАДА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Лінгвістика ХХІ століття через вербальну матерію намагається проникнути в ментальний простір етносу й індивіда. Об'єктами дослідження при цьому виступають не власне мовні одиниці, а концепти – ментальні конструкти, які повністю чи частково втілюються в мові. Ці елементи свідомості, які формуються із знань і досвіду, здобутих у результаті всієї діяльності людини, колективу, народу, стають доступними для вивчення в їхній вербальній експлікації.

Концепт ВЛАДА як фрагмент мовної картини світу неодноразово потрапляв у коло уваги українських лінгвістів, про що свідчить низка праць. Структуру концепту ВЛАДА в українському публіцистичному просторі описав М. О. Штуцберг [7]

Через призму лінгвокультурології проаналізувала концепт ВЛАДА в німецькій мовній картині світу Л. В. Гайдученко. Авторка наукової розвідки реконструювала фреймову модель, виокремила образний, символічний, оцінний, етнокультурний компоненти досліджуваного концепту [2]

Лінгвокультурні та лінгвокогнітивні особливості відтворення концептосфери ВЛАДА у перекладах філософських творів Х. Арендт вивчала В. Є. Спіцина. [6]

Вербальна експлікація концептів AUTHORITY/Влада в українсько- та англійських засобах масової інформації визначила предмет дослідження Н. І. Євтушенко [3]

Мета нашої розвідки – з'ясувати, якими смислами наповнений зміст концепту ВЛАДА в українському суспільному дискурсі.

Для з'ясування семантичного обсягу титульного імені концепту в узусному вживанні ми звернулися до словникових дефініцій. Встановити загальні тенденції вербальної експлікації досліджуваного концепту в публічному мовному просторі українського соціуму допоміг контент-аналіз, здійснений на матеріалі Корпусу текстів української мови.

Проаналізувавши словникові визначення титульного імені досліджуваного концепту, виділяємо його поняттєві компоненти, які об'єктивуються лексикографічно кодифікованим семантичним обсягом слова «влада» в українській мові: центральне організаційне й регулятивно-контрольне начало політики, політичне панування; керівні державні органи, уряд; особи, що мають урядові повноваження; здатність, право та можливість суб'єкта політики розпоряджатися, керувати людьми, ресурсами за допомогою закону, примусу, авторитету; сила чого-небудь, могутність (переносне значення) [5, с. 701; 1, с. 151].

ВЛАДА як основний репрезентант держави виступає базовим концептом у ментальному просторі громадян, проте він постійно модифікується залежно від їхнього суспільного й індивідуального досвіду та інформації, що надходить з різних джерел, серед яких пріоритетними є засоби масової інформації. Тому до

матеріалів дослідження цього концепту в психолінгвістичній площині ми залучили публіцистичний сектор українського дискурсу, який формує суспільну свідомість.

Аналіз Корпусу текстів української мови (публіцистика) виявив смисли, якими наповнений зміст концепту ВЛАДА в публічному мовному просторі. У публічному секторі українського дискурсу влада насамперед ототожнюється з державою й державними органами: *українська влада, державна влада, російська влада, грецька влада, британська влада, столична влада, міська влада, судова гілка влади, виконавча та законодавча влада, місцеві органи влади* (Тут і далі використано матеріали Корпусу текстів української мови). Суспільна свідомість пов'язує владу з політикою й політичними партіями: *політичні сили при владі, влада та політики, "помаранчева" влада, біло-блакитна влада, партії влади, органи влади та політичні партії, комуністична влада, компартійна влада, в органах влади сьогодні представлена соціалістична партія*. Виходячи з українських реалій, очевидним є злиття влади, політики й олігархату: *влада – олігархічна й політична, влада політичних партій й олігархів, бізнес у владі*. Українці розуміють, що симбіоз влади й грошей призводить до порушення законів: *без верховенства Закону в суспільстві править закон сили – себто, ті, хто має владу й гроші*. Актуальним в національній свідомості залишається конституційне положення: *єдиним джерелом влади в Україні є народ; народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування*. Для суспільства очевидно є необхідність співпраці влади з громадою й контролю дій влади з боку суспільства: *принцип дворівневості влади: держава – громада; взаємодія влади із громадянами, щоб влада залежала від народу постійно; контроль за владою змусить політиків прислухатися до запитів суспільства; відповідальність влади перед суспільством; суспільство і влада інколи толерують взаємовиключні речі*. Українці переконані, що діяльність влади безпосередньо впливає на розвиток країни й рівень життя її громадян: *влада ... творить державу; зі старої напівавторитарної влади не вийде демократичного розвитку; саме від якості влади залежить якість життя народу*. Суспільна думка визначає причини протиріч між владою і народом: *об'єктивне протиріччя ... між народом і владою ... зумовлене перерозподілом власності; суперечність ... між народом і владою в устрої політичної системи України; самоврядування місцевих органів влади в Україні декларативне; до відповідальності влада своїх не здає; авантюризм у діях нинішньої влади*.

У синтагматичних відношеннях титульне ім'я досліджуваного концепту в публіцистичних текстах трапляється у двох позиціях:

а) суб'єкта – *влада обіцяє, влада заборонила, влада пресує, влада зробила, влада ініціювала, влада підозрює, влада допомагає, влада закликає, влада запровадить, влада розбила, влада має усвідомлювати, влада криміналізується, влада не може порушувати, влада виявила політичну волю, спроба влади вкрати, органи влади повинні забезпечити, влада зловживає;*

б) об'єкта: *боротися за владу, йти у владу, отримати владу, здобути владу, захопити владу, утримати владу, зберегти владу, знаходитися при владі, передати владу, формувати владу, втратити владу, поступитися владою, здійснювати владу, використовувати владу, ділити владу, шматувати владу,*

контролювати владу, позбавити влади, паралізувати систему влади, добитися від влади, апелювати до влади, від влади залежить посилити владу, отримати повноту влади.

Синтагматика іменника ВЛАДА з дієсловами окреслює такі концептуальні ознаки цього фрагмента суспільної дійсності в українському публічному дискурсі: влада виконує свою об'єднавчу, генеруючу функцію у розвитку країни (*ініціювала, творить, допомагає, закликає, запровадить*), влада виступає суб'єктом активних, подекуди агресивних дій (*заборонила, пресує, зробила, ініціювала, розбила, виявила політичну волю*); влада відхиляється від закону (*криміналізується, не може порушувати, спроба влади вкрасити, зловживає, підозрює*), українське суспільство висуває до влади вимоги (*добитися від влади, апелювати до влади, влада має усвідомлювати, органи влади повинні забезпечити, від влади залежить*); за владу точиться жорстка боротьба (*боротися, здобути, захопити, утримати, зберегти, втратити, позбавити влади, ділити, шмагувати, поступитися владою*); в реалізації влади простежуються певні труднощі (*паралізувати систему влади, посилити владу, отримати повноту влади*).

У сучасному українському публічному мовленні утворився широкий спектр означень, які експлікують певні концептуальні ознаки феномену ВЛАДА в українських реаліях: своя, національна (*українська, наша*); має позитивну оцінку (*ефективна, відповідальна*), має ієрархічні рівні, об'єднані в структуру (*верховна, державна, центральна, місцева, міська, столична*), виконує різні функції (*законодавча, виконавча, судова, представницька*), не самостійна у своїх діях (*залежна, приватизована, слабка*), пов'язана з політикою (*політична, помаранчева, біло-голуба*), не завжди дотримується демократичних цінностей (*напівавторитарна*).

На підставі контент-аналізу публіцистичного сектору Корпусу текстів української мови можемо зробити висновок, що публічний український дискурс наділяє владу такими концептуальними ознаками: влада належить державі, її реалізують державні органи; має чітку ієрархічну структуру; активна; генерує й реалізує державотворчі рішення; виявляє високу залежність від політичних сил, партій; є об'єктом жорсткої боротьби; не завжди діє на користь суспільства і тому потребує контролю з його боку. Звертає на себе увагу, що українці безпосередньо пов'язують тих, хто має владу й гроші, тобто владу й олігархів. Вважаємо вкрай важливим, що в публічному дискурсі вербально експлікується концептуальна ознака народовладдя. Узвичаєння цього твердження у свідомості українців дає позитивні зрушення у реалізації національної ідеї державотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусол. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
2. Гайдученко Л. В. Концепт ВЛАДА в сучасній німецькій лінгвокультурі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. 232 с.
3. Євтушенко Н.І. Засоби вербалізації концептів НАТО/НАТО й AUTHORITY/Влада на основі матеріалу україно- та англомовних засобів

масової інформації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Херсон: Видав. дім «Гельветика», 2015. № 14. С. 124–127.

4. Корпус текстів української мови. Лінгвістичний портал MOVA.info URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 03.02.2026).

5. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 1: А – В [ред. П. Й. Горещкий, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка]. Київ: Наукова думка, 1970. 799 с.

6. Спіцина Вікторія. Лінгвокультурні та лінгвокогнітивні особливості відтворення концептосфери «влада» у перекладах філософських творів Х. Арендт: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018.

7. Штуцберг М. О. Структура концепту влада (на матеріалі публіцистичних текстів) *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2015. Вип. 42. С. 183–188.

А. А. Певсе,
Закарпатський угорський університет
імені Ференца Ракоці II,
Ніредьгазький університет
(кандидат педагогічних наук, доцент),
Н. А. Лібак,
Закарпатський угорський університет
імені Ференца Ракоці II
(доктор філософії)

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

У сучасному освітньому просторі України питання ефективного навчання державної мови учнів закладів загальної середньої освіти з мовами національних меншин набуває особливої актуальності. Для учнів з угорською мовою навчання українська мова є не рідною, а другою мовою, що зумовлює специфіку її засвоєння, рівень мовної підготовки та характер типових труднощів. У таких умовах традиційні підходи до викладання української мови потребують методичного переосмислення й адаптації.

Досвід навчання української мови угорськомовних школярів Закарпаття засвідчує, що формальне перенесення програм і методів, розрахованих на носіїв української мови, не забезпечує належного рівня сформованості мовленнєвих умінь. Це зумовлює необхідність упровадження лінгводидактичних принципів, орієнтованих на двомовне середовище, урахування міжмовної інтерференції та поступового формування вторинної мовної особистості.

У роботі розглянуто методичні засади навчання української мови учнів закладів загальної середньої освіти з угорською мовою навчання, проаналізовано специфіку формування комунікативної компетентності в умовах двомовного освітнього середовища, окреслено основні лінгводидактичні принципи та підходи до

викладання української мови як державної для угорськомовних школярів, особливу увагу приділено компетентнісному та комунікативно-діяльнісному підходам, а також урахуванню типологічних відмінностей української й угорської мов у навчальному процесі.

Методика навчання української мови в класах з угорською мовою навчання ґрунтується на загальнодидактичних і спеціальних лінгводидактичних принципах, зокрема принципах комунікативної спрямованості, практичної орієнтації, наступності та системності. Відповідно до модельної навчальної програми для 5–9 класів з навчанням угорською мовою, основною метою мовної освіти є формування компетентного мовця, здатного використовувати українську мову в різних комунікативних ситуаціях [2].

Важливим методичним положенням є урахування типологічних відмінностей української та угорської мов. Українська мова належить до флективних мов, тоді як угорська – до аглютинативних, що істотно впливає на процес засвоєння граматичних категорій, словотворчих моделей і синтаксичних конструкцій. Саме тому зіставний підхід та опора на рідну мову учнів виступають ефективним засобом подолання мовних труднощів.

Одним із ключових методичних підходів у навчанні української мови угорськомовних учнів є комунікативно-діяльнісний підхід. Його реалізація передбачає формування мовленнєвих умінь через активну мовну діяльність: аудіювання, говоріння, читання та письмо. У модельній програмі особливу роль відведено мовленнєвій змістовій лінії, спрямованій на розвиток комунікативної компетентності учнів [2].

Практика показує, що ефективне оволодіння українською мовою можливе лише за умови системного розвитку усного мовлення, адже для багатьох угорськомовних учнів українська мова функціонує переважно в межах шкільного простору. Тому важливим завданням учителя є створення мовленнєвих ситуацій, наближених до реального спілкування: використання діалогів, рольових ігор, проєктної діяльності та інтерактивних методів навчання.

Процес навчання української мови в угорськомовних класах супроводжується низкою об'єктивних труднощів, серед яких найпоширенішими є міжмовна інтерференція, обмежений словниковий запас і недостатній рівень мовної практики поза школою. Результати досліджень свідчать, що значна частина учнів зазнає труднощів у засвоєнні граматичних категорій, які відсутні або по-іншому реалізуються в угорській мові [3, с. 87].

Методично доцільним є використання адаптованих навчальних матеріалів, поступове введення мовних явищ, а також систематична робота над розвитком лексичної компетентності. Важливу роль відіграє застосування інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедійних ресурсів та інтерактивних форм навчання, що підвищують мотивацію учнів і сприяють формуванню позитивного ставлення до вивчення державної мови.

Актуальні лінгводидактичні підходи до навчання української мови в багатомовному середовищі висвітлено у сучасних фахових виданнях. Зокрема, на сторінках наукового журналу «Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica» порушено питання мовної політики, міжкультурної комунікації та методики навчання мов у регіонах із компактним проживанням представників національних меншин. Результати досліджень, представлені у виданні, підтверджують необхідність

урахування соціолінгвістичного контексту та мовного досвіду учнів у процесі навчання державної мови, що є особливо важливим для закладів освіти з угорською мовою навчання [1].

Важливим доповненням до методичних студій є праці, присвячені культурно-перекладацькому аспекту засвоєння української мови. Аналіз нових видань антології української художньої літератури в перекладі угорською мовою засвідчує потенціал художнього тексту як ефективного дидактичного ресурсу, що сприяє розвитку читацької компетентності та формуванню позитивної мотивації до вивчення української мови в угорськомовному середовищі [1].

Отже, навчання української мови учнів закладів загальної середньої освіти з угорською мовою навчання потребує спеціально розробленої методики, зорієнтованої на двомовне середовище та комунікативні потреби учнів. Компетентнісний і комунікативно-діяльнісний підходи, урахування типологічних відмінностей мов і системна робота над розвитком мовлення створюють передумови для ефективного засвоєння української мови як державної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Певсе А., Лібак Н. Нові видання антології української художньої літератури в перекладі угорською. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*, 2(2). 2023. С. 231–238. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2023-2-238-242> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Черничко С. С., Певсе А. А. et al. Українська мова для класів з навчанням угорською мовою. 5–9 класи: Модельна навчальна програма. (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohry/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSHpoetap.z.2022/Movnoliterat.osv.hal/Ukr.mova.dlya.klasiv.z.uhor.mov.5-9kl.Chernychko.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення: 16.01.2025).
3. Pösze Andrea. Az ukrán nyelv elsajátításának problémái kárpátaljai magyar anyanyelvűek számára. *Absztraktkötet: Közösségek a művelődés és képzés világában*, Debreceni Egyetem. 2018. Pp. 87–90.

А. А. Певсе,
Закарпатський угорський університет
імені Ференца Ракоці II,
Ніредьгазький університет
(кандидат педагогічних наук, доцент),
В. Е. Штефуца,
Ніредьгазький університет
(доктор філософії)

ПЕРЕВАГИ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКОЇ ДВОМОВНОСТІ В МОВНІЙ ОСВІТІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасні процеси глобалізації, європейської інтеграції та зростання міжкультурних контактів зумовлюють підвищену увагу до проблем мовної освіти в

багатомовних суспільствах. У цих умовах особливої актуальності набуває питання формування мовної компетентності, здатної забезпечити ефективну комунікацію в різних соціальних, культурних і професійних контекстах. Мовна освіта дедалі частіше орієнтується не лише на засвоєння мовних норм, а й на розвиток практичних умінь, необхідних для повсякденного та міжкультурного спілкування.

У регіонах із традиційним мовним різноманіттям, зокрема на українсько-угорському прикордонні, двомовність виступає важливим чинником освітнього та соціального розвитку. Вона створює передумови для поєднання збереження етнокультурної самобутності з активною участю в суспільному житті та міжкультурному діалозі. У цьому контексті актуалізована потреба в таких освітніх підходах, які дозволяють максимально ефективно використовувати потенціал двомовного середовища та сприяють формуванню ключових компетентностей здобувачів освіти.

Саме з огляду на це особливого значення набуває компетентнісний підхід у мовній освіті, який акцентує увагу на здатності застосовувати мовні знання в реальних комунікативних ситуаціях.

Українсько-угорська двомовність у мовній освіті може ефективно реалізовуватися в межах компетентнісного підходу, який орієнтований на практичне застосування мовних знань у реальних комунікативних ситуаціях. У цьому контексті мовна освіта розглядається не лише як процес засвоєння теоретичних знань, а як формування здатності діяти в різних соціальних та культурних середовищах. Як зазначають автори статті [1, с. 47], «компетентнісний підхід зосереджується не лише на засвоєнні теоретичних знань, а передусім на здатності їхнього застосування в різних соціальних і комунікативних контекстах». Такий підхід є особливо актуальним у двомовному освітньому середовищі, оскільки сприяє одночасному розвитку мовної, комунікативної та міжкультурної компетентностей.

Зазначені теоретичні положення знаходять своє практичне втілення в українському мовному просторі, де співіснування різних мовних практик є наслідком історичних, соціальних і культурних чинників. Особливо виразно це простежується у Закарпатському регіоні, де частина населення у повсякденному житті вживає українську та угорську мови. За таких умов двомовність виконує важливу функцію узгодження між збереженням етнокультурної самобутності та активною участю громадян у суспільному, освітньому й державному житті.

Дослідження показують, що двомовні учні мають вищі когнітивні навички, зокрема кращі здібності до уваги, багатозадачності та гнучкого мислення. Ці переваги сприяють кращому засвоєнню як мовних, так і загальних шкільних предметів.

У випадку українсько-угорської двомовності ці впливи посилюються тим, що учні одночасно засвоюють державну мову (українську), яка відкриває широкі соціальні й професійні можливості, та рідну мову меншини (угорську), що зміцнює культурну ідентичність і забезпечує комунікаційні зв'язки з угорськомовним середовищем.

У ширшому європейському контексті мовне й культурне розмаїття дедалі частіше розглядають як цінність, а не як перешкода для суспільного розвитку. Українсько-угорська двомовність на прикордонних територіях України та Угорщини є унікальним соціолінгвістичним явищем, яке створює можливості для поєднання етнічної самобутності з процесами соціальної інтеграції та міжкультурної

комунікації. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває вивчення переваг двомовності у мовній освіті та її впливу на когнітивний, соціальний і економічний розвиток учнів і місцевих громад [2].

У межах прикладної лінгвістики двомовність розглядають не лише як мовне явище, а й як важливий чинник соціального капіталу, який розширює комунікативні та соціальні можливості індивіда [3].

Таким чином, українсько-угорська двомовність у мовній освіті та міжкультурній комунікації постає не лише як лінгвістичний феномен, а як потужний ресурс розвитку особистості, суспільства та транскордонної співпраці. Вона сприяє когнітивному розвитку, соціальній інтеграції, зміцненню культурної самобутності, розвитку міжкультурного діалогу та розширенню економічних перспектив. Українсько-угорська двомовність виступає міжкультурною лінгво-комунікативною платформою, що дозволяє носіям двох мов ефективно передавати інформацію між різними культурними контекстами, долати бар'єри в міжетнічному діалозі та сприяти мирному співіснуванню спільнот.

Крім того, володіння українською та угорською мовами суттєво розширює економічні можливості – від доступу на ринок праці до освітньої й професійної мобільності за кордоном. Двомовні випускники мають змогу брати участь у транскордонній співпраці, міжнародних програмах мобільності, здобувати освіту та працювати в обох країнах, що є важливим не лише для їхнього особистого розвитку, а й для сталого розвитку прикордонних регіонів.

Отже, українсько-угорська двомовність у мовній освіті та міжкультурній комунікації є багатовимірним явищем, що поєднує лінгвістичні, освітні, соціальні та економічні аспекти. Її значення виходить за межі суто мовної компетенції, оскільки двомовність сприяє формуванню комунікативної гнучкості, міжкультурної чутливості та соціальної адаптивності особистості. Реалізація компетентнісного підходу в умовах двомовної освіти забезпечує ефективне поєднання теоретичних знань і практичних умінь, необхідних для успішної комунікації в багатомовному середовищі.

Українсько-угорська двомовність створює умови для збереження етнокультурної самобутності національних спільнот водночас із активною інтеграцією в суспільне та державне життя. Вона виступає важливим чинником міжкультурного діалогу, соціальної згуртованості та взаєморозуміння між представниками різних мовних і культурних груп. У прикордонних регіонах двомовність також відіграє значну роль у розвитку транскордонної співпраці, освітньої та професійної мобільності, а також у зміцненні економічного потенціалу місцевих громад.

Отже, підтримка й розвиток українсько-угорської двомовності в системі мовної освіти мають розглядатися як стратегічно важливий напрям, спрямований на формування відкритого, толерантного та конкурентоспроможного суспільства. Подальші наукові дослідження в цій сфері можуть бути зосереджені на вдосконаленні моделей двомовної освіти, розробленні ефективних методів оцінювання мовних і міжкультурних компетентностей, а також на аналізі впливу двомовності на соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Bárány Erzsébet, Pószte Andrea A competence-based approach in linguistic research: theoretical foundations, assessment methods, and digital technologies. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*. 2025. IV. évfolyam, 1. szám. Pp. 45–64.
2. Csernicskó István, Máté Réka Bilingualism in Ukraine Value or Challenge. *Sustainable Multilingualism / Darnioji daugiakalbyste*. 2017. May. Volume 10., Issue 1. Pp. 14–35.
3. Huszti Ilona, Csernicskó István, Bárány Erzsébet Bilingual education: the best solution for Hungarians in Ukraine? *Compare A Journal of Comparative and International Education*, April 2019, 201949 (1):1–8.

М. В. Попадинець,

Національний університет «Львівська політехніка»
(викладач катедри української мови)

КОМУНІКАТИВНА ВВІЧЛИВІСТЬ У ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Військовий дискурс у сучасних умовах функціонує як особливий тип комунікації, що поєднує регламентованість, ієрархічність і високий рівень відповідальності за наслідки сказаного. У такому середовищі комунікативна ввічливість не зводиться до набору етикетних формул, а є зумовленим механізмом координації взаємодії, підтримання дисципліни, збереження психологічної стійкості та мінімізації конфліктності в умовах стресу й ризику. Сучасні реалії, зокрема війна, цифровізація та розширення публічності військових, трансформують традиційні моделі ввічливості (зокрема у системі «військовий – зовнішній світ»), актуалізуючи баланс між категоричністю наказу й етичністю звертання, між вимогою точності й потребою підтримки.

Варто зауважити, що існують різні погляди на те, що саме можна називати «військовим дискурсом». Зокрема у навчальному посібнику [1] авторка наголошує, що «військовий дискурс – мовна діяльність, пов'язана з військовою сферою. Це спілкування між військовослужбовцями у процесі професійної діяльності». Спілкування ж з цивільними особами, а також з правопорушниками, на її думку, не можна вважати військовим дискурсом.

У дисертації [2] авторка наголошує, що «військовий дискурс – це соціально-професійний дискурс про військову діяльність та війну як в традиційній, так і в сучасній її формах».

Ми ж погоджуємось з думкою науковців [3], які вважають, що «військовий дискурс – це військова когнітивно-комунікативна система, яка представляє собою систему концептів, що відображають уявлення про реальні та уявні об'єкти, явища та їх взаємодію в сфері військового протистояння, їх раціональну та емоційну оцінку, і засоби вираження, що забезпечують комунікацію членів військового співтовариства між собою та із зовнішнім світом в різноманітних ситуаціях взаємодії і протидії». Як бачимо, спілкування військових з «зовнішнім світом», на їхню думку, теж належить до військового дискурсу.

Повномасштабна війна росії проти України радикально змінила комунікативний простір, надавши військовослужбовцям статусу захисника, гаранта виживання держави й усього народу України. Це неминуче трансформувало й етикетні норми: увічливе ставлення до військового вже не лише індивідуальний прояв вихованості, а ознака громадянської культури, форми суспільного визнання й підтримки.

Важливим чинником, що впливає на трансформацію увічливості є медіатизація війни [4] та включення військової комунікації у публічний простір. Так, військовий дискурс дедалі частіше перетинається з інформаційним, волонтерським і цивільно-адміністративним дискурсами. Це породжує потребу у «подвійній адресації», коли повідомлення одночасно спрямоване до внутрішньої (повідомлення адресоване особовому складу, підрозділу, командуванню. Тут пріоритетними є чіткість, ієрархічність, директивність, дисциплінарна доцільність) і зовнішньої аудиторій (те саме повідомлення водночас «прочитується» зовнішніми адресатами: цивільними, родинами військових, волонтерами, медіа, міжнародними партнерами. Для цієї аудиторії важливі етичність, стриманість, репутаційна виваженість і відповідність демократичним цінностям). Таким чином, подвійна адресація означає накладання двох комунікативних горизонтів: внутрішнього (функціонального, інституційного) і зовнішнього (публічного, репрезентаційного). В умовах медіатизації війни навіть внутрішні висловлювання потенційно стають публічними, що змушує мовця враховувати обох адресатів одночасно. У таких умовах увічливість стає інструментом репутаційної безпеки: коректність формулювань, недопущення приниження, уникнення невинуватої агресивності й дотримання етичних стандартів комунікації є чинниками довіри до інституції війська. Водночас надмірна «цивільна» м'якість може сприйматися як управлінська слабкість у внутрішній комунікації, що, зрозуміло, вимагає диференціації стилів залежно від каналу та контексту.

У сучасних українських реаліях військовий дискурс має щонайменше три виміри: внутрішньоінституційний (комунікація всередині Збройних сил України), громадянський (спілкування цивільних з військовими та ветеранами) та медійно-публічний (репрезентація військових у медіа, політичному та дипломатичному дискурсах). На внутрішньоінституційному рівні увічливість реалізується передусім через професійний мовленнєвий етикет: форми звертань, прийнятну імперативність, коректне поєднання наказу та пояснення, дотримання службової дистанції без приниження честі та гідності військовослужбовця. Усі військовослужбовці у своїй роботі керуються Статутами Збройних сил України, у яких чітко регламентована ієрархія взаємин, що зумовлює використання комунікативної стратегії підпорядкування як однієї з базових у військовій комунікації. Спілкування у військовій сфері має загальні комунікативні особливості, проте водночас специфічні особливості військового дискурсу (закритість, сувора ієрархія, безумовність виконання наказів і розпоряджень) призводять до того, що стратегія підпорядкування нерідко заміщується стратегіями домінування та конфронтації, що за нормативними документами є неприпустимо. Коректна мовна поведінка офіцера є не формальною вимогою, а важливим чинником боєздатності

підрозділу, адже тон і спосіб формулювання наказів і зауважень безпосередньо впливають на мотивацію, згуртованість і психологічну стійкість особового складу [5].

На громадянському рівні увічливе ставлення до військовослужбовців суттєво виходить за межі традиційного етикету. Мова не лише про ввічливі формули звертання (*пане офіцере, пане сержанте, шановний захиснику*), а й про комунікативні стратегії, які враховують травматичний досвід, можливий посттравматичний синдром, чутливість теми втрат. Професійні рекомендації для юристів, психологів, соціальних працівників підкреслюють значущість щирості, поваги, довіри, уникнення надмірної цікавості й нав'язливого розпитування про війну у спілкуванні з військовими й ветеранами [6]. Увічливість у цьому контексті означає не тільки коректні формули подяки (*дякуємо за службу, дякуємо за захист*), а й уміння не ставити запитань, які можуть відтворювати травму, не романтизувати бойовий досвід, не зводити особу військового лишень до ролі «героя», позбавляючи його права на слабкість, втому, амбівалентні емоції. Тобто мова про те, що військовий – це не тільки уособлення мужності, жертвності й сили, а жива людина з власними почуттями, страхами, втомою, сумнівами, потребами в підтримці й правом на слабкість. Надмірна героїзація може позбавляти його суб'єктності, нав'язуючи очікування постійної стійкості, безпомилковості та емоційної непохитності. Ця формула підкреслює важливість гуманізованого, а не суто символічного підходу до військовослужбовця – такого, що визнає його людську багатомірність, а не лише соціально схвалену роль героя.

Сучасні реалії війни спричинили формування й закріплення в публічному просторі нових ритуалізованих форм увічливості щодо військовослужбовців. До них належать поширене вживання звертань *ЗСУ, наші воїни, наші захисники* в позитивно-оцінних контекстах, практика публічних оплесків військовим у громадських просторах, а також різноманітні форми символічного маркування поваги (прапори, шеврони, наліпки на транспорті, інституційні подяки). Ці практики виконують функцію колективної подяки суспільства й формують новий соціальний сценарій комунікації з військовими – сценарій, у межах якого увічливість поєднується з елементами публічного визнання й символічної винагороди. Водночас надмірна героїзація, агресивні заклики на їхню адресу та вимога постійно відповідати образу героя можуть створювати додатковий психологічний тиск. Отже, увічливе ставлення в сучасних умовах передбачає відчуття міри, що поєднує публічну шану з повагою до приватності, емоційного стану та індивідуального досвіду військовослужбовця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Посмітна В. В. Мовна комунікація у професійній діяльності: навч. посіб. Київ: Київський ін-т НГУ, 2023. 188 с.
2. Погонєць В. В. Поповнення військової лексики та фразеології англійської мови: лінгвальний та соціолінгвальний параметр : дис. ... канд. філ. нау : спец. 10.02.04 «Германські мови (Філологічні науки)». Запоріжжя, 2019. 224 с.

3. Корольова Т., Соріч Р., Александрова О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2021. № 33. С 369–386

4. Гудошник О., Бучарська І. Медіатизація війни у фокусі наукових теорій та аналітичних практик. *Communications and Communicative Technologies*. 2024. Вип. 24. С. 78–90.

5. Посмітна В. В. Київський інститут Національної гвардії України Комунікативні засоби протидії мобінгу у військовому дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 1. Ч. 3. С. 268–272.

6. Sincerity, respect, and trust: what is important when communicating with military personnel and veterans. URL: https://en.unba.org.ua/activity/news/10753-sincerity-respect-and-trust-what-is-important-when-communicating-with-military-personnel-and-veterans.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2026).

Н. В. Попович,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II
(науковий керівник: доктор філософії, доцент **Є. Б. Барань**).

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА МОВОВЖИВАННЯ МЕШКАНЦІВ КОСОНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ БЕРЕГІВСЬКОГО РАЙОНУ (РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТНОГО ОПИТУВАННЯ)

Для Закарпатського регіону характерне етнічне, конфесійне та мовне розмаїття: тут традиційно проживають представники різних етнічних груп (українці, русини, угорці, румуни, словаки, німці, євреї, роми, росіяни), конфесій (греко- та римо-католики, православні, протестанти, послідовники іудаїзму), населення розмовляє різними мовами (українською, угорською, румунською, словацькою, німецькою, ідиш, романською, російською) [3, с. 48].

Внаслідок багатовікових контактів угорської та слов'янських мов серед запозиченої лексики угорської мови найбільший прошарок утворюють морфеми слов'янського походження. Чимало слов'янізмів поширилося в угорській мові й увійшло до системи літературної мови. Звичайно, багато лексичних українізмів поширено в угорських говорах Закарпаття [2, с. 73].

Проведено опитування серед жителів Косонської сільської громади Берегівського району Закарпатської області. У рамках дослідження взяли участь 226 респондентів, що дало змогу отримати репрезентативні та узагальнені результати.

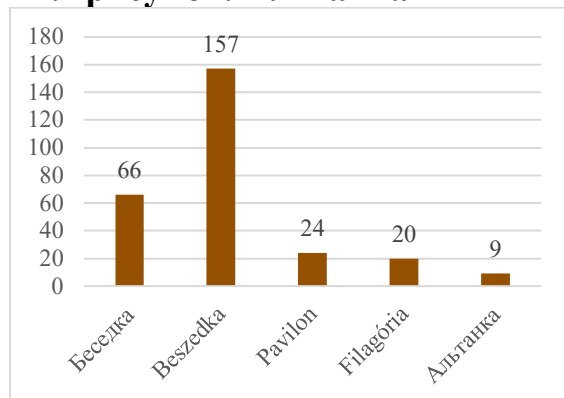
За даними опитування, найбільша кількість респондентів проживає в селі Шом – 95 осіб, що становить значну частину від загальної кількості учасників дослідження. Це свідчить про високу активність мешканців цього населеного пункту та їхню зацікавленість у дослідженні.

Інші села представлені меншою кількістю респондентів: села Запсонь і Косино по 27 осіб, Попово – 26 осіб, Липово – 13 осіб, Каштаново та Рафайново – по 10 осіб, а найменша кількість респондентів проживає в Малому Попові – 6 осіб.

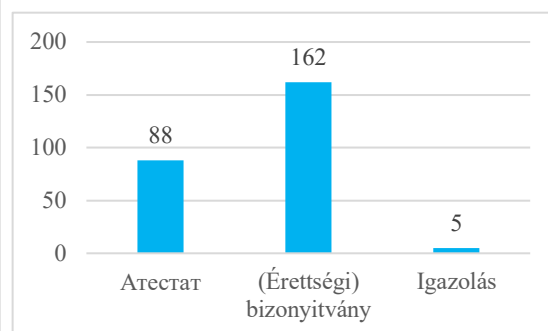
Респондентам запропоновано оглянути картину та написати, як вони називають предмет або особу, яку бачать на ній.

Респонденти ідентифікували зображену на фото альтанку по-різному (рис. 1). Найбільша кількість опитаних (157 осіб) написала російський відповідник латиницею *beszedka* ‘альтанка’ [1, с. 80] 66 респондентів написали назву *беседка* кирилицею. Менше учасників дослідження вживали угорський літературний відповідник *pavilon* ‘альтанка’ – 24, *filagória* ‘альтанка’ – 20. Лише 9 опитаних використали український літературний відповідник *альтанка*, що свідчить про обмежене застосування української лексики в повсякденному мовленні угорськомовних мешканців громади.

1. рисунок. Альтанка

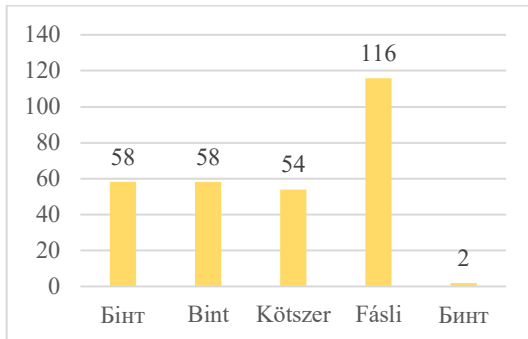
2. рисунок. Аттестат

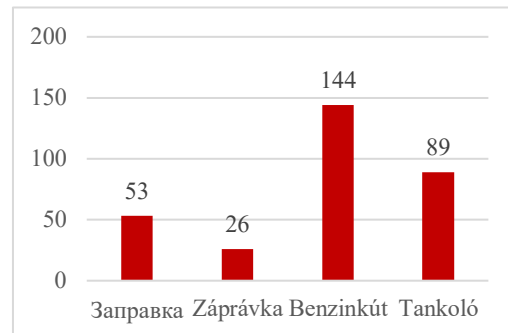
Респондентам запропоновано назвати документ про здобуття повної загальної середньої освіти (рис. 2). Більшість респондентів (162 особи) вказали *(érettségi) bizonyítvány* ‘аттестат’, що відповідає аттестату про повну загальну середню освіту і є усталеним угорськомовним літературним варіантом. 88 опитаних зазначили український відповідник *аттестат*, що свідчить про паралельне функціонування української та угорської освітньої термінології в мовній практиці мешканців громади. Лише 5 респондентів використали слово *igazolás* ‘довідка’, яке не є нормативною назвою документа про отримання повної середньої освіти, а радше вказує на розмовне або ситуативне вживання.

Респондентам запропоновано назвати зображений медичний засіб (рис. 3). Більшість опитаних (116 осіб) використали угорський літературний відповідник *fásli* ‘бинт’, що свідчить про його широке поширення в мовленні мешканців громади. 58 респондентів указали російський фонетичний варіант *бинт*, ще 58 осіб написали ненормативну форму угорської мови *bint* ‘бинт’ [1, с. 81], яка є графічно адаптованим варіантом українського слова. Водночас 54 опитані обрали угорський літературний відповідник *kötszer* ‘бинт’, що також використовують для позначення перев’язувальних матеріалів. Лише 2 респонденти зазначили український літературний відповідник *бинт*. Такий розподіл відповідей демонструє паралельне функціонування українських та угорських лексичних одиниць, а також російського фонетичного варіанту.

3. рисунок. Бинт

4. рисунок. Автозаправна станція

Опитаним запропоновано назвати зображений об'єкт – автозаправну станцію (рис. 4). Більшість опитаних (144 особи) використали угорський літературний відповідник *benzinkút* ‘заправка’, що свідчить про його усталене й нормативне функціонування в мовленні. Водночас 89 респондентів зазначили слово *tankoló* ‘автозаправна станція’, яке також є поширеним угорським варіантом, однак має розмовний характер. 53 опитані використали український розмовний варіант *заправка*, що демонструє вплив української мови на мовну практику мешканців громади. Крім того, 26 респондентів подали ненормативний варіант угорської мови *záprávka* ‘автозаправна станція’ [1, с. 138], яка є фонетично адаптованим запозиченням з української мови. Наявність такого варіанта свідчить про активні міжмовні контакти та процес лексичної адаптації в угорських говірках регіону. Отримані результати підтверджують співіснування нормативних угорських назв із запозиченими формами, характерними для двомовного середовища (рис. 13).

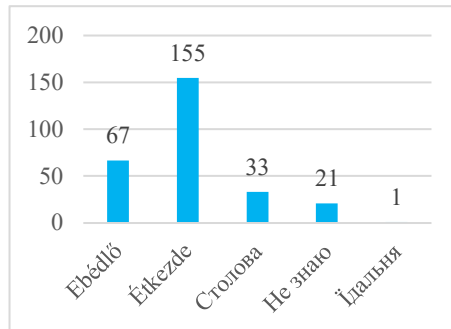
Наступне завдання полягало в тому, що респондентам запропоновано вказати угорський еквівалент наведених нижче слів. Метою цього завдання було виявити рівень володіння угорською літературною мовою, а також фіксація можливих варіантів, зумовлених мовною інтерференцією та впливом української мови.

Першим поданим словом обрано *sztolova* ‘їдальня’ [1, с. 132]. Більшість опитаних (155 осіб) використали угорський літературний відповідник *étkezde* ‘їдальня’, що свідчить про його функціонування в мовній практиці респондентів. 67 осіб обрали варіант *ebédlő* ‘їдальня’, який також є нормативною угорською назвою та функціонує як синонімічний відповідник. Водночас 33 респонденти вказали російський відповідник *столова*, що демонструє вплив російської мови та паралельне використання російської лексики в побутовому мовленні. 21 опитаний позначив варіант «не знаю», що може свідчити про труднощі з ідентифікацією або добором назви. Лише одна особа використала український літературний відповідник *їдальня*, який є

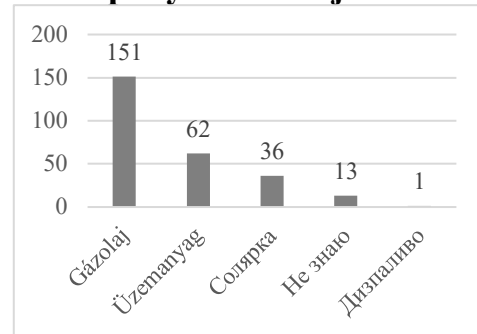
нормативним, але менш поширеним у повсякденному мововживанні мешканців громади.

Отримані результати засвідчують лексичну варіативність у назві цього поняття та домінування угорських номінацій, що зумовлено двомовним середовищем і активною міжмовною взаємодією (рис. 5).

5. рисунок. Sztolova

6. рисунок. Szoljarka

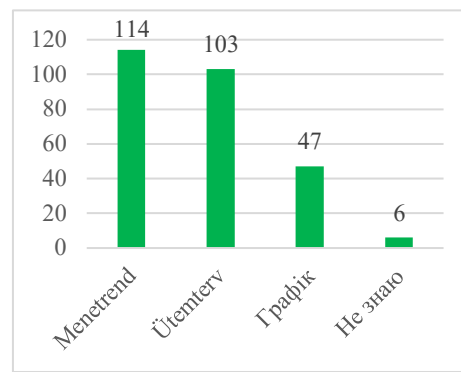
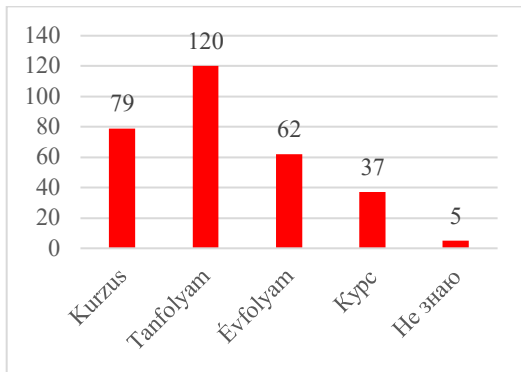

Наступним словом обрано *szoljarka* 'дизельне паливо' [1, с. 129]. Більшість респондентів (151 особа) вказали угорський літературний відповідник *gázolaj* 'дизпаливо', що є нормативною назвою дизельного пального в угорській мові. 62 опитані обрали узагальнений угорський термін *üzemanyag*, який охоплює різні види пального. Водночас 36 респондентів використали український розмовний варіант *солярка*, що свідчить про вплив української мови на повсякденне мовлення мешканців громади. 13 осіб зазначили варіант «не знаю». Лише один опитаний використав український варіант *дизпаливо*, який входить до унормованої лексики, проте менш уживаним у повсякденному спілкуванні. Отримані дані вказують на паралельне уживання угорської літературної лексики поряд із українськими розмовними назвами, що ще раз підтверджує двомовний характер середовища та активні процеси міжмовної інтерференції (рис. 6).

П'ятим словом обрано *kursz* 'курси' [1, с. 107]. Більшість респондентів (120 осіб) подали угорський літературний відповідник *tanfolyam* 'курси', що є найуживанішою нормативною назвою в освітньому контексті. 79 опитаних використали форму *kurzus* 'курси', яка також належить до літературної угорської мови, проте функціонує переважно в академічному або формальному вжитку. Крім того, 62 респонденти зазначили слово *évfolyam* 'академічний курс', яке має споріднене, але не тотожне значення, що може свідчити про семантичне узагальнення або змішування понять. 37 осіб подали український відповідник *курс*, що вказує на вплив української мови на мовлення опитаних. 5 респондентів обрали відповідь «не знаю», що може свідчити про труднощі з добором назви. Загалом, отримані дані демонструють варіативність лексичних номінацій і функціонування угорських та українських літературних відповідників у межах двомовного простору (рис. 7).

7. рисунок. Kursz

8. рисунок. Grafik

Шостим словом пропоновано *grafik* ‘графік’ [1, с. 93]. Більшість респондентів (114 осіб) указали угорський літературний відповідник *menetrend* ‘графік’, який є нормативною назвою розкладу або графіка руху. 103 опитані обрали варіант *ütemterv*, що також належить до літературної угорської мови, проте має дещо ширше значення й уживається в різних контекстах. Водночас 47 респондентів використали український відповідник *графік*, що свідчить про помітний вплив української мови на мовлення опитаних. 6 осіб зазначили варіант «не знаю». Отримані результати засвідчують функціонування кількох нормативних угорських термінів поряд із українським запозиченим словом, що є характерною рисою двомовного середовища та відображає активні процеси міжмовної взаємодії (рис. 8).

Аналіз відповідей респондентів на завдання з підбору угорських еквівалентів українських слів засвідчив високу лексичну варіативність завдяки багатомовному середовищу у досліджуваній спільноті. У більшості випадків переважала нормативна угорська лексика, що свідчить про обізнаність респондентів із літературною мовою. Водночас значну частку відповідей становили адаптовані або запозичені форми з української та російської мов, що відображає українсько-угорський, рідше російсько-угорський міжмовний взаємовплив.

Отримані дані показують, що навіть при вживанні усталених угорських назв респонденти активно використовують форми, які вони вважають зрозумілими або звичними в конкретному контексті. Це підтверджує багатомовність громади, функціонування нормативної та адаптованої лексики, а також наявність процесів взаємного мовного впливу. Загалом, результати дослідження відображають реалії мовної практики в регіоні, де угорська та українська мови постійно взаємодіють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Gazdag Vilmos, Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban. Törökbálint: Termini Egyesület, 2021. 228 с.
2. Гіреш-Ласло К., Кормочі З., Марку А., Матей Р., Товт-Орос Е., Черничко С. Угорці й угорська мова на Закарпатті. Закарпаття 1920–2020. Науково-дослідний центр імені Антала Годинки, 2021. 160 с.
3. Черничко С. Мовна політика і мовний ландшафт сучасного Закарпаття в історичному плані (1900-1944 рр.). *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової*

конференції / За редакцією: Є. Барань, С. Черничка. Ужгород: Поліграф центр «Ліра», 2014. С. 48–66.

А. Г. Похилюк
здобувачка вищої освіти,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
(науковий керівник: к. п. н., доцент **Н. С. Осіпенко**)

ХУДОЖНІЙ СВІТ ДРАМИ-ФЕЄРІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»: ІНТЕГРАЦІЯ МІФОПОЕТИКИ, СИМВОЛІКИ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ЧУТЛИВОСТІ В СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Сучасний етап реформування літературної освіти в Україні, зумовлений впровадженням концепції Нової української школи, вимагає докорінного перегляду підходів до вивчення класики. Пріоритетним стає не просто засвоєння сюжетних ліній, а формування ціннісних орієнтирів та наскрізних компетентностей, що потребує принципово нового прочитання канонічних текстів крізь призму актуальних глобальних викликів, таких як екологічна криза та пошук гармонійного співіснування цивілізації з довкіллям. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» в цьому контексті постає не просто як довершений зразок неоромантичної драми чи романтизована казка, а як складний інтелектуально-філософський текст, що вимагає синтетичного підходу – інтеграції міфопоетичного аналізу з новітніми засадами екологічної етики.

Переосмислення творчої спадщини письменниці в академічному дискурсі останніх років, зокрема в контексті європейського модернізму, дозволяє викладачам остаточно відійти від обмеженого фольклорно-етнографічного трактування твору, яке десятиліттями домінувало в освітньому просторі. Сучасна рецепція драми фокусується на глибинних світоглядних колізіях, де конфлікт між духовним і матеріальним набуває глобального виміру. Як зазначає В. Агеєва, «у «Лісовій пісні» Леся Українка чи не вперше в українській літературі послідовно протиставила логіку господарського опанування світу – логіці цілісного духовного сопричастя з ним» [1, с. 142].

Для сучасної освітньої парадигми це твердження стає концептуальним фундаментом для виховання екоцентричної свідомості. Воно спонукає учнів до критичного аналізу споживацького ставлення до ресурсів планети та утворює ідею рівноцінності всіх форм життя. У такому прочитанні людина перестає бути самопроголошеним «володарем» природи, чия діяльність спрямована лише на підкорення стихій, а натомість усвідомлює себе її органічною та відповідальною частиною, здатною до емпатії та духовного резонансу з навколишнім світом. Таким чином, вивчення драми перетворюється на дієвий інструмент формування нової етичної відповідальності майбутніх поколінь.

Важливим складником освітнього процесу стає вивчення символічної природи художнього світу драми, що базується на архетипних образах, зрозумілих сучасному поколінню через їхню універсальність та позачасовість. У межах шкільної та університетської програми символічний ландшафт

«Лісової пісні» слід розглядати як багаторівневий код, де кожен елемент флори чи фауни виступає носієм певного філософського смислу. Використання міфопоетичного аналізу на уроках літератури допомагає учням досягнути неперервності буття та циклічності життєвих процесів, де смерть не є фіналом, а лише переходом до іншої форми існування. Це дозволяє здобувачам освіти синхронізувати власні світовідчуття з прадавніми культурними кодами, вибудовуючи вертикаль духовних цінностей.

Особливої уваги потребує методика розшифрування ключових метаморфоз, які Леся Українка використовує для відображення динаміки людської душі. Дослідниця Г. Віват акцентує увагу на глибинному змісті ключових метаморфоз твору, зауважуючи, що «образ верби у фіналі драми – це не лише знак смерті чи туги, а потужний символ метаморфози, що ілюструє ідею незнищенності духовного начала, яке переходить з однієї форми в іншу» [2, с. 48]. Через такий аналіз викладач має можливість розкрити перед школярами ідею трансцендентності духу, що особливо актуально в епоху домінування матеріалістичного мислення.

Такий підхід сприяє розвитку в здобувачів освіти здатності до складного абстрактного мислення та глибокого розуміння філософської категорії безсмертя духу через його нерозривний зв'язок із природним середовищем. Розгляд образу Мавки через призму архетипу «Аніми» або «Дитини Природи» дозволяє інтегрувати літературознавство з елементами психології та антропології, що робить освітній процес більш багатограним. У результаті такого занурення в міфологічний простір драми у здобувачів освіти формується не лише естетичний смак, а й цілісне розуміння людської сутності як частини великого світового колообігу, де гармонія внутрішня нерозривно пов'язана з гармонією зовнішньою.

Екологічна чутливість, яка є однією з дванадцяти ключових компетенцій сучасної освіти за стандартами НУШ, у «Лісовій пісні» артикульована через радикальне надання природі статусу повноправного, свідомого та автономного суб'єкта. Впровадження екокритичного підходу у вивчення драми дозволяє вчителю актуалізувати питання відповідального ставлення до довкілля не як до зовнішнього ресурсу, а як до живого партнера в діалозі буття. Такий ракурс прочитання класики дозволяє учням вийти за межі традиційного споглядального підходу та відчутти «голос» іншого, нелюдського світу. Л. Мацевко-Бекерська у своїй праці підкреслює, що «екокритичний дискурс «Лісової пісні» виявляється в здатності авторки художньо артикульовати суб'єктність природного світу, де кожен елемент – від очерету до дуба – має власну «мову» та право на недоторканність» [4, с. 115].

З педагогічного погляду, це дає можливість перевести літературну дискусію в площину екологічної етики та сталого розвитку. Глибоке розуміння цієї суб'єктності допомагає здобувачам освіти вибудовувати власну аксіологічну систему, що базується на принципах біоцентризму та поваги до життя в усіх його проявах. На уроках літератури це найкраще реалізується через компаративний аналіз типів взаємодії людини з лісом: від сакральної пошани дядька Лева до деструктивного втручання родини Лукаша.

Аналіз твору дозволяє учням критично оцінити антропоцентричну, споживацьку модель поведінки, уособлену в образах Килини чи матері Лукаша,

для яких природа є лише об'єктом експлуатації та джерелом прибутку. Протиставлення їхнього прагматизму етико-естетичній гармонії Мавки спонукає учнів до рефлексії над власними повсякденними виборами. Таким чином, через екокритичну оптику «Лісова пісня» трансформується в потужний засіб формування екологічної відповідальності, навчаючи молоде покоління розпізнавати в природі не «матеріал», а цінність, що потребує захисту та співіснування на засадах паритетності.

Особливу увагу в контексті сучасної педагогіки слід приділити психологічному аспекту конфлікту між соціальним обов'язком та внутрішньою свободою людини, що розгортається на тлі природного ландшафту. Втрата зв'язку з міфологічним, природним світом призводить до духовної деградації особистості, що є надзвичайно актуальним попередженням для цифрового суспільства. О. Харлан слушно зауважує, що «трагедія Лукаша – це насамперед трагедія втрати «чуття природи», коли прагматичні потреби соціуму руйнують міфопоетичний зв'язок особистості з її справжнім «Я», закоріненим у природний ритм» [5, с. 73]. Аналіз цього процесу на уроках дозволяє розвивати емоційний інтелект учнів та їхню здатність до саморефлексії, акцентуючи на необхідності збереження внутрішньої цілісності.

Нарешті, інтеграція «Лісової пісні» в сучасний освітній процес вимагає залучення новітніх цифрових інструментів та візуальних інтерпретацій, що дозволяють скоротити дистанцію між класичним текстом і сучасним читачем. Використання медіатекстів, зокрема анімаційних адаптацій, стає дієвим методом візуалізації складних філософських категорій. Ю. Ковбасенко стверджує, що в сучасних умовах «сучасна мультимедійна рецепція образу Мавки стає для учня містком до розуміння класичного тексту, трансформуючи складну символіку у візуально зрозумілі коди екологічної відповідальності» [3, с. 32].

Таким чином, комплексне вивчення драми-феєрії, що поєднує філологічну глибину, етичне виховання та цифрову грамотність, дозволяє класичному твору Лесі Українки залишатися живим та дієвим інструментом формування світогляду майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеєва В. П. *Леся Українка: інтелектуальна біографія*. Київ: Комора, 2021. 416 с.
2. Віват Г. Архетипна символіка драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство*. 2020. № 52. С. 45–56.
3. Ковбасенко Ю. І. Література в школі: виклики цифрової епохи та стратегії читання. *Дивослово*. 2023. № 2. С. 30–35.
4. Мацевко-Бекерська Л. В. Екокритичні стратегії сучасної гуманітаристики: Леся Українка в новому прочитанні. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2021. Вип. 75. С. 110–122.
5. Харлан О. Д. *Міфопоетичний код українського модернізму: рецепція та інтерпретація*. Київ-Бердянськ, 2021. 210 с.

О. М. Похилюк
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
(кандидат філологічних наук, старший викладач)

ЕМОЦІЙНЕ ТА СИМВОЛІЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

Синтаксис поетичного мовлення постає не лише як сукупність граматичних правил, а як складний механізм художньої експресії, де кожна одиниця мови виконує особливе емоційне та символічне завдання. Розуміння поетичного тексту вимагає від реципієнта особливої уваги до архітектоніки фрази, адже «щоби зрозуміти його поезію, недостатньо просто її прочитати, – потрібно брати до уваги кожне слово, павзу та розділовий знак» [3, с. 14]. Саме через специфічну побудову речення «майстер слова... намагається «видобути» з кожної мовної одиниці максимальний семантико-стилістичний ефект і разом з тим уміло реалізувати її експресивні потенції» [4, с. 10]. Синтаксичні структури у вірші стають тим середовищем, де думка набуває візуальних та акустичних обрисів, перетворюючись на «картину, намальовану словами-мазками», де «кожне слово – як стріла в суть» [4, с. 5].

Емоційне навантаження синтаксису найвиразніше виявляється через категорію мовного контрасту, що структурує ментальний простір твору та діє як багатшаровий механізм. Контраст у синтаксичних опозиціях не є лише зовнішнім засобом виразності, а постає як «механізм психоемоційного залучення, який дає змогу актуалізувати трагічні, драматичні чи парадоксальні змісти» [5, с. 210]. У поетичному тексті це явище одночасно охоплює декілька площин, оскільки воно «діє одночасно на різних рівнях – семантичному, когнітивному, прагматичному та емоційному» [5, с. 213], що дозволяє автору не просто зіставляти мовні одиниці, а активно моделювати рецепцію адресата. Завдяки різким зіставленням та синтаксичним паралелям «контраст активує смислову напругу, яка інтерпретована адресатом не як нейтральна інформація, а як значення, що перебуває у стані конфлікту або порівняльного тла» [5, с. 208].

Особливе символічне навантаження в такому разі має аксіологічний аспект, де синтаксична опозиція «служує інструментом акцентуалізації й уточнення ціннісних орієнтирів, які визначають ставлення мовця й аудиторії до явищ і подій» [5, с. 213]. Це перетворює структуру речення на своєрідний «маяк» у мовленні, який допомагає виокремити смисловий центр поезії. Такий підхід забезпечує ефект інтенсивної взаємодії між текстом та внутрішнім світом читача, де «емоційна та експресивна функції контрасту виявляються завдяки конотативно маркованим мовним засобам і драматизації висловлення» [5, с. 206], що створює підсилений психологічний ефект та сприяє глибокому емоційному зануренню у філософський підтекст твору. Кожна зміна темпу, порядку слів чи протиставлення понять стає не просто граматичною зміною, а усвідомленим сигналом для інтерпретації складних етичних та емоційних станів митця.

Символічне значення синтаксису в сучасній поезії, особливо в контексті воєнних та соціальних потрясінь, часто виявляється через деструкцію звичних форм. Постмодерна поетика використовує «розщеплений синтаксис, алогічні форми» як спосіб передати відчуття розладу буття, оскільки «постмодернізм трактує світ, як хаос завдяки безладу літературного письма» [1, с. 9]. Така фрагментарність стає символом розірваності свідомості, відображаючи процес «дегуманізації мистецтва», де автор через структурний злам демонструє «іронічне ставлення до авторитетів» [1, с. 9], руйнуючи тотальність попередніх ідеологічних канонів. У воєнній ліриці синтаксис стає знаряддям фіксації травматичного досвіду, де через специфічні побудови задається «парадоксальна формула буття на війні, яка слугує не лише емоційним маркером, а й основою формування ідентичності» [5, с. 211]. У цьому контексті мова перестає бути прозорою, вона маркує «різницю у способі називання і розпізнавання» [5, с. 211], де розрив фрази або її раптове уривання увиразнюють межу між особистим переживанням та технічним знеособленням ворога чи жертви. Подібний синтаксичний аскетизм та акцент на пунктуації стають художнім «уособленням трагічного світовідчуття, яке породили соціальні катаклізми та духовна криза» [3, с. 14]. Проте навіть у стані такого контрольованого «хаосу» поетичне мовлення зберігає здатність до творення нових смислів через інтуїтивне поєднання розрізнених елементів, що дозволяє автору вибудувати нову цілісність у межах своєї художньої системи.

Водночас символізм синтаксису може ґрунтуватися на регенерації міфологічних та класичних традицій, де структура речення стає формою «міфологічного оніризму», що поєднує реальність із простором сновидінь. У вершинних творах поети прагнуть реалізувати «єдність, яка для них була основою: магії та гри, містики й мовлення» [2, с. 16]. Це виявляється у створенні «віршів, простих за змістом та прозорих за формою, де на властиву фольклору мелодійність накладена вишуканість, характерна поезіям Ренесансу» [2, с. 16]. Синтаксична архітектоніка в такому разі перетворюється на інструмент «концептуального моделювання мовної картини світу» [4, с. 2], де кожен елемент слугує відновленню втраченого сакрального зв'язку людини з Універсумом. Через особливу побудову фрази автор моделює «вторинну, індивідуально-авторську модель дійсності» [4, с. 15], де природа через синтаксично виражену персоніфікацію постає як «жива, мисляча, здатна до діалогу з людиною» [4, с. 28].

Символічне навантаження тут не обмежується лише прямим значенням слів, адже синтаксис охоплює «кожне слово, павзу та розділовий знак», що є необхідним для розкриття «мотивів, що віддзеркалюють страждання, пошук сенсу буття та внутрішню боротьбу» [3, с. 14]. Поетичне речення в такому контексті функціонує як «текст-видіння», де занурення в ірраціональне «не є чимось випадковим чи надуманим» [2, с. 12], а граматична структура набуває ознак ритуальності або молитви. Ритмічні повтори та специфічна інтонація стають символічним кодом повернення до першовитоків духовності, де синтаксис є як «універсальний механізм концептуалізації дійсності» [4, с. 56], що забезпечує цілісність авторського світобачення. У цій системі синтаксичні конструкції нагадують «картину, намальовану словами-мазками» [4, с. 5], де відсутність зайвої «позолоти» в структурі фрази підкреслює філософську

глибину твору. Отже, синтаксис стає не просто способом зв'язку слів, а «міфологічним концептом» [2, с. 7], що відображає прагнення митця вийти за межі буденного раціоналізму до вищих пластів духовного існування.

Отже, емоційне та символічне навантаження синтаксису в поезії є визначальним чинником формування ідіостилю митця. Синтаксичні одиниці перестають бути лише засобами передачі інформації, перетворюючись на інструменти «педагогічного брендування» почуттів та знань. Використання метафоричних переносів, контрастних структур та оніричних елементів дозволяє автору моделювати унікальну мовну картину світу, яка забезпечує «цілісність індивідуально-авторської системи» [4, с. 56] та глибокий резонанс у свідомості адресата. Поетичний синтаксис – це не просто форма, а живе дихання смислу, зафіксоване в слові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко Ю. О. Протистояння імперській ідеології в постмодерній поезії С. Жадана. *Українське слово в науковому вимірі: збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції (м. Кривий Ріг, 29–30 жовтня 2025 року)*. Кривий Ріг: КДПУ, 2025. С. 7–12.

2. Баняс В. В. Син вогню: Міфологічний оніризм у творчості Жерара де Нерваля. *Міфотерапія. Жерар де Нерваль в українському літературознавстві: журнал-монографія* / укладачі В. Баняс і Н. Баняс. Берегове: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, 2025. С. 3–11.

3. Беш В. Екзистенційне світовідчуття в ліриці Євгена Плужника. *Словесна творчість: інтерпретації на перехресті традицій і сучасності: матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (13 травня 2025 року)* / за заг. ред. О. І. Старости та М. І. Любінецької. Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2025. С. 14–16.

4. Северенюк К. О. Метафора у творах М. Дочинця: різновиди, функції, граматичні особливості: магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра (спеціальність 035 Філологія). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025. 65 с.

5. Юлдашева Л. П. Функційне навантаження мовного контрасту. *Нова філологія: збірник наукових праць*. 2025. № 99. С. 206–214.

Є. А. Прощаликіна,
здобувачка загальної середньої освіти,
Черкаський гуманітарно-правовий ліцей
Черкаської міської ради Черкаської області
(науковий керівник: учитель української мови і літератури,
учитель-методист **Н. І. Соломаха**)

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІТЕРАТУРНИХ ОНІМІВ

Онімний простір творів для дітей та юнацтва зазвичай ґрунтований на жанрових характеристиках твору, сюжетною основою якого є рольова гра як модель сприйняття світу й реалізації соціальних потреб дитини. Домінантною характеристикою лексичного фону власного імені слугує виявлення його внутрішньої форми. У сучасних творах для дітей та юнацтва використано різні розряди онімів, які створюють дивовижний художній світ, сприяють розумінню естетичних ідей письменника.

Специфіка функціонування власних назв у художніх текстах перебувала в полі зору багатьох лінгвістів. Літературні оніми досліджували Л. Белей [1], М. Бережна [2], М. Доценко [3], Ю. Карпенко [4], Л. Литвин [5], О. Сколоздра [6], Л. Шитик і Л. Юлдашева [7] та ін. Попри це, функційно-семантичні особливості онімів у творах для дітей та юнацтва в регіональній проєкції досліджені недостатньо, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Метою наукової роботи є функційно-семантична характеристика онімів у творах для дітей та юнацтва письменників Черкащини.

Серед літературних онімів переважають антропоніми. Як до реальних, так і до художніх антропонімів належать будь-які власні імена, прізвища, по батькові, псевдоніми та ін. Антропоніми стають першорядними словами прозових творів, адже позначають усіх дійових осіб, епізодичних персонажів, та вирішальним є те, що антропоніми вирізняють головних героїв творів, на яких і побудований текст.

Не для всіх власних імен важливо виявити внутрішню форму, адже часто, щоб назвати реальну дитину, у творі використано усталені традиційні назви: *Пилип* (70), *Остан* (76), *Семен* (4), *Костя* (36), *Тамара* (4), *Гаврило* (1), *Іван* (75), *Микола* (2), *Федір* (32), *Оля* (207) та ін. Саме ці різновиди імен не лише добре вирізняють літературних героїв, а й додають природної атмосфери, сприяють реалістичному зображенню загальної картини твору. Автори часто використовують справжні імена на позначення їхніх вигаданих денотатів, це більше увиразнює реалістичність персонажів, уведених письменником у текст для передавання сюжету та відповідної атмосфери.

Щоб відтворити невимушеність спілкування юних читачів у колективі, автори застосовують демінутиви – похідні пестливі форми власної назви. Наприклад, уманська письменниця Марина Павленко в оповіданні «Перерва» використовує демінутив до імені *Олесь*: інколи, щоб привернути особливу увагу до чуйних рис героя, називає його *Лесиком* (напр.: «*Лесику, ти в їдальню? – збігла шкільними східцями Надійка. – Ходім, бо незчуємось, як і*

дзвінок! – ухопила однокласника за руку, й обоє помчали подвір'ям»). У творі «Перерва», що змальовує світ молодших школярів, авторка також активно використовує зменшувально-пестливі форми, аби передати дитячу безпосередність, теплоту взаємин й емоційність повсякденних ситуацій. Наприклад, головну героїню *Надію* (4) називає *Надійкою* (4). Такий спосіб увиразнити онім також використовує Анастасія Шульга. У творі «Маня і Різдво» авторка поринає в різдвяну казку та використовує демінутиви *Віслучок* (22), *Кнопка* (26).

Цікавими для дослідження є також промовисті імена, які своєю яскраво вираженою прозорою формою, закладеною в назві, підштовхують читача до розшифрування інформації про його денотата [наприклад, *Горихвіст* (5), *Вирвизуб* (156), *Вихор* (8), *Сніговій* (2), *Реготушка* (15), *Розмішивус* (14) та ін.]. Ці оніми, окрім стандартного призначення, виконують характеристичну функцію і надають читачеві додаткову інформацію про різні індивідуальні ознаки носія та об'єктивно оцінюють його. Зокрема, оніми *Вирвизуб* (156), *Вихор* (8) дають здебільшого яскраву негативну оцінку їхнім носіям, тоді як власні назви *Тимко* (127), *Василько* (20) за допомогою словотворчого форманта – суфікса -к(о) – мають позитивне забарвлення. Імена *Зайчик-Побігайчик* (1), *Бабище* (13), *Дідо* (26) своїм емоційно-експресивним забарвленням демонструють читачеві фізіологічний вік та зовнішні чи внутрішні особливості героїв. Художні тексти мають чітко визначену мотивацію для найменувань. Наприклад: «*Сашко із задрістю поглянув на свого молодшого товариша. Он який він став, Тимко! Дарма, що в блаженській одежі, зате зараз про нього вся Русь і весь ординський степ знають. От би розказати йому ще й про його матір! Але цього робити не можна*» (В. Рутківський).

Різновидом антропонімів є прізвиська та клички, які майже завжди мають свій оригінальний характеристичний зміст. Реальні імена зрідка можуть надати читачеві невідому інформацію про героя, а ось прізвисько зазвичай умотивоване, на що завжди впливає зовнішній чи внутрішній показник. У творах для дітей та юнацтва прізвиська і клички мають досить просте й прозоре значення, напр.: *Пискля* (28) – має тоненький, писклявий голос, *Реготушка* (15) – постійно сміється, *Розмішивус* (14) – може легко когось розсмішити. Кличка є чудовим експресивним елементом характеристики персонажа.

Крім антропонімів, у сучасних дитячих казках наявні й інші види онімів, часто саме в повістях-казках автори використовують різнобарвні промовисті топоніми [*Чорний ліс* (10), *Воронівка* (49), *Персія* (1), *Візантія* (1), *Черкаси* (113), *Переяслав* (64), *Крим* (117), *Тясмин* (3), *Ташлик* (1), *Кафа* (4), *Київ* (40), *Польща* (2), *Порт* (26), *Очаків* (29) та ін.], гідроніми [*Дніпро* (62), *Золотоношка* (2), *Дністер* (9), *Либідь* (6), *Вовча* (1), *Рось* (4), *Каспій* (1), *Самара* (2), *Конка* (1), *Куяльницький лиман* (5), *Сині Води* (13)], зооніми [*Павук* (4), *Мишка-Шкряботушка* (1), *Жабка-Скрекотушка* (1), *Кабан-Іклан* (1), *Ведмідь-Набрідь* (1), *Лисичка-Сестричка* (1), *Зайчик-Побігайчик* (1), *Вовчик-Братик* (1)], міфоніми [вовк *Барвінок* (56)].

Автори творів для дітей та юнацтва використовують родові або видові назви тварин, птахів, комах, як, наприклад, у творах Марини Павленко «Мандрівниця мимоволі» та «Колискова для дощу»: *Павук* (4), *Мишка-Шкряботушка* (1), *Жабка-Скрекотушка* (1), *Кабан-Іклан* (1), *Ведмідь-Набрідь*

(1), *Лисичка-Сестричка* (1), *Зайчик-Побігайчик* (1), *Вовчик-Братик* (1). Незважаючи на те, що ці лексеми оформлені як власні назви, вони все одно мають узагальнювальне значення. Переважна частина зоонімів та міфонімів мають від початку зрозумілу внутрішню форму. Кличка зайця *Побігайчик* (1) утворена від дієслова *бігати*, кабана *Іклан* (1) – від іменника *ікла*; прізвисько ведмедя *Набрідь* (1) означає, що тварина може забрести зненацька в непотрібне місце; мишка *Шкряботушка* (1) шкрябає стіни в будинку; жабка *Скрекотушка* (1) часто видає скреготливі звуки.

Трапляються клички тварин, що позбавлені своєрідного змісту, але створені за законами ритмомелодики, придумані через добирання рими: *Лисичка-Сестричка* (1), *Вовчик-Братик* (1).

Систематизувавши всі чинники для визначення функцій онімів та врахувавши дослідження вчених, ми виокремили основні функції літературних онімів: номінативну, що властива всім онімам, попри їхню різну будову, семантику, граматичні властивості, адже основна роль художнього оніма – називати об'єкти; характеристичну – художній онім стає виразником авторського ставлення до позначуваного денотата, об'єктивує його; імпресивну – показує наміри письменника викликати якусь особливу реакцію читача, зокрема цікавість читача до героя, місця дії тощо; репрезентативну – для маркування природи речей з огляду на те, що художній онім позначає об'єкт; естетична функція оніма демонструє багатство української мови для номінування об'єктів, відповідність естетичним смакам; функція мовної гри, або ігрова функція, здебільшого притаманна виразним та промовистим онімам, для тлумачення яких потрібна атмосфера розважальної забавки.

Отже, використання всіх класів онімів допомагає читачеві сприймати й розуміти твір, адже цікавою особливістю дитячої психології є те, що юний читач, досліджуючи довкілля, індивідуалізує його за допомогою власних назв. Якщо говорити про дорослого читача, то художній онім дає змогу зрозуміти ставлення автора до позначуваного об'єкта. Крім цього, літературні оніми збагачують мовну різноманітність художнього твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії: монографія. Ужгород, 2002. 176 с.
2. Бережна М. В. Антропонімія дитячої літератури жанру фентезі. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2007. № 27. С. 142–149.
3. Доценко М. В. Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2018. 199 с.
4. Карпенко Ю. О. Власні назви в художній літературі. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Вип. 37. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 170–172.
5. Литвин Л. В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів XIX–XX століть): дис. ...канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2006. 242 с.
6. Сколодра О. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філологічна. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2010. Вип. 50. С. 355–360.

7. Шитик Л. В., Юлдашева Л. П. Специфіка літературних онімів сучасних творів для дітей і юнацтва. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 142–147.

А. П. Резнік,
здобувачка вищої освіти,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
(науковий керівник: к. пед. н., професор **О. В. Караман**)

ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Гендерно марковані фразеологізми становлять важливу частину фразеологічного фонду української мови, оскільки репрезентують соціокультурні уявлення про чоловіче й жіноче, включно з певними оцінними конотаціями. У фразеологічних одиницях гендерна маркованість виявляється як у формальних структурах (словесні маркери «чоловік», «жінка» «дівчина», «парубок» та ін.), так і в семантичному значенні, що передає соціально-оцінні установки щодо певної статі. Саме оцінний компонент допомагає виявити стереотипи, культурні настанови й жіночі/чоловічі концепти крізь призму фразеологічної семантики.

Гендер як мовна категорія є не лише граматичною характеристикою, але й соціально зумовленим компонентом, що реалізується у фразеологічних одиницях мови. З погляду когнітивної та лінгвокультурної парадигми, фразеологізми відображають не тільки мовні структури, а й культурно зумовлені оцінні судження щодо ролей, поведінки, характеру та соціальних функцій чоловіків і жінок.

Метою роботи є аналіз механізмів реалізації оцінного компонента в гендерно маркованих фразеологізмах української мови.

Оцінний компонент посідає одне з центральних місць в семантичній системі гендерно маркованих фразеологізмів, адже саме він забезпечує мовне оформлення суспільно зумовлених уявлень про жіночі та чоловічі образи. У фразеологічному складі української мови гендерна маркованість тісно переплітається з аксіологічною сферою, що проявляється у закріпленні стійких оцінок, сформованих під впливом традиційних культурних стереотипів. «Різнманітні характеристики, властивості або ролі жінок та чоловіків у суспільстві, які вербалізують фразеологічні одиниці, можуть бути виражені як експліцитно, так і імпліцитно. Експліцитна вказівка на жінок реалізується одиницями, що безпосередньо іменують жінку або чоловіка» [3, с. 68-69].

Найбільш показовою є реалізація оцінного компонента у фразеологізмах, пов'язаних із репрезентацією жіночого образу. Для значної частини таких одиниць характерне зіставлення зовнішньої привабливості з розумовими або моральними якостями жінки. Так, у висловах «Личко біленьке, а розуму маленько», «З лиця води не пити, аби вмiла пироги пекти» актуалізується стереотипна модель, за якою жіноча врода не асоціюється з інтелектуальним потенціалом, натомість пріоритет надається виконанню господарсько-

побутових функцій. Оцінний компонент формується через контраст та протиставлення між позитивно маркованими номінаціями зовнішності («личко», «коса») та негативно оцінними інтелектуальними або моральними характеристиками («розуму маленько»). Подібна аксіологічна установка простежується у фразеологізмі «Гарні личко і коса, та, як собака, всіх куса», де позитивна оцінка зовнішніх рис нейтралізується різко негативною характеристикою поведінки. Нерідко засобом стереотипізації є метафоризація та зооморфні образи, що надають оцінці емоційної експресії. Зооморфізація у фразеології сприяє процесу семантичної редукції людського образу, оскільки знеособлює суб'єкта оцінювання, позбавляючи його індивідуальних і раціональних рис.

У фразеологічному фонді наявні одиниці, що відтворюють позитивну оцінку жіночої вроди як чинника соціальної привабливості, зокрема «Гарній дівці гарно і в ганчірці», «Гарна молодиця знайде свого Гриця». Однак і в цих випадках жінка постає передусім об'єктом оцінювання, а її цінність визначається зовнішніми ознаками та потенційною реалізацією у шлюбній сфері. Негативна характеристика внутрішніх якостей жінки фіксується у фразеологізмах типу «Гарна дівка, та натура як у дідька», що підкреслює полярність між зовнішньою привабливістю та особистісними рисами.

Фразеологізми, у яких репрезентується чоловічий образ, демонструють іншу систему оцінювання, хоч, варто визнати, не завжди позитивну. У мовній картині світу чоловік частіше осмислюється як носій раціонального мислення, досвіду та соціальної активності. Зокрема, у вислові «Чоловік розуму вчиться цілий вік» закріплюється позитивна аксіологічна характеристика процесу інтелектуального становлення, що відповідає традиційним уявленням про маскуліність. Водночас оцінка чоловіка може реалізовуватися і через його роль у сімейному просторі, як це засвідчує фразеологізм «Нащо й гроші, коли чоловік хороший», у якому моральні якості отримують вищий статус порівняно з матеріальним достатком.

Особливо виразно гендерна асиметрія проступає у фразеологізмах, що описують подружні взаємини. У вислові «За ледачим чоловіком жінка марніє, за хорошим – молодіє» вербалізується залежність жіночого добробуту від поведінки чоловіка та водночас нормативно закріплюється його домінуюча позиція в сім'ї. Подібний оцінний механізм реалізується й у фразеологізмі «Чужа жінка — лебідонька, а своя — полин гіркий», де жіночий образ стає об'єктом контрастного порівняння з виразним емоційно-негативним забарвленням.

Отже, оцінний компонент у структурі гендерно маркованих фразеологізмів української мови відображає систему усталених гендерних стереотипів, які регламентують уявлення про соціальні ролі, поведінкові моделі та моральні характеристики чоловіків і жінок. Фразеологічні одиниці не лише акумулюють ці уявлення, а й виконують функцію їх збереження та відтворення в межах національної мовної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабій І. Лексика і фразеологія, словотвір, синтаксис. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2011. Вип. XXIV. С. 417–425.
2. Берта Е. Фразеологізми із соматичним компонентом у сучасних угорській та українській мовах. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2017. Вип. 20 (2). С. 54–62.
3. Весоловський О., Петришак Б. Лексичне відображення гендерного компонента в німецькій фразеології. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 208. С. 67–71.
4. Ільченко О. Фразеологізми з гендерним компонентом (на матеріалі україномовних ЗМІ). *Сучасні дослідження у філологічних науках*. (2020). С. 68–84.
5. Пруднікова А. Гендер у фразеологізмах із загальними іменами. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 1 (9). С. 125–129.

Н. І. Скрипник.

Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
(кандидат філологічних наук),

О. В. Когутюк,

Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
(спеціаліст вищої категорії)

М. І. Скрипник,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
(науковий керівник: к. ф. н. **Н. І. Скрипник**)

МОВНО-МОВЛЕННЄВА ОСОБИСТІТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для сучасної лінгводидактики характерним є посилення уваги до особистісного виміру мовної освіти, у центрі якого перебуває мовна й мовленнєва діяльність носія мови. У цьому аспекті показовою є наукова традиція, представлена працями сучасних лінгводидактів (Ф. Бацевич, С. Бирик, В. Вітюк, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Єрмоленко, С. Караман, Л. Мацько, М. Пентиліук, І. Хом'як) [6], у яких навчання української мови розглядається як процес формування мовно свідомої, нормативно компетентної та комунікативно доцільної особистості.

Мовно-мовленнєва особистість здобувачів освіти постає не лише результатом засвоєння мовної системи, а й показником рівня культури мовлення, сформованості мовної відповідальності та здатності до функціонально виправданого використання мовних засобів у різних сферах спілкування. Саме це зумовлює актуальність її розгляду як об'єкта лінгводидактичних досліджень.

Українські дослідники по-різному інтерпретують поняття мовної особистості. Так, у *«Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів»*

[4, с. 95] особистість визначається як сукупність мовної компетентності мовця, його прагнення до творчого самовираження та здатності вільно й автоматично здійснювати різні види мовленнєвої діяльності. Водночас наголошується, що мовна особистість усвідомлено ставиться до власної мовної практики й відображає вплив соціального та територіального середовища, а також традицій виховання в межах національної культури.

Ф. Бацевич розглядає мовну особистість як індивіда, наділеного комплексом здібностей і властивостей, що забезпечують створення та сприйняття текстів, які відзначаються різним рівнем структурно-мовної складності й ступенем глибини та точності відтворення дійсності [2, с. 212].

Л. Мацько під мовною особистістю розуміє «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [5, с. 3]. М. Пентилюк бачить мовну особистість як людину, «яка вільно і легко висловлюється з різноманітних питань, виявляє високий рівень культури спілкування, дбає про якість свого мовлення та його вдосконалення» [6, с. 80].

У межах лінгводидактики мовно-мовленнєву особистість доцільно трактувати як єдність мовної компетентії та мовленнєвої діяльності, що реалізується відповідно до норм сучасної української літературної мови та комунікативної ситуації.

Визначальними ознаками мовно-мовленнєвої особистості є: нормативність мовлення; стилістична доцільність добору мовних засобів; функціональна мотивованість мовленнєвих дій; усвідомлення ролі мови як культурної та націєтворчої цінності. Отже, мовно-мовленнєва особистість здобувачів освіти формується на перетині мовної системності, мовленнєвої практики та культури мовлення.

У лінгвістиці мовно-мовленнєва особистість осмислюється як комплекс здібностей і рис людини, які зумовлюють її здатність створювати й інтерпретувати тексти, що відрізняються рівнем складності, глибиною та точністю відтворення реальності, а також цільовою спрямованістю. Дослідження мовної особистості здійснюється в межах психолінгвістики, прагматики, лінгвокультурології, когнітивної науки, прагмалінгвістики, етнолінгвістики, лінгвістики тексту, соціолінгвістики та інших антропоцентричних напрямів мовознавства [1].

У лінгводидактичних дослідженнях об'єктом аналізу стає не ізольоване знання мовних правил, а здатність здобувача реалізувати ці знання в усному й писемному мовленні відповідно до норм і функцій української мови. Такий підхід передбачає вивчення: рівня засвоєння літературних норм; умінь створювати тексти різних стилів і жанрів; сформованості навичок самоконтролю та редагування власного мовлення; здатності до мовленнєвої адаптації в академічному й професійному середовищі. У цьому контексті мовно-мовленнєва особистість здобувачів освіти розглядається як динамічне утворення, розвиток якого безпосередньо залежить від цілеспрямованої лінгводидактичної роботи.

І. Дроздова вважає, що на становлення мовної особистості впливають як об'єктивні чинники (стан самої мови, традиції суспільного використання мови

тощо), що не залежать від мовця, так і суб'єктивні (здатність людини здобувати мовну освіту та досконало опановувати мову; внутрішню налаштованість мовця на здобуття мовної освіти; моральну потребу творчо вдосконалювати мовлення й виражати через нього власну особистість; усвідомлення мовних обов'язків громадянина та їх виконання; активне, відповідальне ставлення до мови й високий рівень мовної культури) [3, с. 32–33].

На наш погляд, сучасні заняття з української філології повинні спрямовувати здобувачів освіти на усвідомлення закономірностей безпосереднього міжособистісного спілкування, яке в нинішніх умовах набуває особливої цінності, а також забезпечувати формування не лише мовної грамотності, а й комунікативної компетентності.

Пропонуємо застосовувати такі лінгводидактичні вправи, орієнтовані на розвиток мовно-мовленнєвої особистості здобувачів освіти. *Вправи на формування нормативного мовлення.* Завдання 1. Нормативний вибір. Здобувачам пропонується дібрати нормативний варіант із поданих паралельних форм і обґрунтувати свій вибір, спираючись на орфоепічні та граматичні норми сучасної української літературної мови. (Правильніший / більш правильний; у відповідності до / відповідно до; приймати участь / брати участь). *Дидактична мета:* формування навичок усвідомленого дотримання мовної норми та розвитку мовного самоконтролю.

Вправи на розвиток функціонально-стилістичної компетентності. Завдання 2. Стилістична трансформація тексту. Поданий текст нейтрального характеру трансформувати відповідно до вимог наукового стилю (або публіцистичного), зберігаючи зміст, але змінюючи мовні засоби. *Дидактична мета:* вироблення вмінь добирати мовні засоби відповідно до функціонального стилю та комунікативної мети.

Вправи з аналізу й редагування мовлення. Завдання 3. Лінгвістичне редагування. Запропонований текст містить лексичні, граматичні й стилістичні помилки. Здобувачі повинні: виявити помилки; класифікувати їх; подати нормативний варіант. *Дидактична мета:* формування навичок критичного ставлення до мовлення та підвищення рівня мовної відповідальності.

Вправи на розвиток текстотворчих умінь. Завдання 4. Текст за комунікативним завданням. Скласти короткий письмовий текст (150–200 слів) на задану тему з урахуванням: адресата (студентська аудиторія/фахівці); стилю мовлення; комунікативної мети. *Дидактична мета:* формування здатності до функціонально вмотивованого текстотворення.

Вправи на формування мовної свідомості. Завдання 5. Мовна рефлексія. Запропонувати здобувачам освіти письмово відповісти на запитання: «Які мовні помилки я найчастіше допускаю у власному мовленні й чому?» Після цього здобувачі укладають індивідуальний перелік мовних труднощів і способів їх подолання. *Дидактична мета:* розвиток мовної рефлексії та усвідомленого ставлення до власного мовлення.

Вправи на інтеграцію мовної теорії та мовленнєвої практики. Завдання 6. Теорія в дії. На основі вивченої теми (наприклад, *однорідні члени речення, термінологічна лексика, складні синтаксичні конструкції*) здобувачам пропонується: створити власний мікротекст; пояснити функцію використаних

мовних засобів; оцінити їхню комунікативну доцільність. *Дидактична мета:* забезпечення єдності мовознавчої теорії та мовленнєвої практики.

Вправи на формування культури усного мовлення. Завдання 7. Усне висловлення з елементами самоконтролю. Підготувати коротке усне повідомлення на фахову тему, після виголошення якого здобувач здійснює самоаналіз мовлення за критеріями: нормативність; логічність; стилістична доцільність. *Дидактична мета:* розвиток навичок нормативного усного мовлення та мовленнєвого самоконтролю.

Запропонована система вправ спрямована на послідовне формування мовно-мовленнєвої особистості здобувачів освіти, що передбачає поєднання нормативності мовлення, функціонально-стилістичної доцільності та свідомого ставлення до мови як культурної цінності.

Отже, мовно-мовленнєва особистість здобувачів освіти є центральним об'єктом лінгводидактичних досліджень, що відображає сучасні пріоритети мовної освіти, а її формування ґрунтується на принципах нормативності, функціональності та комунікативної доцільності мовлення.

Реалізація окреслених лінгводидактичних завдань сприяє підготовці мовно компетентного, культурно свідомого фахівця, здатного ефективно використовувати українську мову в професійній і суспільній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакум З. П. Сучасні тенденції методики навчання: мовно-літературна царина: колективна монографія / за заг. ред. проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 251с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Дроздова І. Взаємозв'язок формування мовної особистості студента ВНЗ нефілологічного профілю з розвитком професійного мовлення. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/20_15/2/15.pdf (дата звернення: 05.01.2026)
4. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 222 с.
5. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2–4.
6. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ: Ленвіт, 2011. 256 с.

В. М. Титаренко,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
(кандидат філологічних наук, доцент),
Л. П. Фальківська,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
(викладач)

ЗАПОЗИЧЕНІ ПРИЙМЕННИКИ ТА СПОЛУЧНИКИ В ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI–XVII СТ.

Українські пам'ятки різних періодів є цінним джерелом для науковців багатьох галузей, зокрема й для істориків мови. Писемні тексти відображають багато лінгвальних явищ в конкретний період і на різних стадіях – початку, становлення, завершення тощо. Також у таких джерелах можна простежити взаємодію систем різних мов. У XVI–XVII ст. на українських землях у ролі літературно-писемних мов були поширені українська, церковнослов'янська, польська, латинська, грецька, які по-різному впливали одна на одну. У пам'ятках ділового стилю найбільш відчутний польський вплив, який виявлявся в тематичному наповненні лексики староукраїнської мови, почасти розширюючи синонімічні зв'язки, витісняючи питомі номени, впливаючи на фонетичну систему та морфологічну будову, зачіпаючи синтаксичний лад й стилістичні можливості староукраїнської мови.

Джерельну основу пропонованого дослідження становлять пам'ятки ділової писемності XVI–XVII ст. північного регіону України. До наукового обігу залучено тексти державного й приватного походження (акти, грамоти, універсали), писані в гродських, підкоморських та земських урядах із Володимира-Волинського, Житомира, Києва, Кременця, Луцька, Овруча.

У текстах північноукраїнського ареалу XVI–XVII ст. поряд із запозиченнями, що входять до складу повнозначних частин мови, активно використовувалися й службові – сполучники, прийменники, частки. Найбільше іншомовних елементів із польської мови та через її посередництво.

Категорія службових слів як окремих частин мови описана в праці «Історія мови. Морфологія» [6], як сполучні засоби в синтаксисі в монографії «Історія української мови. Синтаксис» [7], сполучник аналізували Т. Висоцька [3], прийменник О. Гайда [3] та інші науковці.

Мета публікації – виявити запозичені прийменники та сполучники в пам'ятках XVI–XVII ст. північноукраїнського ареалу, проаналізувати особливості їх функціонування в ділових текстах.

Повнозначні слова найперше запозичуються з метою дати поняттю назву, службові слова потрапляють до мови-реципієнта разом із науковими чи офіційно-діловими конструкціями (пряме запозичення або калькування) та внаслідок міжмовної інтерференції. Прийменники та сполучники є найбільш стабільним класом слів і чужомовних впливів зазнають значно менше, ніж самостійні частини мови.

За висновками науковців, у староукраїнський період була розвинена прийменникова система, яка сягала праслов'янської доби [1, с. 388; 4, с. 37; 5, с. 42]. У пам'ятках ділового стилю виявлено низку прийменників, запозичених із польської мови:

вє (АЖГУ, с. 97) (п. *we* [Br, с. 597]) 'в'; *ведле / ведля / во(д)лє / вє(д)лє* (АЖГУ, с. 49; ЛМ, 107, 128) (стп. *wedle* [BS, с. 425]) 'відповідно до'; *ведлугь* (ТУ, с. 262) / *во(д)лу(г)* (АЖГУ, с. 47, 73) (стп. *wedlug* [ESB, с. 684]) 'відповідно до'; *взглядомь* (АЖГУ, с. 100, 121) (стп. *względem* [Сл.УМ 4, с. 17]) 'відносно чогось, з огляду на щось'; *впосредку* (ЛМ, с. 104) (стп. *w pośrodku* [Сл.УМ 4, с. 256]) 'всередині'; *зе* (ДМВН, с. 52) (стп. *ze* [Br, с. 641]) 'з, зі, із'; *ку* (ЛМ, с. 119) (п. *ku* [ESB, 270]) 'до'; *по(д)лє* (ЛМ, с. 107) (п. *podle* [BS, с. 237–238]) 'відповідно до', а також значення 'біля' (АЖГУ, с. 72); *по(д)лу(г)* (ЛМ, с. 106) (п. *podlug* [ESB, с. 451–452]) 'згідно з'.

Виявлені прийменники належать до непохідних (*вє, зе, ку*) та похідних (*ведле / ведля / во(д)лє / вє(д)лє, ведлугь / во(д)лу(г); взглядомь, впосредку; по(д)лє; по(д)лу(г)*).

Оскільки в аналізованій період прийменники перебували ще на етапі становлення як частини мови, не було єдиної правописної традиції, то низка прийменників уживалася в різних фонетико-графічних та словотвірних варіантах: *ведле, ведля, во(д)лє, вє(д)лє, ведлугь, во(д)лу(г)*.

У староукраїнській мові була розгалужена система засобів зв'язку і відношень між словами та синтаксичними одиницями вищого рангу. Значна частина таких одиниць функціювала з праслов'янського періоду. Аналізуючи ділові тексти XVI–XVII ст., виявляємо низку запозичених сполучників. У досліджуваному запозиченому класі слів переважають сполучники підрядності:

абовє(м) (ККПС, с. 229) (стп. *abowiem* [ESB, с. 18]) 'бо, тому що'; *ажєбы* (стп. *ażeby* [SP I, с. 249–251]) 'щоб, аби'; *кды* (СР, с. 55; ДМВН, с. 29, 34) (стп. *gdyby* [Сл.УМ 7, с. 133]) 'коли'; *кды бы* (ДМВН, с. 201) (стп. *gdyby* [BES I, с. 417]) 'якби'; *кдыжь* (АрхЮЗР I / 6, с. 760) (стп. *gdyż* [BES I, 417]) 'бо'; *ктури(у)* (ТУ, с. 182) (п. *który* [BES I, с. 844]) 'котрий, який'; *поневажь* (АЖГУ, с. 94) (п. *ponieważ* [ЕСУМ IV, с. 511–512]) 'тому що'; *предся, предсе* (ЛМ, с. 130) (п. *przedsię* [BES II, с. 834]) 'все ж'; *прето* (ТУ, с. 185) (п. *przeto* [BES II, с. 915–916]) 'через те'. Значна частина з перерахованих вище підрядних сполучників мала значенням причини. У з'ясувальних реченнях часто вживаним був польський сполучник *жєбы* (ЛМ, с. 172) (стп. *żeby* [ЕСУМ II, с. 190]) 'щоб'.

У досліджуваних текстах виявлено кілька запозичених сурядних сполучників: розділовий і приєднувальний *а(л)бо* (ВГ, с. 19) (стп. *albo* [SP I, с. 100–114]) 'або, чи, чи то; хіба, невже; адже, та ж'; протиставний *атоли* (Сл.УМ 1, с. 145) (стп. *atoli* [BES I, с. 19]) 'однак'; *єно* (Сл.УМ 9, с. 94) (стп. *jeno, eno* [BES I, с. 588]) 'однак, проте'; *лєчь* (ВГ, с. 87) (п. *lecz* [ESB, с. 282]) 'а, але'.

Отже, у писарській практиці XVI–XVII ст. спостережено активне використання запозичених прийменників та сполучників. Проникнення аналізованого класу слів зумовлено було не стільки потребою заповнити прогалину, як наслідком польсько-української інтерференції, оскільки надалі усі виявлені чужомовні службові елементи вийшли з активного лексикону української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Ужгород, 1960. 416 с.
2. Висоцька Т. Й. Сполучники в українських писемних пам'ятках XVI–XVII ст.: генеза, склад, функції [Текст]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2011. 266 с.
3. Гайда О. Лексикографічне моделювання прийменника в історичних словниках української мови. *Філологічний часопис*. № 2. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2020.220560> (дата звернення: 05.02.2026).
4. Гумецька Л. Л. Первинні прийменники і їх синтаксичні функції в українських грамотах XIV–XV ст. *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ. Т. III. С. 37–51.
5. Гумецька Л. Л. Вторинні прийменники і їх синтаксичні функції в українських грамотах XIV–XV ст. *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ. Т. IV. С. 42–51.
6. Історія української мови. Морфологія: [монографія] / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1978. 539 с.
7. Історія української мови. Синтаксис / ред. А. П. Грищенко [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1983. 502 с.

Умовні скорочення

АЖГУ – Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік, 1635 рік / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко. Житомир, 2004. 256 с.

АрхЮЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый временной Комиссией для разбора древних актов. Ч. 1–8. Киев, 1859–1914.

ВГ – Волинські грамоти XVI ст. / Упорядн. В. Задорожний, А. Матвієнко. Київ: Наукова думка, 1995. 248 с.

ДМВН – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.: зб. док. / Підгот. до вид. В. В. Німчук, В. Русанівський та ін. Київ: Наукова думка, 1981. 316 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

ККПС – Книга Київського підкоморського суду (1584–1644): зб. док. / підгот. до вид. Г. В. Боряк, Т. Ю. Гирич та ін. Київ: Наукова думка, 1991. 344 с.

ЛМ – Литовська Метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / підгот. В. Кравченко; редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.), Г. В. Боряк, М. Г. Крикун та ін. Київ, 2005. 600 с.

Сл.УМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–2013. Вип. 1–16.

СР – Селянський рух на Україні 1569–1647 рр. Збірник документів і матеріалів / упорядн. Г. В. Боряк та ін. Київ: Наукова думка, 1993. 357 с.

ТУ – Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / упорядн. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. Київ: Наукова думка, 1990. 408 с.

BES – Bańkowski A. Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa, 2000. T. 1–2.

Brükner – Brükner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wiedza Powczesna, 1957. 806 s.

ESB – Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005. 863 s.

SP – Słownik polszczyzny XVI wieku / Red. nacz. Mayenowa M. R. T. I–XXXVI, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966–2012.

Л. В. Харчук,

Національний університет «Львівська політехніка»

(кандидат філологічних наук, доцент)

ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується активними процесами диджиталізації, які охоплюють усі складники освітнього процесу – від організації навчання до змісту й методів викладання окремих дисциплін. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема викладання української мови за професійним спрямуванням, адже цей курс відіграє ключову роль у формуванні фахової комунікативної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей та забезпечує їхню готовність до ефективної професійної діяльності в українськомовному академічному й професійному середовищі [1; 6].

Дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)» орієнтована і на засвоєння мовних норм, і на розвиток умінь та навичок професійного мовлення, необхідних для виконання майбутніх фахових обов'язків. Саме тому викладання цього курсу потребує постійного оновлення методичних підходів, урахування змін у професійних сферах та адаптації до нових освітніх умов. Цифрове освітнє середовище створює для цього і нові можливості, і низку викликів, що потребують наукового осмислення [2].

Перехід до цифрового або гібридного формату навчання зумовлює зміну ролі викладача української мови за професійним спрямуванням. Він дедалі більше виступає не лише джерелом знань, а й модератором навчального процесу, консультантом і організатором комунікативної взаємодії студентів. Використання онлайн-платформ, електронних курсів, інтерактивних навчальних матеріалів та мультимедійних ресурсів сприяє активізації навчальної діяльності, підвищенню мотивації студентів і формуванню навичок самостійної роботи [5].

Водночас цифрове освітнє середовище вимагає від викладача ретельного добору навчального матеріалу з урахуванням професійної специфіки підготовки студентів. Особливого значення набуває використання автентичних фахових текстів, термінологічних матеріалів, документів професійного спілкування, що дає змогу моделювати реальні комунікативні ситуації майбутньої професійної діяльності [6]. Цифрові інструменти дають змогу ефективно поєднувати роботу з текстами, аудіо- та відеоматеріалами, а також

застосовувати інтерактивні вправи й завдання, спрямовані на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності.

Методичними засадами викладання української мови за професійним спрямуванням у цифровому освітньому середовищі є компетентнісний і комунікативний підходи. Вони передбачають орієнтацію навчального процесу на практичне застосування мовних знань у професійній сфері, формування здатності студентів ефективно спілкуватися в типових фахових ситуаціях, аргументовано висловлювати власну позицію та дотримуватися норм сучасної української літературної мови. Важливу роль відіграють міждисциплінарні зв'язки, які сприяють інтеграції мовної підготовки з фаховими дисциплінами [1; 6].

Особливість викладання української мови за професійним спрямуванням полягає в тому, що адресатами навчання переважно є студенти нефілологічних спеціальностей, для яких мова виступає передусім інструментом професійної діяльності. У зв'язку з цим важливо забезпечити чітку кореляцію між мовним матеріалом і майбутньою спеціальністю здобувачів освіти. Надмірна теоретизація курсу або відрив мовних завдань від професійного контексту знижує мотивацію студентів і не сприяє формуванню практичних мовленнєвих умінь [3].

У цифровому освітньому середовищі ця специфіка виявляється ще виразніше, адже студенти очікують прикладної цінності навчального контенту та можливості його безпосереднього використання в навчальній і професійній діяльності. Саме тому доцільним є добір мовного матеріалу, орієнтованого на типові комунікативні ситуації конкретної професійної сфери: підготовку ділових документів, усні презентації, професійне листування, участь у фахових обговореннях [3; 4].

Цифрові платформи дають змогу реалізувати принцип професійної спрямованості через використання інтерактивних сценаріїв, симуляцій і ситуаційних завдань, які моделюють реальні умови професійного спілкування. Такий підхід сприяє формуванню в студентів усвідомлення практичної значущості української мови та підвищує рівень їхньої мовної відповідальності.

Ефективним у цифровому форматі є використання кейс-методу, проєктних завдань, ділових ігор, що моделюють професійне спілкування. Такі форми роботи дають змогу не лише закріпити мовний матеріал, а й розвивати критичне мислення, навички командної роботи та відповідальність за результат навчання. Особливої уваги потребує організація зворотного зв'язку, який у цифровому середовищі може реалізовуватися через коментарі, онлайн-консультації, автоматизоване оцінювання та самооцінювання студентів [3; 5].

Поряд із очевидними перевагами цифрового освітнього середовища, викладання української мови за професійним спрямуванням у такому форматі супроводжується низкою проблем і викликів. Одним із них є ризик формалізації навчального процесу, коли цифрові інструменти використовуються переважно як засоби трансляції навчального матеріалу без належної інтеракції та комунікативної активності студентів [5].

Іншим викликом є неоднорідний рівень цифрової компетентності і студентів, і викладачів. Ефективне використання цифрових ресурсів потребує

не лише технічних навичок, а й методичної підготовки, вміння адаптувати традиційні завдання до онлайн-формату та забезпечувати педагогічно доцільний баланс між синхронними й асинхронними видами роботи [5; 6].

Окремої уваги потребує проблема контролю та оцінювання результатів навчання в цифровому середовищі. Для курсу української мови за професійним спрямуванням важливо не лише перевіряти знання мовних норм, а й оцінювати сформованість професійно орієнтованих мовленнєвих умінь. У цьому контексті доцільним є поєднання автоматизованих форм контролю з аналітичним оцінюванням усних і письмових робіт студентів, а також застосування елементів формульованого оцінювання [6].

Вважаємо, що цифровізація курсу української мови за професійним спрямуванням вимагає системного підходу, що поєднує технологічні можливості з методично обґрунтованими рішеннями та постійною рефлексією результатів навчання.

Отже, диджиталізація освітнього процесу відкриває нові перспективи для вдосконалення викладання української мови за професійним спрямуванням, підвищення його практичної спрямованості та ефективності. Водночас вона потребує від викладача високого рівня методичної компетентності, гнучкості й готовності до постійного професійного розвитку. Подальші дослідження в цьому напрямі можуть бути спрямовані на розроблення й апробацію цифрових дидактичних моделей, створення спеціалізованих навчальних ресурсів та вивчення впливу цифрових технологій на формування професійної мовної компетентності студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Cheremaska, O., Sukhenko, V., Kunch, Z., Kharchuk, L., Nikulina, N. Educational Innovations in the Formation of Professional Linguistic and Communicative Competence of a Manager in Conditions of Crisis Challenges. In: Studies in Systems, Decision and Control. 2025. Vol. 578: *Developments in information and knowledge management systems for business applications*. 2025, Vol. 8. P. 441–465. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-80935-4_21.
2. Борисенко В. В. Сучасні освітні технології навчання української мови у вищій школі. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 3. С. 8–91.
3. Гриджук О. Є. Інтерактивні методи навчання студентів української мови за професійним спрямуванням. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (37), Issue: 75, 2015. С. 38–41. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Interactive-Teaching-Methods-of-Students-Learning-of-the-Ukrainian-Language-for-Proficiency-O.-Hrydzjuk.pdf> (дата звернення: 12.01.2026).
4. Козинець І. І. Застосування активних форм і методів навчання під час вивчення української мови за професійним спрямуванням. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2676 (дата звернення: 12.01.2026).
5. Пшенична О. С. Цифрові та мультимедійні технології в профільній середній та фаховій передвищій освіті: навчальний посібник. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. 146 с.

6. Семенов О. М., Ячменик М. М. Мовно-методична підготовка майбутнього вчителя-словесника до використання засобів медіаосвіти: монографія. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 211 с.

А. Ю. Шевчук,
здобувачка вищої освіти,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент **В. М. Титаренко**)

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ЛЕКСИКИ І СТИЛІСТИКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ С. АНДРУХОВИЧ

Важливе місце у вивченні української мови в ЗЗСО належить лексиці та стилістиці, які формують умови для розвитку мовно-мовленнєвої, комунікативної компетентностей. Викладання лексики та стилістики є одним процесом, що поєднує всі етапи загальної середньої освіти, від початкової до старшої школи. Теоретична лінгвістика формує основу стилістичних навичок та компетенцій, уміщуючи шість основних стилів дискурсу та стилістичні засоби на всіх рівнях мови. У методиці навчання української мови в наш час питання стилістики й лексики школярів досліджували: Н. Босак, Л. Варзацька, О. Копусь, І. Кучеренко, Л. Мацько, К. Пономарьова, Л. Попова, А. Попович та ін.

Термін *стилістика* ще не отримав чіткого визначення лінгвістами. Як слушно зазначає Н. Бабич, одні вчені ототожнюють її з культурою мови, інші називають літературознавчою дисципліною, а деякі намагаються поєднати лінгвістику та текстологію [1, с. 5].

Стилістичні засоби сучасної української літературної мови наявні на всіх її рівнях і допомагають вивчати лексику та стилістику на уроках української мови. Найбільш стилістично багатими та продуктивними є лексичні, а саме: засоби словесної образності – епітети, метафори, порівняння тощо; лексика різних семантичних груп – антоніми, синоніми, фразеологізми та ін.; стилістичні пласти лексики – діалектизми, загальноновживані слова, канцеляризми, професіоналізми, емоційно забарвлені слова, терміни, лексика обмеженого вживання (просторіччя, жаргонізми тощо); лексика пасивного запасу (архаїзми, історизми, неологізми, оказіоналізми); іншомовні слова тощо) та синтаксичні засоби (синоніміка синтаксичних конструкцій; зв'язок тих або інших типів речення з певними сферами спілкування; синтаксичні фігури (повтори, плеоназм, градація, паралелізм тощо), порядок слів у реченні та ін.).

Індивідуальний стиль письменника тісно пов'язаний з лінгвістичними характеристиками його творів, які відрізняють їх від інших. Це завжди особистісний та творчий прояв спільної мови. Наразі вивчення ідіолекту письменника є одним із ключових напрямків лінгвістики в нашій країні, що об'єднує зусилля лінгвістів та літературознавців. Це дослідження проводиться за двома основними напрямками: історія української літературної мови та внесок письменника в українську культуру, а також аналіз мовних ресурсів, що

використовуються митцем [4, с. 121]. Саме унікальне сприйняття автором навколишньої дійсності та вибір мовних засобів відображають його світогляд і стиль. Тому формування національної культури необхідно розглядати в рамках досліджень, що безпосередньо досліджують ідіолект письменника як складову його творчості.

Вивчення ідіостилів сучасних митців є одним із пріоритетних напрямків лінгвістики, що поєднує лінгвістичні та літературні підходи. Особливу увагу слід приділяти стилістичному аналізу залежно від тем, проблематики та ідеологічних характеристик творчості авторів. Вивчення ідіостилу сприяє глибшому розумінню творчої спадщини митців і є важливим інструментом у лінгвістичних дослідженнях. Важливо зазначити, що ідіостиль автора передбачає вписування в ширший культурний контекст, слугуючи засобом збереження різноманітності національної літературної традиції.

Ідіостиль Софії Андрухович – це складне мереживо психологізму, інтертекстуальності та вишуканої мовної гри, що дає багатий матеріал для лінгвістичного дослідження. Софія Андрухович є однією з найяскравіших представниць сучасної української прози. Її письмо характеризується: спадковістю та водночас розривом із традиціями «Станіславського феномену»; глибоким психологізмом, де мова стає інструментом передачі внутрішніх станів; реконструкцією історичного дискурсу (особливо в романі «Фелікс Австрія»), що вимагає специфічного лексичного наповнення.

Аналізуючи художні тексти, учителі залучають зорові, слухові та смакові органи учнів. І. Кочан зазначає: «Значення та функції кольорів, зафіксовані у свідомості, відображаються у мовній творчості та в образах світу...» [2, с. 121]. Розшифровуючи твори відомих українських авторів учні аналізують мовні ресурси для створення візуальних образів та їх семантичні та стилістичні значення. Сприйняття учнями художніх творів мистецтва залежить від використання всіх механізмів синестезії (виникнення відчуттів під впливом подразника, не властивого їм) як психологічного явища.

На основі аналізу спеціалізованої літератури ми пропонуємо наступні кроки розвитку стилістичних навичок на уроках української мови з використанням художнього тексту: 1) набуття знань про стилістику української мови; 2) застосування стилістичних знань та оволодіння стилістичними навичками для визначення стилістичного забарвлення мовних одиниць на різних рівнях; 3) редагування, реконструкція та побудова текстів різних функціональних стилів, типів та жанрів; 4) використання лінгвістичних ресурсів відповідно до комунікативної ситуації; 5) проведення досліджень стилістики української мови.

Для лінгвостилістичного аналізу творчості Софії Андрухович варто зосередитися на наступних рівнях:

1. Лексико-фразеологічний рівень: діалектизми та галицизми, особливо в ретро-романах, де авторка відтворює мову Галичини кінця XIX – початку XX ст. Вони не просто прикрашають текст, а маркують епоху та географію; архаїзми та історизми: використання назв побутових речей, одягу та страв для створення ефекту «занурення» в епоху та засіб відтворення матеріального світу минулого; авторські метафори: несподівані порівняння, що базуються на тілесності та сенсоричності (смаки, запахи, тактильні відчуття). Мова

С. Андрухович насичена лексемами на позначення ароматів, що робить текст «об'ємним». Оживлення предметів і міських просторів є ще однією характерною рисою ідіостилю авторки; синестезія: поєднання різних відчуттів (наприклад, «солодкий звук» або «холодне світло») як засіб посилення психологізму.

2. Граматико-синтаксичний рівень: ритмізація прози – використання довгих, складних речень, що імітують потік свідомості або неспішний плин часу і використання коротких, обірваних речень для передачі тривоги, стресу або фрагментарності пам'яті (особливо в «Амадоці»). Риторичні питання та вигуки використовуються як засоби діалогізації внутрішнього мовлення персонажів; інверсії та парентези: уживання вставних конструкцій для уточнення емоційного стану персонажа.

3. Естетико-функціональний рівень: сенсорна лінгвістика: як авторка описує простір через звуки, аромати та світлотінь; інтертекстуальність: алюзії на світову літературу, музику та живопис, вплетені в тканину мовлення.

Добір текстів С. Андрухович для шкільної програми вимагає від учителя особливої уваги, оскільки її проза часто є складною, багатошаровою та подекуди епатажною. Головне завдання – адаптувати цей матеріал так, щоб розкрити майстерність авторки, не перевантажуючи учнів надмірним психологізмом чи специфічною лексикою. Принципи добору текстів Софії Андрухович мають базуватися на поєднанні естетичного підходу та функціональної грамотності. Оскільки її проза інтелектуальна та мовно насичена, учителю важливо виступати «модератором» між складним текстом і учнем.

У такий спосіб стилістика має на меті розширити та поглибити наше розуміння сучасної української літературної мови, розкрити її основні принципи та описати стилістичні закономірності в дискурсі. Водночас вона вирішує практичні проблеми, підвищуючи рівень мовленнєвої культури в нашому суспільстві.

Ідіостиль С. Андрухович – це інтелектуальне поєднання архаїчної лексики з модерним синтаксисом, де мова стає головним інструментом реконструкції пам'яті (індивідуальної та національної). Для лінгвостилістичного аналізу ідіостилю С. Андрухович можна використати широкий спектр матеріалу, оскільки її тексти багатошарові – від вишуканої стилізації під австро-угорську епоху до сучасного психологічного інтелектуалізму.

Твори Софії Андрухович – це справжній скарб для вивчення стилістики та лексикології завдяки її «густому», метафоричному письму та вмінню працювати з історичними пластами мови. З огляду на складність тем, психологізм та багатство мовних засобів, її тексти найкраще підходять для учнів старшої школи, а саме 10–11 класів.

Отже, методика організації уроків української мови з використанням тестів С. Андрухович базується на лінгвософському підході, де мова розглядається як інструмент формування ідентичності та культурного ландшафту. Тексти С. Андрухович, зокрема роман «Фелікс Австрія», є ідеальним матеріалом для аналізу завдяки їхній багатошаровості та насиченості індивідуально-авторськими новотворами. Використання художніх текстів

автроки на уроках української мови через призму лінгвостилістичного аналізу спрямоване на розвиток мовної компетентності та критичного мислення. Методика передбачає виявлення стилістичних засобів (метафори, епітети, синтаксичні конструкції), що формують авторський стиль, через інтерактивні вправи, роботу з концептами, творче переосмислення та діалог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Львів: Світ, 2003. 432 с.
2. Винославська О., Малигіна М. Людські стосунки: навч. посіб. Київ: КВІЦ, 2001. 82 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 624 с.
4. Насталовська І. В. Інформативність та концептуальність адаптованого тексту. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2011. Вип. 4. С. 67–72.
5. Шатілова Н. Індивідуальний стиль письменника: лінгвостилістична інтерпретація. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph. Volume 3*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 505–530.

Л. В. Шитик,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(доктор філологічних наук, професор),

О. О. Антосина,

здобувачка магістерського рівня вищої освіти
(науковий керівник: д. ф. наук, професор **Л. В. Шитик**)

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗЛИВОГО КОНТЕНТУ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Тривала повномасштабна війна в Україні поглибила протистояння в суспільстві, спричинивши конфліктогенні ситуації у зв'язку з провадженням військовослужбовцями заходів для гарантування національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії проти України. Численні виклики воєнного стану, зокрема мобілізаційні процеси, демонструють випадки погроз військовослужбовцям, а також вияви образи / приниження їхньої честі і гідності, що може бути об'єктом судово-лінгвістичної експертизи. Результати семантико-текстуального аналізу текстів та аудіовізуальних матеріалів можуть бути предметом розгляду під час підготовчого етапу судового провадження за статтею 435-1 Кримінального кодексу України.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена наявністю численних медіапублікацій, відеоматеріалів та дописів у соціальних мережах, що підлягають семантико-текстуальному дослідженню щодо наявності в них образливого контенту стосовно військовослужбовців.

У контексті нашого дослідження вагомими є праці, у яких окреслено загальні питання лінгвоекспертології, обґрунтовано статус і жанрову специфіку

лінгвістичної експертизи, напрями лінгвоекспертної діяльності (Б. М. Ажнюк, Л. В. Ажнюк; Н. В. Артикуца; М. О. Богословська; Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонов та ін.), схарактеризовано особливості семантико-текстуальних досліджень конфліктогенних текстів періоду російсько-української війни, визначено лінгвістичні маркери підкарних ознак кримінальних злочинів (В. В. Калько, М. І. Калько; Л. В. Шитик та ін.), висвітлено проблему честі і гідності як чинників індивідуальної та соціальної безпеки, витлумачено поняття образи честі і гідності військовослужбовців і права на честь і гідність тощо (В. В. Ємельяненко, К. М. Оробець; М. О. Левицький; В. В. Рибалка та ін.).

Попри належний рівень наукового висвітлення різних аспектів лінгвоекспертної діяльності, реалії російсько-української війни демонструють випадки звернень до лінгвістів провести семантико-текстуальні дослідження для встановлення наявності ознак образи честі і гідності військовослужбовців.

Мета дослідження – проаналізувати специфіку семантико-текстуального аналізу інтернет-контенту щодо наявності лінгвальних маркерів образи честі й гідності військовослужбовців.

Лінгвістична експертиза покликана встановити, чи містить матеріал негативні судження, що ображають військовослужбовців, принижують їхню честь і гідність, зазвичай це стосується висловлень, які виражені у грубій або в непристойній формі.

Важливим етапом дослідження є з'ясування сутності понять «*образа*», «*честь*», «*гідність*», окреслення широкого і вузького розуміння їх у лінгвістичній та правничій проєкціях.

За ВТССУМ, **образа** – це: «1. Зневажливе висловлювання, негарний вчинок і т. ін., що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю. <...> 2. Почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чийось зневажливим словом, негарним вчинком і т. ін. [1, с. 648]. У правовому аспекті образа витлумачена як «злочин, що полягає в умисному приниженні честі й гідності особи» [2, с. 95].

У межах лінгвістичної компетенції образу трактують як ширше явище порівняно з її розумінням у правовому полі, де образливі висловлення потрактовані як висловлення негативного характеру, виражені в зневажливій (викликають зневажливе ставлення до суб'єкта мовлення) чи в принизливій, брутальній формі та принижують честь і гідність, ділову репутацію. З огляду на це, у широкому розумінні поняття образи витлумачене як приниження честі і гідності, ділової репутації, що може бути виражене або в зневажливій, або в брутальній (тобто непристойній) формі [2, с. 95].

В. В. Ємельяненко та К. М. Оробець пропонують розмежовувати «соціально-правовий зміст приниження честі і гідності, яке може виражатися в будь-якій (як цензурній, так і нецензурній, як вербальній, так і невербальній, як фізичній, так й інформаційній) формах, та образу як непристойний прояв цього приниження» [2, с. 96]. Такий підхід заслуговує на увагу й може бути застосований в експертній діяльності.

У ВТССУМ **честь** потрактована як: «1. Сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській та особистій поведінці. // Громадська, станова, професійна і т. ін. гідність людини. *Офіцерська честь*. // Добра, незаплямована репутація, авторитет людини, її чесне ім'я. <...>

2. Повага, пошана, визнання кого-, чого-небудь. // Знак уваги, пошани, виявлений кому-небудь. <...> 3. Те, що дає право на шану, повагу, визнання» [ВТССУМ, с. 1376].

У правовому полі поняття честі витлумачене як суспільна оцінка особи, міра її духовних і соціальних якостей (з огляду на це, усі позитивні характеристики стосуються 3-ої особи: *вона чесна, порядна людина*; так само відображені позитивні якості особи в суспільній свідомості). Передбачено, що це суспільна оцінка, ухвалена самою особою, а тому суспільна оцінка особи збігається з оцінкою нею своїх вчинків і дій відповідно до ухвалених моральних норм.

Гідність у лексикографійному витлумаченні – це «1. Сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості. 2. Усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку» [ВТССУМ, с. 180]. У цьому визначенні значущим для права є поважання таких якостей у самому собі, тобто гідність – це внутрішня самооцінка власних якостей та здібностей.

Соціально-правовий аспект розуміння *образи честі та гідності* передбачає з'ясування поняття **приниження** як: «1. Дія за знач. *принизити*. 2. Стан за знач. *принизитися* 1. // Зовнішній вияв цього стану» [ВТССУМ, с. 941] (**принизити / принижувати** – «1. Ставити в принизливе становище, ображати. <...> 2. Применшувати значення, роль кого-, чого-небудь, видавати менш значним. <...> 3. Рідко. Зменшувати інтенсивність, силу вияву чого-небудь» [там само]).

З огляду на прокоментовані вище тлумачення термінів «*образа*», «*честь*», «*гідність*» та враховуючи визначення *образи* в широкому (лінгвістичному) сенсі як пониження честі і гідності, ділової репутації, що може бути виражене або в зневажливій, або в брутальній (непристойній) формі, схарактеризуємо лінгвістичні репрезентанти поняття «*образа честі й гідності військовослужбовців*» та окреслимо їхні мовні ознаки.

Лексичні маркери охоплюють такі одиниці, як:

– ненормативна лексика – використання лайливих слів, спрямованих на конкретну особу чи групу, зокрема: а) обценізми (напр.: *бл...ва*); б) жаргонізми [напр.: *шобла* («жарг. Група, збіговисько людей (зазвичай агресивно настроєних)» [1, с. 1402]; крим. Зборище злодіїв, повій)]; в) грубі та образливі слова, які виходять за межі загальноприйнятих норм етикету (напр.: *мерзотники, мерзота ТЦКашина, дебіл*);

– слова з негативною конотацією, які самі собою не є нецензурними, але вживання їх у певному контексті – неприпустиме й образливе, зокрема:

а) принизливі метафори, напр.: *гарматне м'ясо, гниль, відкиди, відходи* [у ширшому контексті «*А єсть мусора. Ну це гниль, відкиди якоїсь, це просто відходи людської, як-то кажуть, цивілізації*» (відео у фейсбуці)]; ужиті слова мають негативний емоційно-оцінний відтінок, що понижує честь і гідність;

б) слова-ярлики, які клеймують людину, приписуючи їй негативні якості, або узагальнюють її, напр.: *вояка, ТЦКашиники, ТЦКАШНИК, ТЦКун, бусифікатор; мент, мусор*;

в) дегуманізувальна лексика, що знецінює людську сутність військовослужбовця, напр.: *нелюдь, людоненависник* [див. також фрагмент, де йдеться про «нелюдську» сутність працівників ТЦК та поліції: «*Скажіть, будь*

ласка, як ви думаєте, чому представники ТЦК, що сталося із тими людьми, <...> колись їх можна було назвати людьми. <...> Ми взагалі пропонуємо після закінчення війни поміняти паспорта України ТЦКунам, <...> зробити їм окрему графу – національність, зробити і написати ТЦКАШНІК, або для поліції, їх можна поділяти на три критерії: там мент, мусор і поліціант» (відео у фейсбуці)].

Словотвірні маркери демонструють суфікси для позначення зневаги (напр.: *бл...ва, ТЦКун*), а також незвичні новотвори для маркування негативного ефекту (*ТЦКашніки, ТЦКАШНІК, бусифікатор* та ін.).

Специфіка **синтаксичних** та **стилістичних** репрезентантів полягає в тому, що непристойна форма може бути виражена не лише окремими словами, а й способом їх поєднання, зокрема:

– заперечні конструкції (використання заперечень, які репрезентують відсутність у військовослужбовців позитивних якостей), напр.: «*Якщо навіть людина, яка воювала, і пішла в ТЦК, і бусифікувала людей, – це не воїн, це – нелюдь*» (відео у фейсбуці);

– контрастні порівняння, що демонструють протиставлення образу військовослужбовця загальноприйнятим цінностям, напр.: «*Повторююся і скажу вам: якщо ти, наприклад, все життя був будував мости і один раз бусифікував людину, то тебе запам'ятають як бусифікатора, а не як будівника мостів*» (відео у фейсбуці);

– конструкції-дефініції, у яких подано зневажливе визначення категорій військовослужбовців, напр.: «*Нада називати речі своїми іменами. Мусара – це мусара. ТЦКуни – це взагалі нелюдь якась*» (відео у фейсбуці);

– класифікаційні параметри з відтінком зневаги, напр.: «*...їх [працівників поліції] можна поділяти на три критерії: там мент, мусор і поліціант. <...>*» (відео у фейсбуці).

Отже, проаналізовані вище матеріали засвідчують наявність мовних маркерів, які містять ознаки образи (у широкому розумінні) честі і гідності військовослужбовців, які провадять заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, зокрема працівників ТЦК та поліції. Зафіксовані лінгвальні маркери поняття «*образа честі і гідності військовослужбовців*» виражають суб'єктивну негативну оцінку, демонструючи її вияв у зневажливій або в брутальній (непристойній) формі, що не відповідає етичним нормам суспільного спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
2. Ємельяненко В. В., Оробець К. М. Образа честі і гідності військовослужбовця як форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 435-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 75. Ч. 2. С. 93–99.

М. О. Штефанюк,
здобувачка загальної середньої освіти,
Черкаський гуманітарно-правовий ліцей
Черкаської міської ради Черкаської області
(науковий керівник: учитель української мови і літератури,
учитель-методист **Н. І. Соломаха**)

ПОЗИВНІ ЯК ФОРМА ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ ВІЙСЬКОВИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Воєнні події, що розгорнулися з 2014 р. й переросли в повномасштабне вторгнення росії в Україну, зумовили активне формування нового типу псевдонімів – позивних українських військовиків – й органічне інтегрування їх у систему неофіційного антропонімікону. Позивні як мовне явище вивчали українські дослідники Л. Белей [1], Л. Кравченко [2], Н. Павликівська [3], Н. Хрустик, С. Петрова та Т. Серкал [4], Н. Шульська [5], Р. Яцків [6] та ін. Водночас постійно з'являється велика кількість нових онімів, які потребують опису й класифікації. Заслугове на увагу дослідження мотивів номінації позивних, оскільки їхній аналіз дає змогу не лише з'ясувати механізми творення нових лексем, а й простежити, як ці мотиви відображають самовираження та ідентифікацію їхніх носіїв – військовослужбовців, причетних до формування позивних іменувань [27]. З огляду на це заявлена тема є актуальною та науково значущою.

Мета дослідження – вивчити мотиви номінації позивних українських військовиків.

На основі запропонованих Н. Хрустик, С. Петровою та Т. Серкал мотивів номінації позивних українських військовиків [27] проаналізуємо дібраний лексичний матеріал відповідно до кількісних показників.

1. Позивні, що відображають захоплення власника (89 лексем, 32 %).

Найчисельнішу групу становлять неофіційні найменування, що мотивовані хобі бійців, зокрема їхнє захоплення:

1) літературою: *Арамис, Багіра, Балу, Гамлет, Гоголь, Казка* (пише казки), *ЖК* (від Джоан Роулінг, яка створила образ Гаррі Поттера, улюбленого персонажа бійця в дитинстві), *Мавка, Рагнар* (герой скандинавського епосу, вікінг), *Тіффані* (роман «Сніданок у Тіффані» Трумана Капоте);

2) художнім мистецтвом: *Да Вінчі* (позивний Дмитра Коцюбайла демонструє його захоплення мистецтвом і талант до малювання, адже він навчався на художника в Івано-Франківську), *Пікассо* (військовослужбовець окремої механізованої бригади ЗСУ, родом із Київщини, робив тату-ескізи), *Художник* (гарно малює);

3) музикою: *Джаз* (улюблений стиль музики), *Музикант* (грав в оркестрі), *Скрипач* (грає на скрипці);

4) міфологією: *Анубіс, Арес, Валькірія, Відьма, Гарпія, Геркулес, Коцїй, Лісовик, Леля* (слов'янська богиня весни та кохання), *Марс* (бог війни), *Мольфар, Морена, Нептун, Орїон, Сирена, Фенікс, Харон, Хорс* (причому такі позивні покликані передати уявні риси характеру носія, зокрема силу,

сміливість, хитрість чи мудрість, а також актуалізувати культурний і соціальний контекст, відобразити знання та цінності, які поділяє колектив);

5) спорт: *Атлет* (займався спортом, має підкачану статуру), *Корнер* (кутовий удар у футболі), *Мессі*, *Пеле*, *Шева* (на честь улюблених футболістів), *Тайсон*, *Фізрук* (учитель фізкультури);

6) історією, історичними постатями: *Бандера*, *Богун* (на честь кошового отамана Івана Богуна), *Жанна д'Арк*, *Кий*, *Кучум* (останній хан Сибірського ханства), *Ролло* (один із ватажків вікінгів), *Січ*;

7) зброєю і технікою: *Вальтер*, *Калаш*, *Кардан*, *Приціл*, *Радар*, *Шумахер* (любить швидкість);

8) тваринами, з акцентуванням на своїх уміннях, особливостях, що відрізняють його від побратимів: *Барс*, *Буйвол*, *Ведмідь*, *Кажан*, *Кіт*, *Кішка*, *Коала*, *Кобра*, *Кракор*, *Лось*, *Оса*, *Овод*, *Пантера*, *Пітбуль*, *Пташка*, *Сапан*, *Слон*, *Сорока*, *Сокол*, *Тигр*, *Чайка*, *Яструб*; *Тайра* (хижий ссавець куницевих) – це позивний лідерки медиків Юлії Паєвської, який символізує силу, стійкість, хитрість; позивний парамедикині з «Азовсталі» Катерини Поліщук *Пташка* позначає веселу, доброзичливу натуру; позивний *Росомаха*, утворений від прізвища *Соломаха*, є результатом фонетичної та асоціативної вторинної номінації і має виразне символічне навантаження, оскільки образ росомахи асоціюється із силою, витривалістю, агресивною стійкістю та здатністю до самозахисту, що посилює експресивну й оцінну функції позивного, водночас зберігаючи його конспіративність;

9) інші захоплення: *Алфавіт* (багато читає), *Бусінка* (займається бісером, позивний дав командир), *Кусто* (любить подорожі), *Лимон* (любить лимони), *Браконьєр*, *Мисливець*, *Хантер* (з англ. – *мисливець*) – люблять полювати; *Ситро* (улюблений напій), *Танго* (уміє танцювати), *Тіффані* (улюблені парфуми).

2. Позивні, мотивовані офіційними антропонімами (50 лексем, 17,9 %).

Друга за обсягом група неофіційних найменувань мотивована прізвищем носія: *Алексєєнко*, *Амброс*, *Бадика*, *Матусевич*, *Носач*, *Чорний*. Серед позивних, утворених на основі прізвища чи імені, переважають оніми, сформовані шляхом апокопи – випадання одного або кількох звуків у кінці слова, що призводить до його скорочення: *Алекс* (Олександр), *Балка* (Балковий), *Бодя* (Каравайський Богдан), *Бугай* (Бугайчук), *Ворон* (Воронов), *Гарик* (Гаркавенко), *Добрий* (Добролета), *Дюс* (Дюсов), *Лавр* (Лавриченко), *Лука* (Лукаш), *Май* (Майборода), *Мірош* (Мірошник), *Москаль* (Москаленко), *Риба* (Рибальченко), *Сіріус* (Сіроус), *Скляр* (Скляров), *Шима* (Шимчик), *Юка* (Юкальчук), *Ярик* (Ярослав).

Частина позивних утворена від прізвищ відапелятивного походження: *Голуб*, *Горобець* (Воробйов), *Ведмідь* (Медведенко), *Лось*, *Сокол*. Ці позивні мають прозору внутрішню форму, на основі якої можна схарактеризувати носія за певною ознакою: *Сокол* – позивний, що асоціюється з гострим зором, швидкістю реакції, спостережливістю та рішучістю. Таку людину зазвичай сприймають як уважну, витривалу, здатну швидко орієнтуватися в складних ситуаціях й ухвалювати точні рішення. Позивний акцентує на бойовій пильності, мобільності й зібраності. *Лось* – позивний, мотивований образом фізичної сили, масивності та витривалості. Носій такого імені постає як

надійний, спокійний, упертий у досягненні мети, здатний витримувати значні навантаження.

Позивний *Ред*, утворений від прізвища *Краснянський*, є результатом вторинної номінації: через семантичне переосмислення (*красний* → *red*) та скорочення створено лаконічну форму, що виконує номінативну й конспіративну функції.

Позивні, утворені від особових імен [*Бодя, Ганс, Денчик, Ендрю, Жора, Мара* (від *Маша*, зміна *ш* на *р*), *Максік, Паша, Толян, Федя, Ярик*], передають ставлення побратимів до нього. Завдяки емоційній насиченості вони виконують не лише номінативну, а й оцінну та експресивну функції [27, с. 107].

Зафіксовано також вторинні найменування, утворені від імен по батькові бійців (*Вікторович, Григорович, Іванич, Михайлич, Михалич, Міхалич, Олександрівна, Санич, Сергєєч*), що, очевидно, номінують старших і шанованих побратимів.

3. Позивні, мотивовані професією, родом діяльності, посадою або званням (34 лексеми, 12,2 %).

Прозору мотивацію мають позивні *Агроном, Баницик, Бармен, Боцман, Бригадир, Електрик, Журналіст, Мер, Морячок, Падре, Таксист, Технолог, Фермер, Хімік, Шеф, Юрист*, а тому вони не потребують пояснення.

Частина неофіційних найменувань виникла внаслідок асоціативних зв'язків, зокрема через непряму (опосередковану) номінацію за основною діяльністю в мирному житті або під час війни: *Ботанік* (учитель біології в мирний час), *Боцман* (був боцманом на кораблі), *Док* (працював лікарем), *Елеватор* (був сапером, розмінював поля: асоціація: поле – зерно – елеватор), *Кеп* (від *капітан*), *Кок* (кухар, смачно готує), *Мажор* (високопосадовець, успішна людина), *Професор* (працював у вищій школі), *Світлячок* (відповідальний за дизельний генератор у підрозділі), *TAXI* (був таксистом).

Зафіксовано позивні, утворені внаслідок метонімічного перенесення з інструмента, об'єкта діяльності або з місця роботи: *БТР* (їздив за кермом БТРа), *Ефір* (зв'язківець), *Кардан* (ремонтує техніку, хоч у мирний час був учителем історії), *Морзе* (зв'язківець), *Приціл* (влучно стріляє), *Скальпель* (лікар-хірург).

4. Позивні, що вказують на зовнішні характеристики та створення загального образу (34 лексеми, 12,2 %).

Позивні цього різновиду найчастіше використовують для позначення:

– кольору шкіри, кольору та структури волосся: *Блондинка, Борода, Ірокез* (через зачіску), *Кудрявий, Лисий, Сивий, Седой, Чорний* (смаглявий);

– загального образу: *Вулкан, Грація, Кіпіш* (створює паніку, зчиняє кіпіш), *Котя* (дуже мила), *Барбі* (за схожістю до ляльки Барбі – нетипова для бойових умов яскравість, наївність, світле волосся; у мирний час – учителька початкових класів), *Леді, Залізна леді* (символізує силу, стійкість та лідерство, підкреслює жіночу силу в армії), *Мажор* (позитивна людина), *Нон-стоп* (енергійний, від популярного українського енергетичного напою для підвищення фізичної і розумової активності, що також означає «без зупинки»), *Прайм* (від *prime* – «перший», «основний»: позивний вирізняє лідерські якості, високий рівень відповідальності, ключову роль бійця в підрозділі), *Салют* (людина-настрій), *Сліп* (з англ., може означати «прослизати» – як хитрий або швидкий), *Sleepy, Тихий, Фартовий, Шип* (колюча людина);

– антонімічного протиставлення: *Гном* (маленький на зріст) – *Гном* (великої статури); *Тихий* (спокійний, урівноважений) – *Тихий* (енергійний, галасливий); *Коцїй* (худий) – *Коцїй* (повний, огрядний воїн), *Малюк* (недосвідчений воїн) – *Малюк* (військовик з досвідом).

5. Позивні, що розкривають характер особи, ставлення до інших та особливості поведінки (18 лексем, 6,4 %).

Неофіційні найменування цієї групи демонструють:

а) ставлення бійця до побратимів, його поведінку в межах колективу, напр.: *Блискавка* – позивний, який маркує динамічність та швидкість дій військовослужбовця; *Валідол* – позивний дали побратими за спокій, рівновагу та впевненість; *Псих* (запальна людина), *Шут* (веселий, позитивний, готовий розсмішити), *Вірний*, *Патріот* – бійці, вірні слову, високим ідеалам й Україні; *Святий* – особу характеризує праведне, бездоганне життя, чисте серце, духовна досконалість; *Сонце* – позивний мотивований асоціаціями, пов'язаними з теплом, світлом і позитивним впливом на оточення;

б) образ справжнього воїна, акцентування на силі, хоробрості й рішучості, а також на ставленні до ворога: *Кібер* – вирізняє носія як фахівця, на якого можна покластися у відповідальних завданнях; *Захисниця*, *Оберіг* – бо захищає, оберігає; *Скеля* – міцний, надійний; *Буран*, *Вулкан*, *Грім*, *Тайфун*, *Штурм* – позивні сформовані на основі уявлень про явища природи й відображають образ сили, енергійності та непередбачуваності.

6. Позивні, мотивовані етнічною належністю носія (7 лексем, 2,5 %).

Неофіційні імена військовослужбовців-іноземців часто вказують на їхню етнічну належність, напр.: *Іспанець*, *Колумбієць*, *Мадяр*, *Німець*, *Поляк*, *Француз*, *Гуцул* (представник етнографічної групи українців).

7. Позивні, що вказують на місце народження / місце проживання (6 лексем, 2,1 %).

Позивні топонімічного походження мотивовані назвами міст, населених пунктів або країн, що відображають місце народження, проживання, служби, бойового шляху або мають символічне значення для носія: *Атланта*, *В'єтнам*, *Обухів*, *Одеса*, *Очаків*, *Полтава*.

8. Позивні, поява яких пов'язана з життєвою ситуацією (4 лексеми, 1,4 %).

Зазначені позивні вирізняються низьким рівнем інформативності, тому за ними неможливо ідентифікувати носія. Наприклад, боєць із позивним *Джокер* схарактеризований як «везунчик», людина, якій часто щастить у складних або в ризикованих ситуаціях.

9. Позивні, мотивовані кількома ознаками денотата (4 лексеми, 1,4 %).

У таких неофіційних найменуваннях зазвичай очевидним є один із мотивів, тоді як інший має прихований, ситуативно зумовлений характер: *Дроновий Козак* (поєднання двох образів – сучасного технологійного та історико-культурного: асоціюється з кмітливістю, точністю в поєднанні зі сміливістю, незалежністю, бойовим духом, історичною спадщиною); *Кавовий Халк* (любить каву й активний спосіб життя); *Піксельний Бандерівець* (мотивований зовнішнім виглядом носія – піксельним камуфляжем та патріотичним образом сміливого воїна), *Чорний Вовк* (вовк символізує витривалість, незалежність і здатність діяти самостійно, а колір «чорний»

підкреслює конспіративність, непередбачуваність дій, здатність залишатися непоміченим для ворога).

10. Позивні, що походять від прізвищ у мирному житті (3 лексеми, 1 %).

Вибір таких неофіційних найменувань умотивований свідомим прагненням особи ототожнити себе з уже наявним прізвищем, напр.: *Гном, Заян, Кольша*.

11. Найменування, які мотивовані деякими іншими ознаками (29 лексем, 10,4 %).

До цієї групи належать:

а) позивні, мотивовані віком та досвідом носія, повагою до нього: *Дід* (понад 38 років у Збройних силах); *Дед, Дядя Коля, Дядя Вова, Сенсей* (позивний дали воїнові через великий досвід і вміння навчати молодь);

б) позивні-прізвиська, узяті з комп'ютерних ігор: *Діабло* (культова серія відеоігор, де гравці борються з демонами в темному фентезійному світі Санктуарію), *Мактавіш* (вигаданий персонаж серії відеоігор Call of Duty від компанії Infinity Ward), *Shadowstrike* (комп'ютерна гра, у яку любив грати боєць);

в) позивні-персонажі улюблених фільмів, коміксів: *Обі-Ван* (легендарний майстер-джедай із «Зоряних воєн»), *Рембо* (герой бойовиків), *Халк* (вигаданий супергерой всесвіту Marvel), *Чубакка* (персонаж кіносаги «Зоряні війни»);

г) позивні на позначення родинних зв'язків: *Батя, Кум, Мать, Сват, Сім'янин* (мав на той час родину та 5 дітей, пройшов підготовку на базі «Десна»);

г) позивні, що характеризують носія за особливостями мовлення: *Нежуриць* (так підтримував своїх побратимів);

д) позивні, які містять число: *Сто сорок перший* (порядковий номер у списку), *Три* (улюблена цифра), *Яша-два*;

е) позивні за спільним мотиваційним принципом – назви речовин і матеріалів: *Бром, Золото, Самарій, Срібло, Топаз*, що пов'язано з уявленнями про цінність, міцність, стійкість і виняткові властивості, символічно проєктовані на носія.

Отже, аналіз мотиваційної бази позивних українських воїнів-захисників засвідчує їхню різноманітність і нерівномірний кількісний розподіл. Домінують позивні, умотивовані захопленнями денотатів, а також офіційними антропонімами, професійною сферою та зовнішніми характеристиками, що свідчить про важливість індивідуального досвіду й соціальної ролі особи в процесі номінації. Натомість мотиви, пов'язані з життєвими ситуаціями, етнічною належністю, місцем походження, полімотивованістю та довоєнними прізвищами, мають периферійний характер. Загалом позивні відображають як особистісні риси носіїв, так і колективне бачення воїна в межах військового соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Г. Позивні учасників АТО й ООС: творення та функціонування. *Мовознавство*. 2020. № 3. С. 49–62.

2. Кравченко Л. Лексична база позивних українських бійців – учасників озброєного конфлікту на сході України в 2014 р. *Тенденції розвитку української лексики та граматики*. Варшава, 2015. Ч. 2. С. 224–237.

3. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття: монографія. Вінниця: Глобус-Прес, 2009. 388 с.

4. Хрустик Н. М., Петрова С. А., Серкал Т. С. Позивні українських військовослужбовців: мотиви номінації. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2021. № 26, 2 (24). С. 104–114.

5. Шульська Н. Номінативна характеристика позивних імен бійців АТО, уживаних в мові ЗМІ. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. 2017. Вип. 1 (27). С. 342–374.

6. Яцків Р. Псевдоніми учасників національно-визвольних змагань – позивні військовослужбовців Збройних сил України: семантичні паралелі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2014. С. 99–106.

Л. В. Ящук,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
(кандидат філологічних наук,
доцент)

ПРИЗВИЩА ЖИТОМИРЩИНИ, ПОХІДНІ ВІД НАЗВ ОСІБ ЗА СОЦІАЛЬНО-МАЙНОВИМ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИМ СТАНОВИЩЕМ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГ «РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ. ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ»)

Прізвища як наймолодший клас антропонімів, якому притаманні юридична обов'язковість, родинна спадковість, часова стабільність, мінімальне звукове варіювання та максимально можлива індивідуалізація [9, с. XII], остаточно утвердилися в Україні наприкінці XVIII – протягом XIX ст. [8, с. 96]. Цю групу онімів в українській антропоніміці вивчали Г. Є. Бучко, Л. О. Кравченко, С. Є. Панцьо, Ю. К. Редько, І. Д. Фаріон, М. Л. Худаш, П. П. Чучка, В. П. Шульгач та інші науковці.

Мета дослідження – описати відапелятивні прізвища Житомирщини науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією. Житомирська область» (2006–2015 рр.), похідні від назв осіб за певним соціально-економічним становищем, і назв осіб, пов'язаних з адміністративно-державним управлінням, службовою діяльністю. Ця група антропонімів указаних книг, що присвячені «вшануванню пам'яті та відновленню історичної справедливості щодо мільйонів громадян колишнього Радянського Союзу, які стали жертвами тоталітарного режиму» [3, с. 7], ще не була предметом спеціального вивчення, чим і зумовлена актуальність розвідки. Водночас пропонувані тези – продовження аналізу лексичної база прізвищ серії «Реабілітовані історією. Житомирська область», що складається із 7 томів [10].

У складі досліджуваних антропонімів Житомирщини, похідних від назв осіб за соціальним і майновим станом, суспільно-політичним становищем,

лежать назви, безпосередньо пов'язані із життям суспільства, а також з обслуговуванням різних ланок суспільного життя:

1. Назви осіб за певним соціально-економічним становищем: *Батрак* (РІ 1, с. 341) < *батрак* 'найманий робітник' [2, т. 1, с. 151]; *Богатир* (РІ 7/II, с. 252) < *богатир* 'багач' [2, т. 1, с. 109], у «Словнику прізвиськ північно-західної України» Г. Л. Аркушина *Богатир* означає 'який має великий статок', 'у повоєнні роки його сім'я була найбагатшою в селі' [5, т. 1, с. 122]; *Багатирков* (РІ 1, с. 293), *Богатирчук* (РІ 7/I, с. 567; РІ 7/II, с. 252) < *Багатирка* / *Богатирка* + суфікси *-ов* / *-ук*, *багатирька* 'багачка' [4, т. 1, с. 17]; *Бурлак* (РІ 1, с. 552) < *бурлак* і *Бурлака* (РІ 1, с. 552) < *бурлака*, серед значень цих лексем 'бродяга', 'заробітчанин' [2, т. 1, с. 302]; *Годованець* (РІ 2, с. 360) < *годованець* 'дитина, взята на утримання; вихованець' [1, с. 100], у «Словарі української мови» Б. Грінченка наявне ще значення 'селянин, який заповідає комусь своє майно, за що спадкоємець повинен до смерті годувати заповідача' [4, т. 1, с. 298], в 11-томному тлумачному словнику *годованець* розм. заст. 'дитина, узята на утримання; вихованець', 'людина, яка перебуває на утриманні' [6, т. 2, с. 104]; *Голота* (РІ 2, с. 371) < *голота* 'збірн. до *голяк*', тобто заст. 'убога людина; злидар' [6, т. 2, с. 117, 120], *Голотюк* (РІ 2, с. 371) < *Голота* + суфікс *-ук*; *Господарчук* (РІ 2, с. 424) < *Господар* + суфікс *-чук*, *господарь* 'хазяїн, власник, голова в домі', 'титул колишніх князів Молдови та Волощини' [4, т. 1, с. 317], *господар* 'той, хто займається господарством, хто веде господарство', 'те саме, що власник' [6, т. 2, с. 140] або < *Господарка* + суфікс *-ук*, *господарка* 'жін. до *господар*' [6, т. 2, с. 140]; *Господинін* (РІ 2, с. 424) / *Господиніна* (РІ 2, с. 424) < *Господиня* + суфікс *-ін*, *господиня* 'жін. до *господар*' [6, т. 2, с. 142]; *Дідич* (РІ 2, с. 592) < *дідич* іст. 'те саме, що поміщик; великий землевласник' [6, т. 2, с. 299]; *Дука* (РІ 2, с. 672) < *дука* 'князь, знатна людина, багатій' [4, т. 1, с. 451], заст. 'багата людина; багач, багатій' [6, т. 2, с. 433], *Дученко* (РІ 2, с. 675; РІ 7/II, с. 287) < *Дука* + суфікс *-енк(о)*; *Лакей-Шимончук* (РІ 4, с. 250), *лакей* [4, т. 2, с. 342] 'слуга у панів або при ресторані, готелі (в поміщицькому та буржуазному побуті)' [6, т. 4, с. 438]; *Лакейчук* (РІ 4, с. 250) < *лакейчук* 'лакей, лакей-хлопчик' [4, т. 2, с. 342], 'хлопець-лакей' [6, т. 4, с. 438]; *Лакизюк* (РІ 4, с. 250–251) < *Лакиза* + суфікс *-ук*, *лакиза* зневажл. 'те саме, що лакей' [6, т. 4, с. 438]; *Міщанчук* (РІ 4, с. 633) < *міщанчук* 'син міщанина' [4, т. 2, с. 435] або < *Міщанин* + суфікс *-чук*; *Моспаненко* (РІ 4, с. 670), *моспане* невідм., заст. 'уживається як звертання в знач. милостивий *пане добродію*' [6, т. 4, с. 809]; *Середняков* (РІ 6, с. 267), *середняк* 'селянин-одноосібник, який мав невелику земельну ділянку, обробляв її власними силами і займав проміжне становище між бідняком та куркулем' [6, т. 9, с. 136] та ін.

2. Назви осіб, пов'язані з адміністративно-державним управлінням, службовою діяльністю: *Війт* (РІ 2, с. 152) < *войтъ* 'голова міських судів', 'сільський староста' [7, т. 1, с. 111], *війтъ* / *войтъ* 'сільський староста', 'міський голова в період керування гетьманами' [1, с. 81], *війт* 'у старій Україні голова міського товариства та голова колегії суддів у старому українському міському суді', 'сільський староста, сільський старшина' [4, т. 1, с. 236], 'керівник місцевого (міського чи сільського) управління або самоврядування в середньовічній Німеччині, Литовському князівстві, Польщі та на Україні (в XV–XVIII ст.)', 'у Західній Україні (до 1939 р.) та в Польщі (до

1950 р.) – голова волосної управи’ [6, т. 1, с. 670]; *Війтов* (РІ 2, с. 152) і *Войтов* (РІ 2, с. 195), *Войтович* (РІ 2, с. 195–196), *Войтюк* (РІ 2, с. 197–198) < *Війт* / *Войт* + суфікси *-ов* / *-ович* / *-’ук*; *Войтенко* (РІ 2, с. 191–193) < *війтенко* ‘син старости, голови’ [1, с. 81], ‘війтів син’ [4, т. 1, с. 236]; засвідчено також антропоніми *Невойт* (РІ 5, с. 165) і *Лантвойт* (РІ 4, с. 254) < *лентвойть* ‘спадковий війт’ [7, т. 1, с. 401], низка прізвищ утворена від складних назв із другим компонентом *-войт*: *Пустовойт* (РІ 5, с. 599; РІ 7/II, с. 370), *Старовойт* (РІ 6, с. 410; РІ 7/II, с. 388), похідні від цих онімів із прізвищетвірними формантами *-енк(о)*, *-ов*: *Пустовойтенко* (РІ 5, с. 599), *Старовойтенко* (РІ 6, с. 410–411; РІ 7/I, с. 594), *Старовойтов* (РІ 6, с. 411); *Володарчик* (РІ 7/I, с. 572), *володар* ‘князь, правитель’ [2, т. 1, с. 419]; *Возний* (РІ 2, с. 180–181) / *Возна* (РІ 2, с. 180) < *возный* ‘урядник колишніх судів у Малоросії’ [1, с. 83], *визный* (*возный*) ‘розсильний колишніх судів, повітого й підкоморського, з позовом до відповідача або для явки в суд’ [1, с. 76], *Вознюк* (РІ 2, с. 181–185; РІ 7/II, с. 190, 265), *Возняк* (РІ 2, с. 185–186), *Возняк-Голяк* (РІ 2, с. 186) < *Возний* + суфікси *-’ук* / *-’ак*; *Возненко* (РІ 2, с. 180; РІ 7/II, с. 265) < *визненко* ‘син возного’ [1, с. 76] або < *Возний* + суфікс *-енк(о)*; *Городничий* (РІ 2, с. 420) < *городничий* іст. ‘у повітових містах Російської імперії – службова особа (з дворян), що виконувала на території міста адміністративно-поліцейські функції’ [6, т. 2, с. 136]; *Граф* (РІ 2, с. 441) < *граф* ‘у Західній Європі і дореволюційній Росії – дворянський титул (середній між князем і бароном), а також особа, що має цей титул’ [6, т. 2, с. 160]; *Князук* (РІ 3, с. 487), *князь* ‘особа княжого титулу’ [4, т. 2, с. 258], іст. ‘голова роду, племені або союзу племен, що звичайно стояв на чолі військової дружини, а з розвитком феодалізму – вождь війська та правитель князівства’ [6, т. 4, с. 199]; *Комісар* (РІ 3, с. 585) < *комиссарь* ‘земський справник’ [1, с. 190], *комисар* ‘комісар’, ‘справник’ [4, т. 2, с. 275], *комісар* ‘посадова особа, наділена урядом особливими повноваженнями’, ‘за кордоном і в Росії XVIII – початку XX ст. – урядовець, що виконував поліційні функції; пристав’ [6, т. 4, с. 246–247]; *Комісарчук* (РІ 3, с. 585; РІ 7/II, с. 310) < *Комісар* + суфікс *-чук*; *Комісаренко* (РІ 3, с. 585) < *комиссаренко* ‘син справника’ [1, с. 190] або < *Комісар* + суфікс *-енк(о)*; *Осауленко* (РІ 5, с. 308), *Осавельчук* (РІ 5, с. 305), *Осаульчик* (РІ 5, с. 308), *осавул* ‘виборна службова особа, що обіймала одну з адміністративно-військових посад на Україні в XVII–XVIII ст.’, рідко ‘те саме, що *осавула*’, тобто ‘прикажчик у панському маєтку’ [6, т. 5, с. 751]; *Реснт* (РІ 5, с. 662) < *реснт* ‘регент’ [4, т. 2, с. 11], *регент* ‘тимчасовий правитель монархічної держави, який призначається в разі відсутності, хвороби, неповноліття і т. ін. монарха, а також коли престол лишається незайнятим протягом тривалого часу’ [6, т. 8, с. 477]; *Солтис* (РІ 6, с. 392) < *солтис* іст. ‘у Західній Україні (до 1939 р.) та в Польщі (до 1950 р.) – сільський староста’ [6, т. 9, с. 452]; *Соцький* (РІ 6, с. 400) < *соцький* ‘у дореволюційній Росії, в тому числі й на Україні – нижчий поліцейський служитель на селі, якого обирали на сільській сходці’ [6, т. 9, с. 477]; *Старостюк* (РІ 6, с. 412), *Старощук* (РІ 6, с. 412), *староста* ‘в Україні, Польщі та Литовському князівстві (у XV–XVIII ст.) – керівник місцевого міського чи сільського управління або самоврядування; війт’, ‘у царській Росії – голова сільської громади’ [6, т. 9, с. 662]; *Тивоненко* (РІ 6, с. 514), *Тиунчик* (РІ 6, с. 525), *Цивончук* (РІ 7/I, с. 246),

Циун (РІ 7/І, с. 250), *тивун* ‘те саме, що *тіун*’ тобто іст. ‘у Київській Русі, в українських і російських землях періоду феодальної роздробленості та в Російській централізованій державі (до XVI ст.) – господарський управитель князя, боярина або іншого феодала, суддя нижчої категорії і т. ін.’ [6, т. 10, с. 108, 150]; *Царук* (РІ 7/І, с. 239) і *Царюк* (РІ 7/І, с. 239–240), *Царюк* (*Царук*) (РІ 7/І, с. 239), *цар* ‘володар якої-небудь країни (як загальна назва, не титул)’, ‘титул монарха в деяких країнах; монарх, що має цей титул’, перен., розм. ‘повновладний господар над ким-, чим-небудь; розпорядник’ [6, т. 11, с. 180–181]; *Царенко* (РІ 7/І, с. 238) < *царенко* ‘царевич’ або *Цар* + *-енк(о)*; *Цесарук* (РІ 7/І, с. 243), *цесарь* ‘імператор; з латинської *cesar*; присвоєно насамперед австрійському імператорові’ [1, с. 381], *цїсарь* ‘імператор’ [4, т. 4, с. 434], *цесар* ‘те саме, що *цїсар*’, тобто *кесар* ‘титул імператорів давнього Риму, а також особа, що мала цей титул’, заст. ‘володар, монарх’, ‘назва імператора Австро-Угорщини’ [6, т. 11, с. 204; 6, т. 4, с. 144]; *Цехмейструк* (РІ 7/І, с. 244), *цехмистер* ‘цехмейстер’ [4, т. 4, с. 428], *цехмайстер*, *цехмістер* ‘старшина цеху’ [6, т. 11, с. 205]; *Чехмиструк* (РІ 7/І, с. 292), *чехмейстер* ‘шафмейстер, начальник вівчарства у великих економіях’ [4, т. 4, с. 461]; *Шапаров* (РІ 7/ІІ, с. 407), *Шафаренко* (РІ 7/І, с. 329; РІ 7/ІІ, с. 407–408), *шафар* заст. ‘збирач податків’ [6, т. 11, с. 422]; *Шах* (РІ 7/І, с. 329) < *шах* ‘у східних країнах – титул монарха, особа, що має цей титул’ [6, т. 11, с. 422], *Шахевич* (РІ 7/І, с. 329–330) < *Шах* + суфікс *-евич* і т. ін.

Отже, в аналізованій групі прізвищ серії книг «Реабілітовані історією. Житомирська область», похідних від особових назв за певним соціально-економічним становищем, і назв, які пов’язані зі службовою діяльністю, адміністративно-державним управлінням, широко представлена група прізвищ, що мають корінь *войт* / *війт*: *Війт*, *Війтов* / *Войтов*, *Войтович*, *Войтюк*, *Войтенко*, *Невойт*, *Лантвойт*, *Пустовойт*, *Пустовойтенко*, *Старовойт*, *Старовойтенко*, *Старовойтов*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови / упоряд. В. В. Німчук; відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ : Наукова думка, 1966. 419 с.
2. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
3. Реабілітована історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: І. М. Синявська, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2006. Кн. 1. 724 с.
4. Словарь української мови Бориса Грінченка = Словарь украинского языка: у 4 т. / упоряд., з дод. влас. матеріалу Б. Грінченка. [Репр. відтворення вид. 1907–1909 рр.]. Київ : Вид-во «Довіра» – УНВЦ «Рідна мова», 1997. Т. 1–4.
5. Словник прізвиць північно-західної України: у 2 т. / упоряд. Г. Л. Аркушин. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. Т. 1–2.
6. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.
7. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / підгот. до вид. В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ–Нью-Йорк, 2002–2003. Т. 1–2.

8. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 235 с.

9. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. XLVIII, 701 с.

10. Яшук Л. В. Прізвища Житомирщини, похідні від агентивних назв (на матеріалі книг «Реабілітовані історією. Житомирська область»). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Житомир. 2025. Вип. 2 (105). С. 281–297. URL : <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/345985> (дата звернення: 02.01.2026).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

РІ 1 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: І. М. Синявська, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2006. Кн. 1: А–В. 724 с.

РІ 2 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: М. А. Черненко, В. М. Врублевський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2008. Кн. 2: В–Д. 768 с.

РІ 3 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: М. А. Черненко, В. М. Врублевський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2010. Кн. 3: Е–Кра. 808 с.

РІ 4 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: В. С. Балюрко, Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2011. Кн. 4: Кра–М. 788 с.

РІ 5 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: В. С. Балюрко, Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2011. Кн. 5: Н–Рі. 796 с.

РІ 6 – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: В. С. Балюрко, Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2013. Кн. 6: Ри–У. 696 с.

РІ 7/І – Реабілітова історією. Житомирська область : у 7 кн. / редкол.: Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2015. Кн. 7. Ч. І: Ф–Я. 706 с.

РІ 7/ІІ – Реабілітова історією. Житомирська область: у 7 кн. / редкол.: Ю. Г. Градовський, Л. А. Копійченко та ін.; упоряд. Л. А. Копійченко, Д. Я. Самолюк, Є. Р. Тіміряєв. Житомир : «Полісся», 2015. Кн. 7. Ч. 2. 460 с.

ДЛЯ ПОТАТОК